

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
STRATEJİ ARAŞDIRMALAR MƏRKƏZİ

Tahirə Allahyarova
Fərhad Məmmədov

AZƏRBAYCANDA SİYASİ PARTİYALAR:
SEÇKİDƏN SEÇKİYƏ

BAKİ - 2010

Elmi redaktor:

Elxan Nuriyev

siyasi elmlər doktoru, professor,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin direktoru

Rəyçilər:

Cəmil Həsəni

tarix elmləri doktoru, professor

Musa Qasımlı

tarix elmləri doktoru, professor

Texniki redaktor, korrektor:

Aqşin Məmmədov

Dizayner:

İntiqam Məhəmmədli

ANNOTASIYA

Azərbaycanda dördüncü çağırış parlament seçkiləri 07 noyabr 2010-cu il tarixində keçiriləcək. Artıq seçki qa-bağı mərhələ ifadəsini tətbiq etmək olar. Bu mərhələdə milli məkanda siyasi partiyaların fəaliyyəti, seçkilərdə iştirak proqramı, əvvəlki mərhələlərdən fərqli strateji və taktiki tədbirlər planı, müxalifət partiyalarının mövcud olduqları iflas durumundan çıxmaq üçün hər hansı ciddi konsepsiyasının olub-olmadığı, resursları və potensialları, siyasi mübarizədə qüvvələrin konfigurasiyası və s. məsələlərə nəzər salmaq vacibdir. Bunun üçün də eyni zamanda partiyaların yaranma tarixi və fəaliyyət dinamikalarının əsas xüsusiyyətlərini yada salmaq önəmlidir.

Təqdim olunan kitabın hazırlanmasında "Research Council" müstəqil araşdırmalar birliyinin siyasi partiyaların liderləri və funksionerləri ilə apardığı "Azərbaycanda siyasi partiyalar - 2010: parlament seçkiləri öncəsi durum və planlar haqqında sosioloji sorğu"nun materiallarından və Mərkəzi Seçki Komissiyasının "Azərbaycan Respublikasında 1995–2008-ci illərdə keçirilmiş parlament və prezident seçkilərində siyasi partiyaların iştirakı barədə" adlı rəsmi statistik məlumatlarından istifadə edilmişdir.

Kitab ölkədə siyasi partiyaların yaranması, dinamikası, seçki proseslərində iştirakı və real vəziyyəti ilə maraqlanan geniş oxucu auditoriyasına ünvanlanmışdır.

MÜNDƏRİCAT

Giriş	6
1. Azərbaycanda partiyaların yaranması və dinamikasının əsas xüsusiyyətləri	9
2. Partiyaların ideoloji spektri	23
3. Müstəqillik dövründə siyasi məkanda mövcud olan bloklar və birliklər	31
4. Siyasi partiyaların ötən illərin seçki proseslərində iştirakı	39
5. Seçki - 2010. Müxalifətyönlü siyasi partiyaların resursları və seçki taktikası	75
6. Partiyalar haqqında yeni qanunun qəbul edilməsinə və partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinə münasibət (mövqelər və rəylər)	87
7. Siyasi partiyalar 2010-cu ilin parlament seçkiləri ərəfəsində: yekunlar, tövsiyələr, proqnozlar	98
8. Azərbaycanda siyasi partiyalar - 2010: parlament seçkiləri öncəsi vəziyyət və əsas məqsədlər	113
İstifadə olunmuş elektron mənbələr	146

GİRİŞ

Siyasi partiya davamlı struktura malik olan, daimi siyasi fəaliyyət göstərən, üzvlərinin siyasi iradəsini təmsil edən, dövlətin siyasi kursunun müəyyənləşməsini və onu həyata keçirən orqanların içində iştirak edilməsini əsas vəzifə hesab edən müstəqil ictimai birlikdir .

Siyasi tarixdə partiyasız, birpartiyalı, ikipartiyalı və çoxpartiyalı hakimiyyətlər mövcud olmuşdur. Partiyasız sistemlərdə ya rəsmi qeydiyyatla alınmış partiya olmur, ya da partiyaların hər hansı fəaliyyətinə qadağa qoyulur. Partiyasız seçkilərdə hər namizəd özünü müstəqil şəkildə təmsil edir. Belə sistemə tarixi nümunə kimi Corc Vaşinqton administrasiyasını və ABŞ Konqresinin ilk seçkilərini göstərmək olar.

Partiyaların genezisi - yaranma və formalaşma xüsusiyyətləri onların ideologiyasına, mövqeyinə, cəmiyyətdəki münasibətlərə və siyasi sistemin inkişafına çox böyük təsir göstərən amillərdəndir. Bu, olduqca mürəkkəb və ziddiyyətli proses olduğu üçün politoloqların məsələ barədə hər hansı yekdil qənaətləri mövcud deyil. Partiya sistemi on, hətta yüz il ərzində formalaşa bilər, lakin qısa müddət ərzində onun keyfiyyət baxımından dəyişməsi və ya transformasiyası, hətta ən mükəmməl siyasi texnologiyalar tətbiq edilsə belə, qeyri-realdır.

Ümumən qəbul olunmuş fikrə görə, partiyaların yaranma xüsusiyyətləri ona görə fərqlidir ki, hər bir dövlətin inkişaf mərhələləri, həll etməli olduğu problemlər, qarşısında duran vəzifələr, məqsədlər fərqlidir. Bütün bunlar elmdə "**partiyaların mənşəyi**" adlı problem kimi məlumdur. "Mənşə" fenomenini hər bir ölkədə partiya sisteminə genetik xas olan ("anadangəlmə ləkə" kimi) bir amil qismində çıxış edir. Bu

baxımdan partiyaların “daxili mənşəli” və “xarici mənşəli” faktorların təsiri altında formalaşması kimi iki yolunun mövcudluğu da qeyd olunur. Birinci halda partiya əsasən parlament seçkiləri gedişində yaranırsa, ikinci halda müəyyən ideoloji amillərdən qaynaqlanaraq formalaşır. Birincilər fəaliyyətlərinə parlament seçkiləri ilə başlayaraq təkamülünü vətəndaş cəmiyyətində davam etdirir və ya sona çatdırırsa, ikincilər əksinə, fəaliyyətlərinə vətəndaş cəmiyyətindən başlayayı, təkamülünü isə parlamentdə davam etdirirlər. Adətən, ikinci yolla yaranan partiyaların daha monolit və uzunömürlü olması qeyd olunur.

Tarixən ABŞ-da və Avropada partiyalar təqribən eyni vaxtda yaranmışdır. Lakin eyni tarixi dövrdə yaranmasına baxmayaraq, onlar fərqlidir. Bu baxımdan politologiyada Avropa və Amerika tipli partiyaların olmasından bəhs edilir.

Partiyaların yaranma xüsusiyyətlərindən danışarkən onların leqal və qeyri-leqal şəkildə yaranan birliklər kimi qruplaşdırılmasına da rast gəlinir. Təsnifat meyarı kimi, fikrimizcə, partiyaların təkamül, yoxsa inqilab yolu ilə yaranması xüsusiyyətinin götürülməsi də vacib məsələdir.

Azərbaycanda partiyaların yaranmasının tədrici-təkamül yolu olmamışdır. Postsovet məkanı ölkələri ilə bir sıra ümumi xüsusiyyətlər olsa da, Azərbaycanda heç bir MDB ölkəsində rast gəlinməyən torpaqların işğalı, müharibə, milli azadlıq hərəkatı, xaos və vətəndaş qarşıdurması həddində olan tamamilə fərqli bir partogenezi mühiti olmuşdur. Bu baxımdan partiyaların yaranmasının Avropa və Amerika yolu ilə yanaşı, fərqli bir Azərbaycan yolunun da mövcudluğunu tam əsasla deyə bilərik. Yəni Azərbaycanda “partiyaların mənşəyi” adlanan fenomeni məhz bu xüsusiyyət izah edir.

Qeyd olunan xüsusiyyətdən qaynaqlanan daha bir cəhət Azərbaycan partiyalarının formalaşmasında özünü qabarıq göstərir. Bu, partiyaların başlıca olaraq lider amili, hər hansı konkret şəxsiyyət üzərində qurulması, liderlərarası rəqabət və ambisiyaların indiyə qədər bütün siyasi proseslərdə özünü büruzə verməsi ilə səciyyələnir. Təbii ki, bu, yalnız Azərbaycana deyil, bütün dünyaya xas olan bir meyildir. (Hələ T.Cefferson və A.Hamilton arasındakı rəqabət dövründən üzü bəri bu, belə olmuşdur). Sadəcə fərq ondadır ki, milli siyasi məkanda bu cəhət sanki dəyişməz, "əbədi" bir xüsusiyyətə çevrilmişdir.

1. AZƏRBAYCANDA PARTİYALARIN YARANMASI VƏ DİNAMİKASININ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Partiyalaşmanın Azərbaycan modelinin fərqləri və dünya təcrübəsi ilə ümumilik təşkil edən xüsusiyyətləri nədən ibarətdir?

Azərbaycanda siyasi partiyalar XX əsrin 80-ci illərinin sonu, 90-cı illərinin əvvəllərindən formalaşmağa başlamışdır. 1988-1993-cü illər partiyalaşma prosesinin təşəkkülü dövrü olmuşdur. 90-cı illərin əvvəllərində sovet dövrü üçün səciyyəvi olan sosial birlik formalarının davamlı olaraq dağılması və cəmiyyətin siyasi fəallığının artması ilə siyasi partiyaların yaranması prosesinin əsası qoyuldu.

Partiyalaşmanın ilkin dalğası üçün, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Ermənistanın işğalçılıq siyasəti və sovetlərin çökməsi nəticəsində başlayan milli ictimai-siyasi hərəkət, işğal faktına qarşı yüksələn ümumxalq müqaviməti və hiddəti fonunda bir çox siyasi birliklərin təsis edilməsi səciyyəvi olmuşdur. Bu amil postsovet məkanında "cəbhə"lərə analoji olan qurumların və s. yaradılması üçün katalizator rolunu oynamışdır.

Bəhs edilən dövrdə partiyaların yaranma sürəti, onların siyasi proseslərdə iştirak səviyyəsi və cəmiyyətdəki gərginlik arasındakı ziddiyyət mürəkkəb qarşılıqlı təsirdə olmuşdur. Demokratik tranzit dövrünü yaşayan cəmiyyətlərdə siyasi partiyalar partiya tərifinin universal ölçülərinə uyğun gəlmədiyindən onların meydana gəlməsi də liberal demokratiyanın mənşəyi ilə analoji olmur. Tranzit cəmiyyətlərdə siyasi partiyaların institusionallaşması prosesinin izlənilməsi

göstərir ki, özünün ilkin yaranma mərhələsində suveren, demokratik dövlət bu siyasi proseslərdə fəallığı və passionar gücü ilə siyasi şüur və mədəniyyəti tərs mütənasib olan kütlələrin xotik təşkilatlanma cəhdləri nəticəsində dağıla da bilər.

“Siyasət səhnəsinə onlarla yeni partiya və hərəkat atılmışdı. Hələ 1991-ci ilin payızında Azərbaycan Qarabağa Nicat Cəmiyyəti, Azərbaycan İslam Partiyası, Vahid Azərbaycan Uğrunda Mübarizə İttifaqı, Azərbaycan Gənc Sosial-Demokratik Təşkilatı, AXC yanında Gənc Türklər təşkilatı, 1992-ci ilin yayında Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası”, həmin ilin payızında Müsavat Partiyasının bərpa qurultayı keçirilmiş, Yeni Azərbaycan Partiyası yaradılmış, Bozqurd Partiyası fəaliyyətə başlamışdı. 1993-cü ilin ortalarında respublikada 30-a yaxın siyasi partiya, cəmiyyət və hərəkat fəaliyyət göstərirdi.” (Azərbaycan Respublikası (1991-2001).-Bakı, 2001, səh.42)

Əhalinin siyasi təşkilatlanma ehtiyacının belə yüksək olduğu bir dövrdə meydana gələn yeni siyasi qüvvələrin fəaliyyətinin nəticələri, hakimiyyətə gəlməsinin mümkünlüyü sovet rəhbərliyini, mərkəzi çox ciddi narahat edirdi. Buna görə də Azərbaycanda milli azadlıq və ictimai-siyasi hərəkatı yaranışından zəiflətmək, yaxud istədiyi məcraya yönəltmək üçün kommunist rəhbərliyi çeşidli üsullara əl atırdı. "Siyasi hərəkat liderlərini "liberallara" və "radikallara" bölərək xalq hərəkatını daxildən parçalamaq üçün siyasət aparılırdı. Bəzi qüvvələr bu "tələyə düşür", hərəkatın bütövlüyünün parçalanmasına, ixtilafçılığa yol açırdılar". (Yenə orada, səh.32)

Bu gün ölkənin siyasi məkanında 70-ə qədər partiya mövcuddur və 54 partiya rəsmi qeydiyyatdan keçmişdir. Onlardan 12-si parlamentdə təmsil olunmuşdur.

Azərbaycanda partiya sisteminin institusionalaşması yönündə islahatların başlanğıcı hələ 1992-ci il iyunun 2-də

“Siyasi partiyalar haqqında Qanun”un qəbul edilməsi ilə qoyulmuşdur. Həmin qanuna 1996, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006 və 2007-ci illərdə bir sıra əlavə və dəyişikliklər edilmişdir.

Çoxpartiyalılığa keçid XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycan cəmiyyətinin təkamülünün ən mühüm nailiyyətlərindən biri olmuşdur. Siyasi partiyaların bərqərar olması prosesində kəmiyyətə çoxalma əsas meyil olduğundan, bu, partiya sisteminin keyfiyyət aspektindən danışmağa əsas vermir. Partiyalaşma prosesində siyasi təbliğat, sosial baza toplamaq mərhələsinin sonradan siyasi fəaliyyətin intensivlik mərhələsi ilə əvəz olunmaması, daha doğrusu, “fəaliyyətsizlik” xroniki hala çevrilmişdir.

Azərbaycan cəmiyyətinin həyatında siyasi partiyaların rəqabəti zəifdir. Bu rəqabətin sivil formada demokratik yolla aparılmasına maneə olan digər cəhət odur ki, siyasi partiyaların bir çoxu ideoloji əsasda, partiya institutları ətrafında deyil, liderlik iddialarında olan ayrı-ayrı şəxslər ətrafında yaranmışdır.

Təəccüblü olsa da siyasi partiyalar bir-birindən proqram və məqsədlərinə, ideya-siyasi istiqamətlərinə, təşkilati strukturlarına, iş formaları və metodlarına görə əsaslı şəkildə fərqlənmirlər. Belə ki, sosial-demokrat və liberal-demokrat ənənələrində oxşarlıq bu iki ideya-siyasi cərəyanın yaxınlaşmasını nə dərəcədə şərtləndirirsə, mühafizəkar ənənələr sağyönlü partiyaları onlardan müəyyən məsafədə saxlayır.

Dərnək, klub tipli (ziyalılar tərəfindən yaradılmış) partiyaların bir hissəsi siyasət meydanında qalsalar da, bir çoxunun fəaliyyəti yox dərəcəsindədir. “Cırtıdan”, kiçik “divan partiyaları” (yəni üzvlərinin sayı bir divana sığan), peyk partiya-

larının bir hissəsi nüfuzlu müxalifət partiyalarının ətrafında təzyiqlə qrupları səviyyəsindədir.

Siyasi mübarizənin sivil, konstitusion əsaslar üzərində bərqərar olması partiya sisteminin təkamülü prosesinin göstəricisidir. Reallıqda mövcud siyasi partiyaların üzvlərinin sayı hiss ediləcək dərəcədə azdır, elektoratın səfərbər edilməsi imkanları məhduddur, sosial bazası yox dərəcəsidir. Bu partiyaların əksəriyyəti təşkilati-struktur və maliyyə cəhətdən zəifdir, şaquli əlaqələr elə də inkişaf etməmişdir. Eyni zamanda, ən vacibi odur ki, özünəməxsus siyasi partiya mövqeyi, ideologiyası və dünyagörüşü, fəaliyyət strategiyasının formalaşması prosesinin təkmilləşməsi baş verməmişdir. Bəzi partiyalarda təşkilati cəhətdən sovet dövrü partiyasının formalaşması üslubuna (siyasi mədəniyyətin aşağı səviyyədə olmasını göstərən: dialoqun mümkünsüzlüyü, qarşıdurma məntiqi, ifratçılıq və s.) meyil vardır.

Bilavasitə bunun nəticəsidir ki, respublikamızda partiya-laşma prosesində "siyasi mərkəzçilik" ənənəsi və meyli çox zəifdir. "Mərkəzçi" xətt siyasi təşkilatlanmada, hər şeydən əvvəl, ümummilli barışı və razılığı təmin etmək, cəmiyyətdə stabilliyə nail olmaq məqsədinə xidmət edir. Partiyalar-arası, ən vacibi isə partiyalardaxili sağlam rəqabətin, sivil mübarizənin aparıldığı mərhələ hələ də bərqərar olmamışdır. Bu, ilk növbədə, əksər partiyaların müasir siyasi təcrübə və meyilləri izləyərək yeniləşmək, dəyişmək istəyinin olmaması, yaxud siyasi mədəniyyət səviyyəsinin hələlən aşağı olması ilə bağlıdır.

Son illər Azərbaycanın siyasi arenasından bir neçə partiyanın getməsi müşahidə edilir və bu prosesin özü də zəif gedir. Bu mənada Azərbaycanda ikipartiyalı sistemin bərqərar olacağından danışmaq hələ tezdir. Qabaqcıl dün-

ya təcrübəsində müşahidə edilən və siyasi hakimiyyət uğrunda mübarizədə iki-üç partiyanın dominant rola malik olduğu çoxpartiyalı sistem hələ yaranmamışdır. Qeydiyyatdan keçmiş partiyaların sayı 54 olsa da, onların böyük əksəriyyətinin üzvlərinin, parlamentdəki təmsilçilərinin sayı hiss olunacaq dərəcədə azdır. Partiyalar parlamentdə əksər hallarda bir və ya iki deputatla təmsil olunmuşlar.

Partiya məkanında "qütbləşmə" partiyanın deyil, liderlərin iddialarına xidmət etmək istənilən halda sivil mübarizənin aparılma ehtimalını heçə endirir. Bir tərəfdə hakim partiyanın monolit siyasi birliyi, o biri tərəfdə isə zəif və pərakəndə müxalifət partiyaları dayanmışdır. Bir tərəfdə biz real və güclü siyasi qüvvəni, o biri tərəfdə isə qeydiyyat və rəqəsi, sədri və möhüründən başqa heç nəyə malik olmayan partiyaları görürük. Partiyaların birliyi və bloklarının formalaşması kimi siyasi praktikanın reallığa çevrilməsi qeyri-mümkündür və perspektivdə bu hadisənin baş verəcəyinə heç bir ehtimal da, hələ ki, yoxdur.

Əksər partiyalar üçün siyasi passivlik, perspektivsizlik, üzvlərdən və siyasi elektoratdan məhrum olmaq, ölkə siyasətinə təsiri itirmək, kabinet siyasətçiliyi, özünəqapanma və s. onların düşdüyü vəziyyəti səciyyələndirən göstəricilərin heç də tam siyahısı deyil.

Amerikalı məşhur politoloq Riçard Payps, ümumiyyətlə, postsovet ölkələrinin partiya sistemi üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətlər barədə demişdir: "Partiyaların sayı həddindən artıq çoxdur və onlar başlıca olaraq öz liderlərinin eqoist istəklərinə xidmət edirlər. Belə partiyalar rəqib deyil, bir-birinə düşməndir. Qərbdə isə partiyalar bir-biri ilə düşmənçilik etmir, onlar rəqabət aparırlar".

Partiyaların fəaliyyəti və dinamikasında son dərəcə qarışıq, systemsiz bir mənzərə ortaya çıxır. Burada siyasi avanqard olan partiyadan tutmuş, seçki kampaniyasında iştirak etmək və elektoratın rəğbətini qazanmaq üçün yaradılan partiya, "parlament partiyası" və "icma partiyası"na (klub partiya) qədər müşahidə olunur. Eyni zamanda, sinfi əlamətinə görə sinfi (məsələn, kəndli partiyası), siniflərarası partiyalar, sosial qrupların partiyaları; təşkilati strukturuna görə kadr partiyaları, kütləvi partiyalar; siyasi sistemdəki yerinə görə leqal və qeyri-leqal partiyalar; nəhayət, ideoloji əlamətinə görə inqilabçı, islahatçı, mərkəzçi, mühafizəkar, mürtəcə və s. partiyalar mövcuddur.

Əsas məqsəd sadəcə çoxpartiyalı siyasi sistem görünüşü yaratmaq deyil, ölkədə dinamik siyasi mübarizə mühiti, rəqabətədavamlı partiyalar yaratmaq olduğu üçün bu, çox düşündürücüdür. Söhbət əslində ideoloji eklektizm və bənzər ideoloji şüarların yığınınından ibarət olan partiyalar mühitindən gəlir.

Demokratik dövlət quruculuğunun reallığı ölkədə yalnız güclü iqtidar deyil, həm də güclü müxalifət partiyalarının formalaşmasını tələb edir. Partiyaların çoxluğu şəraitində onların pərakəndəliyi siyasi sistemin səmərəli fəaliyyətinə mənfi təsir edən amillərdəndir.

Bu gün Azərbaycanda siyasi partiyaların bir-birindən əsaslı fərqlənən müxtəlif ideya və oriyentasiyalara malik olmasını söyləmək düzgün olmazdı. Partiyaların ideoloji-siyasi mövqeyini daha çox onların legitim siyasi qüvvəyə - dövlətə münasibəti aspektində qruplaşdıraraq müəyyən etmək olar. Bu münasibətlər ziddiyyətlidir: yəni tam dəstəkləməkdən tutmuş, ifrat radikallığa qədər mövqelər mövcuddur. Bunun başlıca səbəbini müxalifət partiyalarının

seçicilərə alternativ - səmərəli və konstruktiv fəaliyyət proqramını təqdim edə bilməməsi və siyasi partiya sisteminin struktur baxımından formalaşmaması ilə izah etmək olar.

Azərbaycandakı siyasi qüvvələrin inkişaf dinamikasını təhlil etdikdə məlum olur ki, partiya subyektlərinin təkamül meyli əvvəllər əsasən sağ istiqamətə doğru olmuş, son illər isə solçuluq şüarlarına üstünlük verilməkdədir. Özlərini "mərkəzçi" qüvvələr adlandırmaq isə əsasən təbliğat məqsədinə xidmət edir. Bu cür mərkəzçilik real vəziyyət olmayıb, ictimai mənafelərin qoruyucusu imicini yaratmaq üçün edilən cəhdlərdən başqa bir şey deyil.

Sağdan və soldan "mərkəzə" doğru meyillilik daha çox polietnik cəmiyyətə xasdır, bir az da dəqiqləşdirsək, daha optimal təcrübədir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəldiyi ilk illərdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ probleminin strateji prioritetliyi, milli ideologiyada azərbaycançılıq prinsipinin əsas tutulması bu prosesə stimül vermişdir. Lakin əksər partiyaların bu obyektiv həqiqəti dərk etməsi, strateji proqram məqsədi kimi özünün siyasi praktikasında onu həyata keçirməsi müşahidə olunmur.

Digər tərəfdən, siyasi mərkəzçilik ideyasının partiyalaşmada tədrici yolla gerçəkləşməsi orta sinif və təbəqənin formalaşma səviyyəsi ilə də bağlıdır. Daha doğrusu, mərkəzçi mövqə sosial, etnik-milli mənsubiyyətə az həssasdır. Orta sinfin tam formalaşması prosesinin başa çatmaması güclü mərkəzçi, ümummilli mövqelərdən çıxış edən partiyaların formalaşmasını çətinləşdirir.

Siyasi partiyaların real fəaliyyət, təşəbbüskarlıq və intellektual potensial hesabına deyil, hakimiyyət uğrunda

mübarizə xatirinə status-kvonu on illərlə saxlamağa can atması perspektivdən məhrumdur. Bu müddət ərzində onlar "parçalanma, dialoqa qapalı olmaq və kəmiyyətə çoxalmaq" meyillərindən başqa əlamət nümayiş etdirə, özlərini "yenilikçi" adlandıraraq radikal stereotiplərdən azad ola bilməmişlər. Sosial dayaqdan məhrum olduqca təsadüfi insanların cəlbinə səy göstərilməsi seçkilər zamanı sivil mübarizə, siyasi əxlaq və mənəvi dəyər ölçülərinə sığmayan məlum hadisələrə səbəb olmuşdur.

Partiyalaşmanın xüsusiyyətindən danışarkən, adətən, seçki kampaniyasından əvvəl yeni partiyaların yaranmasını da qeyd etmək lazımdır. Məsələn, son zamanlar bir-birinin ardınca yeni partiyalar yaranmaqdadır. AXCP-dən istefa verib 2008-ci ilin prezident seçkilərində namizədliyini irəli sürən Qulamhüseyn Əlibəyli Aydınlar Partiyasını, ASDP-dən ayrılan Elşən Manafov Demokratik Sol Partiyasını yaratmışdır. "Bakı xəbər" qəzetinin baş redaktoru Aydın Quliyev isə (hələlik adını açıqlamasa da) bildirmişdir ki, seçkidən sonra partiya yaratdığını rəsmən elan edəcək.

Təcrübə göstərir ki, cəmiyyətin müəyyən qədər bələd olduğu, hər hansı siyasi nailiyyətlər əldə etməyən şəxslərin yeni partiya yaratmasının perspektivi yoxdur. Bəzi ekspertlər isə yeni partiyaların meydana çıxmasını şəraitin və cəmiyyətin yeniləşmə diktəsinə cavab kimi qiymətləndirirlər. Partiyaların süni surətdə çoxalması siyasi qüvvələrin potensialının cəmlənməsinə əngəl olur, təsir imkanlarını daha da azaldır. Onların yaranması sosial sifarişə cavab kimi yox, mövcud müxalifətin onsuz da güclü olmayan sosial bazasının və potensialının parçalanması şəklində meydana çıxır.

Azərbaycanda siyasi partiyaların ictimai rəyin formalaşmasına və siyasi proseslərin xarakterinə təsiri nəinki çox

aşağıdır, hətta yox dərəcəindədir. Bu, bir tərəfdən, partiyaların zəifliyi, digər tərəfdən isə onların cəmiyyət həyatına təsirinin hüquqi mexanizmlərinin olmaması ilə bağlıdır. Azərbaycanda “İctimai birliklər haqqında”, “Siyasi partiyalar haqqında” qanunların qəbul edilməsinə baxmayaraq, müasir dəyişiklikləri nəzərə alan yeni qanun qəbul edilməmişdir. Respublikamızda partiya siyahısı üzrə hakimiyyətə gəlmək mexanizmi 2002-ci ildən dayandırılmışdır. Belə ki, 2002-ci ildə Konstitusiyaya edilmiş düzəlişlərdən biri də proporsional seçki sisteminin ləğvi ilə bağlı olmuşdur.

QEYDİYYATDAN KEÇƏN SİYASİ PARTİYALAR

Nº	Partiyanın adı	Yaranma tarixi	Liderləri
1	Azərbaycan Xalq Demokrat Partiyası	1967-ci ildə yaradılmışdır. 11 avqust 1992-ci ildə qeydiyyatata alınmışdır.	Ali məsləhətçi - Rafiq Turabxanoğlu
2	Azərbaycan Xalq Cəbhəsi (bazasında 1995-ci ilin avqust ayında AXCP yaranıb)	16 iyun 1989	2000-ci ilin payızında partiya parçalanma baş verib. Hər iki qanadı özünü partiyanın hüquqi varisi elan edir. AXCP-nin islahatçılar qanadının sədri Əli Kərimli özünü partiyanın varisi hesab edir.
3	Azərbaycan Milli Demokratik İdrak Partiyası	5 oktyabr 1989	Sədr - Osman Əfəndiyev
4	Azərbaycan Sosial-Demokrat Partiyası	10 dekabr 1989	Həmsədrlər - Araz Əlizadə, Zərdüş Əlizadə
5	Birlik Partiyası	22 yanvar 1990	Sədr - Xudu Xuduyev
6	Ana Vətən Partiyası	24 noyabr 1990	Sədr - Fəzail Ağamalı
7	Vahid Azərbaycan Partiyası	12 sentyabr 1991	Sədr - Kərrar Əbilov
8	Azərbaycan Kəndli Partiyası	19 aprel 1992	Sədr - Feyruz Mustafayev
9	Azərbaycan Demokrat Partiyası	17 oktyabr 1991	Həmsədrlər – Sərdar Cəlaloğlu, Rəsul Quliyev
10	Azərbaycan Dırçılış və Tərəqqi Partiyası	24 iyul 1992	Sədr - Azad Nəbiyev
11	Demokratik Azərbaycan Dünyası Partiyası	9 iyun 1992	Sədr - Məmməd Əlizadə
12	Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası	17 iyul 1992	Sədr - Etibar Məmmədov
13	Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası	26 sentyabr 1992	Sədr - Sabir Rüstəmxanlı
14	Ümid Partiyası	16 oktyabr 1992	Sədr - İqbal Ağazadə
15	Müsavat Partiyası	6-7 noyabr 1992	Başqan - İsa Qəmbər
16	Yeni Azərbaycan Partiyası	21 noyabr 1992	Yaradıcısı - Heydər Əliyev Sədr - İlham Əliyev

17	Vahid Azərbaycan Milli Birlik Partiyası	28 noyabr 1992	Sədr - Hacıbaba Əzimov
18	Azərbaycan Milli Hərəkət Partiyası	5 dekabr 1992	Sədr - Samir Cəfərov
19	Müstəqil Azərbaycan Partiyası	23 yanvar 1993	Sədr - Nizami Süleymanov
20	Yürüdəş Partiyası	27 fevral 1993	Sədr - Mais Səfərlı
21	Milli Qurtuluş Partiyası	3 mart 1993	Sədr - Məhəmməd Hətəmi
22	Qorqud Partiyası	6 may 1993	Sədr - Firudin Kərimov
23	Azərbaycan Kommunist Partiyası	27 noyabr 1993	Sədr - Ramiz Əhmədov
24	Azərbaycan Demokrat Sahibkarlar Partiyası	23 aprel 1994	Sədr - Qasım Qasımov
25	Vətənpərvərlər Partiyası	4 iyun 1994	Sədr - Həmlət Talıbov
26	Azərbaycan Milli Dövlətçilik Partiyası	2 iyul 1994	Başqan - Sabir Tərverdییev
27	Azərbaycan Liberal Partiyası	avqust 1994	Sədr - Lala Şövkət Hacıyeva
28	Azərbaycan Namına Alyans Partiyası	17 noyabr	Sədr - Abutalıb Səmədov
29	Azərbaycan Sosial Rifah Partiyası	6 dekabr 1994	Sədr - Xənhüseyn Kazımlı
30	Azərbaycan Demokratik Maarifçilik Partiyası	11 dekabr 1994	Sədr - Məmmədhanifə Musayev
31	Azərbaycan Vahid Kommunist Partiyası	sentyabr 1995	Mərkəzi Komitənin Baş katibi - Sayad Sayadov
32	Sosial Ədalət Partiyası	dekabr 1995	Sədr - Mətləb Mütəllibli
33	Vəhdət Partiyası	12 may 1998	Sədr - Tahir Kərimli
34	Milli Konqres Partiyası	avqust 1998	Sədr - İxtiyar Şirinov
35	Azərbaycan Respublikaçılar Partiyası	noyabr 1998	Sədr - Sübut Əsədov
36	Azərbaycan Liberal- Demokrat Partiyası	fevral 1999	Sədr - Fuad Əliyev
37	Azərbaycan Xalq Partiyası	4 aprel 1999	Sədr - Pənah Hüseynov. Partiya sədri vəzifəsini icra edən - Qiyas Sadıxov
38	Azərbaycan Mübarizlər Partiyası	27 may 2000	Sədr - Ağadur Müslümov
39	Ədalət Partiyası	8 may 2002	Sədr - İlyas İsmayılov
40	Milli Vəhdət Partiyası	8 may 2002	Sədr - Yunis Əliyev
41	Müasir Müsavat Partiyası	8 may 2002	Sədr - Hafiz Hacıyev
42	Azərbaycan Azad Respublikaçılar Partiyası	8 may 2002	Sədr - Kamil Seyidov
43	Böyük Quruluş Partiyası	12 avqust 2005	Sədr - Fazil Mustafayev (Qəzənfəroğlu)
44	Azadlıq Partiyası	12 avqust 2005	Sədr - Əhməd Oruc
45	Azərbaycan Demokratik İslahatlar Partiyası	12 avqust 2005	Sədr - Asim Mollazadə
46	Bütöv Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası	12 avqust 2005	Sədr - Qüdrət Həsənquluyev
47	Tərəqqi Partiyası	12 avqust 2005	Sədr - Çingiz Sadıqov (Dəmiroğlu)
48	Böyük Azərbaycan Partiyası	12 avqust 2005	Sədr - Elşad Musayev
49	Təkamül Partiyası	12 avqust 2005	Sədr - Teyyub Qəniöğlu
50	Vətəndaş Birliyi Partiyası	12 avqust 2005	Sədr - Sabir Hacıyev
51	Klassik Xalq Cəbhəsi Partiyası	8 fevral 2007	Sədr - Mirməhmud Fətəyev
52	Vətəndaş və İnkişaf Partiyası	10 avqust 2007	Sədr - Əli Əliyev
53	Azərbaycan Milli Demokrat Partiyası	24 dekabr 2008	Sədr - Tufan Kərimli
54	Aydınlar Partiyası	25 noyabr 2009	Sədr - Qulamhüseyn Əlibəyli

Azərbaycanda yeni yaranan və ən son qeydiyyatata alınan 54-cü partiya- müxalifət yönü Aydınlar Partiyasıdır. Partiya 2009-

cu il noyabrın 25-də Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib.

2008-ci il dekabrın 14-də Azərbaycan Aydınlar Partiyasının təsis qurultayı keçirilib. Trend.az-ın məlumatına görə, partiyanın qurultayında 201 nümayəndə iştirak edib. Qurultayda partiyanın adı, nizamnaməsi və məramnaməsi təsdiq edilib. Q. Əlibəyli partiya sədr seçilib. Sədr müavini Xanoğlu Əhmədovdur. Qurultayda həmçinin, Partiyanın 45 nəfərdən ibarət olan Ali Məclisi və 5 nəfərdən ibarət Nəzarət Komissiyasının tərkibi formalaşdırılıb.

Q. Əlibəyli Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasının Ali Məclisinin sədri, 1992-1993 - cü ildə prezident Elçibəyin müşaviri və parlamentdə rəsmi nümayəndəsi olub. 1995 -ci ildən 2005 -ci ilədək iki dəfə ardıcıl olaraq Milli Məclisin deputatı seçilib. Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin üzvü olub. O, 1989 - cu ildən AXC-nin üzvü, 1993 - cü ildən AXCP Ali Məclisinin sədri idi. Avqustun əvvəllərində AXCP Ali Məclisinin sədri vəzifəsindən istefa verib, sentyabrın axırında yeni Aydınlar Partiyası yaradacağı məlum olub. O, AXCP-nin 2008-ci ilin oktyabrında keçirilən prezident seçkisini boykot etməklə bağlı qərarına etiraz olaraq partiya üzvlündən istefa verib. Prezident seçkisinə namizəd kimi qatılan Q.Əlibəyli yeni partiya yaradacağını elan edib. (İ.Əlizadə/Trend.az.14.12.2008)

Yeni partiyanın sədri əsas məqsədləri barədə belə deyir: "Hazırda ölkədə iqtidar və müxalifət bir-birini qəbul etmir. Belə bir şəraitdə siyasi münasibətlər qanun və əxlaq çərçivəsində tənzimlənmir. Ona görə də cəmiyyət dalana dirənmiş vəziyyətdədir. Bunun da nəticəsində cəmiyyətin siyasi qüvvələrə inamı itib. Biz bu inamı qaytarmaq üçün ənənəvi siyasətdən fərqli siyasət ortaya qoymaq fikrindəyik.

Həm hakimiyyətə, həm də müxalifətə olan inamı qaytarmağa çalışacağıq. Biz inkarçı və hakimiyyəti tərifi mövqeyindən uzaqda dayanacağıq. Biz əsas vəzifəmizi mitinqlərdə görmürük, məqsədimizi - Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli və seçki qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsini bütün siyasi qüvvələrlə əməkdaşlıqda həyata keçirəcəyik. Yaxın məqsədimiz 2009-cu ilin bələdiyyə və 2010-cu ilin parlament seçkilərində iştirak etməkdir. Uzaq məqsədimiz isə 2013-cü ildə keçiriləcək prezident seçkilərinə qatılmaqdır.”

Ölkədə keçiriləcək seçkilərdə iştiraka gəldikdə isə Aydınlar Partiyası sədrinin müavini Qadir İbrahimli bildirib: “Partiyamızın 40-a yaxın üzvü deputatlığa namizəd olmaq niyyətindədir. Biz daha şanslı üzvlərimizin parlament seçkilərində iştirakının tərəfdarıyıq. Partiya daxilində müzakirələr davam edir. İlkin siyahıda və namizədlərimizin irəli sürüləcəyi dairələrlə bağlı müəyyən dəyişikliklər ola bilər.” (www.trend.az)

QEYDİYYATDAN KEÇMƏYƏNLƏR

Azərbaycanda qeydiyyatdan alınmayan partiyaların sayının da, demək olar ki, rəsmi partiyalar qədər olmasının əsas səbəbi, dediyimiz kimi, keyfiyyət deyil, kəmiyyətə çoxalma meylinin hələ də bu sahədə dərin köklərə malik olmasıdır. Hətta indinin özündə də bu proses, yəni partiya yaratmaq həvəsi məşğuliyyətə çevrilmişdir və intensiv davam edir. Buna təbii proses kimi bir şərtlə baxmaq olardı ki, yeni yaranan partiyaların ideologiya, proqram və fəaliyyət prinsiplərində, həqiqətən də, yenilik hiss olunsun. Bu isə hələlik müşahidə olunmur.

Azərbaycan Yaşillər Partiyası (AYP) 16 dekabr 2006-cı

ildə təsis edilmişdir. Həmsədri Mayis Güləliyevdir. Partiyanın 25 rayon təşkilatının artıq formalaşdığı qeyd olunur. 25 noyabr 2007-ci ildə AYP-nin Gənclər Təşkilatı öz təsis kon-fransını keçirmiş, təşkilatın nizamnaməsini və proqramını qəbul etmişdir. AYP özünü yüksək ictimai-siyasi fəallığa malik partiya kimi nümayiş etdirməyə səy göstərir. İnternetdə daima yeniləşən elektron səhifə ilə özünü təbliğ edir. AYP beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrinin yüksək olduğunu, Avropa Yaşıllar Partiyası, Ukrayna Yaşıllar Partiyası, Rusiyanın "Yabloko" Partiyasının Yaşıl fraksiyası və Gürcüstan Yaşıllar Partiyası ilə sıx əməkdaşlıq etdiyini bildirir. 27 dekabr 2006-cı ildə AYP və Gürcüstan Yaşıllar Partiyası arasında birgə əməkdaşlığı nəzərdə tutan Memorandum imzalanmışdır.

Bu vaxta qədər Azərbaycanda cəmi iki partiyanın dövlət qeydiyyatı ləğv olunub. Azərbaycan Ali Məhkəməsi 1995-ci ildə Bozqurd (indiki Azərbaycan Milli Demokrat Partiyası) və İslam partiyalarının dövlət qeydiyyatını ləğv edib. Məhkəmə Bozqurd Partiyasının adının qanunvericiliyə müvafiq olmadığını əsas gətirib. Bu partiya 24 dekabr 2008-ci il tarixində Azərbaycan Milli Demokrat Partiyası adı ilə qeydə alınıb. İslam Partiyasının qeydiyyatının ləğvinə gəldikdə isə bu barədə qərar partiya sədrinin İrana casusluqda ittiham edilərək həbs olunması ilə əsaslandırılmışdır.

2. PARTİYALARIN İDEOLOJİ SPEKTRİ

Qeydiyyatda olan və olmayan bütün partiyaların proqram və platformalarının müqayisəli və təfərrüatlı təhlili göstərir ki, siyasi (xüsusilə də müxalifət) partiyaların əksəriyyəti mənşəyi, ideologiyası, yeniləşmə yönündə passivliyi, radikal mövqeyi, proqram və fəaliyyət tərzindən bir-biri ilə eyniyyət təşkil edir. Yalnız az sayda partiyalar sivil siyasi mübarizə metodlarının vacibliyini dərk edir.

Ölkə məkanındakı partiyaların ideoloji spektrində hərc-mərclik mövcuddur, çünki sərhədlər bilinmir. İdeoloji platformanın yalnız bəyan edilməsi deyil, onun həm də həyata keçirilməsi mürəkkəb məsələ olduğu üçün vəziyyətin sistemləşdirilməsi məqsədilə fərqli yanaşmanın tətbiqi zəruridir. Burada partiyanın bəyan etdiyi ideologiyayı deyil, onun siyasi davranışını, legitim hakimiyyətə münasibətini, gerçək mövqeyini və fəaliyyətini əsas götürmək lazımdır.

Hər bir partiya proqram və məqsədini siyasi ideologiyası çərçivəsində aydın şəkildə şərh etməlidir. Bunlar olmayanda insanlar həmin qurumları, ictimai təşkilatları, siyasi partiyaları yalnız liderlərinin fonunda təsəvvür edirlər. Bu səbəbdən partiyalar öz gerçək adlarından çox "kiminsə partiyası" qismində məşhur olurlar. Normal inkişaf etmiş cəmiyyətlərdə siyasi partiyalar adının ifadə etdiyi simvola uyğun, mücərrəd hüquqi şəxs kimi qavranılır və mübarizədə ideoloji səviyyədə aparılır. Partiya mühiti belə olmadıqda mübarizə şəxslər arasında gedir, qruplaşmalar baş verir.

Partiyalar siyasi məkanda, əsasən, ideoloji mövqələrinə görə fərqləndirirlər. Radikal dəyişiklik tərəfdarları *sol-*

lar, ənənələrə varisliyi mühüm hesab edənlər *sağlar* kimi səciyyələndirilir. Bir qədər geniş yanaşma tətbiq edildikdə sollara kommunistlər, *sosialistlər və sosial-demokratlar*, sağlara isə *liberallar, konservatorlar və ultra sağlar* aid edilir. Mərkəzçi qüvvələr ifratçılıqdan çəkinməyi üstün tuturlar.

Partiyaların siyasi tiplərinin spektrini həmçinin siyasi davranışına görə (demokratik, totalitar), mövqeyinə görə (iqtidar, müxalifət), cəmiyyətdə inkişafa münasibətinə görə (radikal, təkamülçü, islahatçı) də müəyyənləşdirmək olar.

Siyasət aləmində "sol", "sağ" və "mərkəzçi" bir partiyanın özü də daxili strukturuna görə uyğun mövqelərə ayrılır. Məsələn, "*sağ*"ların özləri "*sağ*" mərkəzçi, ifrat "*sağ*", "*sağ*" radikal, "*yeni sağlar*" kimi daxili qütblərə bölünür. Azərbaycan Sosial Demokrat Partiyasının (ASDP) həmsədri Araz Əlizadə ölkədə beşpartiyalı siyasi sistemin yaradılmasını, bu qədər çox sayda partiyanın mövcudluğuna ehtiyac olmadığını, əksəriyyətinin ideoloji yönünün eyni olduğunu qeyd edir: "Həmin partiyalar yalnız partiya sədrlərinin şəxsi ambisiyalarına görə fərqlidir. Başqa heç bir fərq yoxdur. Azərbaycanın gələcək inkişafı üçün bir sol, bir sol-mərkəzçi, bir mərkəzçi, bir sağ-mərkəzçi və bir sağçı partiya olsa, kifayətdir. Azərbaycanda beşpartiyalı sistemin mövcud olması ölkənin siyasi baxımdan inkişafına təkan verə bilər. Azərbaycanın üzdə olan partiyaları, əsasən, keçmiş Xalq Cəbhəsinin içindən çıxmış təşkilatlardır, onların hamısı ancaq öz şəxsi ambisiyalarına görə fərqlənir, məfkurə baxımından heç bir fərqləri yoxdur".

Partiyaların rəng seçimi və simvolları. Bütün dünyada siyasi partiyalar özlərini bu və ya digər rənglərlə ifadə edirlər. Bu, əsasən də seçkilərdə fərqlənmək məqsədini güdür. Qırmızı, adətən, sol partiyaların - sosialistlərin və

kommunistlərin və s. rəngidir. Mühafizəkar partiyaların rəngi göy (mavi) və qaradır. İstisnalar da olur. Məsələn, ABŞ-da Respublikaçılar Partiyasının rəngi qırmızı, Demokratlar Partiyasınınınkı isə mavidir.

“Mülayim” sosialistlər, adətən, çəhrayı, liberallar isə sarı rəngi seçirlər. Yaşıllar (ekoloji yönlü) və islamçı partiyaların rəngi yaşıldır. Narıncı millətçilərin rəngidir. Bənövşəyi və ağ çalarlar monarxiyanın rəngi olsa da, bununla belə, müasir dünyada siyasi partiyalar tərəfindən də çox hallarda istifadə olunur. Məsələn, Azərbaycanda Vətəndaş Həmrəyliyi, Yeni Azərbaycan, Milli İstiqlal, AXCP, BAXCP və s. partiyaların da bayraqları ağ rəngdədir. Qəhvəyi və qara rəng, adətən, faşist və neofaşist partiyaların rəngi hesab olunur.

Emblemlərə gəldikdə isə kommunistlər oraq və çəkici, sosialistlər yumruqda sıxılmış qızılgülü seçirlər. Maraqlıdır ki, simvol-emblemlər partiyanın uğuruna ciddi təsir göstərir, çünki xalqın tarixi yaddaşı və mentaliteti ilə bağlı olur. (Məsələn, Keniyada keçirilən referendumda (2005-ci il) konstitusiya tərəfdarları simvol kimi bananı, onun əleyhinə olanlar isə portağalı seçmişdilər).

Azərbaycanda müxalifət partiyalarını “narıncı inqilab” tərəfdarları olduqları üçün, şərti olaraq, “narıncı” rənglə də ifadə etmək olar.

Partiyaların ad seçimi. Əksər hallarda partiyanın ideoloji yönümü onun adında da öz əksini tapır, məsələn, demokratik, liberal və s. Bir sıra ölkələrdə siyasi partiyanın dövlətin adından istifadə etmək hüququ fərqlidir. Rusiyada partiya dövlətin adını istifadə edərsə, buna görə rüsum ödəməkdən azaddır. Belorusiyada isə siyasi partiyanın adında “Belorusiya, respublika, milli, xalq” və s. sözlərinin

işlədilməsi qanunla qadağan edilmişdir. Azərbaycanda bu məsələdə də partiyalaşmanın bütün sahələrində olduğu kimi *ifratçılıq prinsipi* özünü göstərir. Ölkədə tək-cə qeydiyyatdan keçmiş 32 siyasi partiyanın adında **“Azərbaycan”** sözü var.

Bəzi ekspertlər hesab edirlər ki, müəyyən səviyyədə strukturlaşan, ölkə siyasətində öz yeri olan, lakin nəticə qazanmayan partiyalar “uğursuzluq zolağı”ndan çıxmaq üçün çətin bir addım atmalıdırlar. Siyasi Texnologiyalar Mərkəzinin (STM) rəhbəri Vəli Əlibəyli isə partiyaların fəaliyyətinin gücləndirilməsini ad dəyişikliyindən daha vacib məsələ hesab edir: “Təbii ki, bir müddət siyasi meydanında mövcud olmuş siyasi təşkilatın adı onun üçün əsas təqdimat vasitəsidir. Amma, fikrimcə, Azərbaycan şəraitində bu və ya başqa bir partiyanın öz adını dəyişməsi ilə nə onun fəaliyyətində effektivlik artacaq, nə də ki cəmiyyətdən tərəfindən qəbul olunmasında irəliləyişlər baş verəcək. Əsas məsələ durğunluqdan çıxmaq və siyasi fəaliyyəti genişləndirməkdir. Bunlar yoxdursa, o halda partiyalar öz adlarını nə qədər dəyişdirsələr də, heç nəyə nail olmayacaqlar. Yenə deyirəm, siyasi qurumlar adlarını dəyişməzdən əvvəl onları böhrandan çıxara biləcək layihələr üzərində düşünsələr, daha doğru hərəkət etmiş olurlar. Bu məsələ müxtəlif ölkələrdə fərqli qaydada həyata keçirilir. Türkiyəni götürsək, birincisi, bu və ya başqa bir partiya qanunla qadağan olunursa, o zaman təşkilatın rəhbərliyi və üzvləri adın dəyişdirilməsi məcburiyyətində qalırlar. Eyni zamanda, iki və daha artıq sayda partiya birləşməyə qərar verəndə də, əksər hallarda birləşməni yeni ad altında həyata keçirir. Açıqı, uğursuz fəaliyyətə görə partiyanın adının dəyişdirilməsi praktikasına rast gəlinmir. Məsələn, necə ola bilər ki, bir partiyanın rəhbəri öz fəaliyyətində ciddi nəticə qazanma-

sın, amma təşkilatın adını dəyişməklə böyük uğurlar əldə etsin?" (www.baki-xeber.com/new/2009/06/02).

Partiyaların ideoloji spektri onların fikir müxtəlifliyindən xəbər verməklə yanaşı, həm də ümumi konsensusa gəlməsini çətinləşdirən mühüm amildir.

ABŞ-da istiqlalıyyət müharibəsindən sonra - XIX əsrin 30-cu illərinin əvvəllərinə qədər birpartiyalı sistem mövcud olmuşdur. XIX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq ABŞ-da iki-partiyalı sistemə keçilmişdir. Partologiya sahəsində məşhur tədqiqatçı A.Şvartsenberqə görə, təkpartiyalılıq millətin birləşməsi üçün integrasiya vasitəsi ola bilər. Təkpartiyalılıq həm də cəmiyyətdə parçalanmanın qarşısını alır, sosial və milli qrupları birləşdirir. Məsələn, Mustafa Kamal Atatürk tərəfindən əsas qoyulmuş Cümhuriyyət Xalq Partiyası 1923-1945-ci illərdə Türkiyənin yeganə partiyası olsa da, o nə öz ideologiyasına, nə də strukturuna görə totalitar partiyaya çevrilmişdir.

R.Darendorfa görə isə qarşıdakı yüzillikdə bu və ya digər düşərgəyə mənsub partiyalara daha ehtiyac qalmayacaqdır, yəni partiyaların hamısı "siyasi kokteylə" çevriləcəkdir. Bununla belə, siyasi proseslər onu göstərir ki, partiyalar müasir siyasi sistemdə real qüvvə olaraq qalır.

Ən ümumi xüsusiyyət odur ki, partiya kontr elitasının peşəkarlığı və praqmatizmi hiss olunmur, öz sosial bazasının dəstəyi çox zəifdir. Onların əksəriyyətində gərəksizlik kompleksi, özünün müvəqqəti olduğunu hiss etmək duyğusu çox güclüdür.

Özlərini *liberal* adlandıran partiyalar liberalizmin klassik mənasında deyil, təsəvvür və dərk etdikləri dərəcədə

bu ideologiyanın ifadəçiləridirlər. Onları əsasən “qərbçilər” kimi də səciyyələndirmək olar. Bu partiyalar arasında həm radikal-demokratik, həm də sosial-liberal oriyentasiyalı olanlar mövcuddur.

Ölkədəki siyasi hərəkət və partiyaların ümumi şəkildə üç istiqamətə meyilləndiyini qeyd etmək olar:

1. Sağ cərəyan - əsasən neoliberal, antikommunist istiqamətli partiyalar;
2. Mərkəzçi xarakterə malik demokratik partiyalar;
3. Siyasi qüvvələrin sol qanadına məxsus partiyalar - kommunist, sosialist istiqamətli.

Azərbaycan siyasi spektrinin sol tərəfi, ümumiyyətlə, zəif görünür və demək olar ki, sosial dayağa malik deyildir. Əgər Azərbaycanın siyasi həyatında 1991-ci ilə qədər siyasi mübarizədə “demokratlar-kommunistlər” qarşıdurması var idisə, 1991-ci ildən sonra “islahatçılar-mühafizəkarlar” qarşıdurması üstünlük təşkil etmişdir. 1993-cü ildən başlayaraq isə “demokratlar-radikalizm tərəfdarları”nın qarşıdurması müşahidə edilir.

Azərbaycan Respublikasının demokratik yolla inkişafı əksər partiyaların proqram məqsədi olmuş, respublikamızın müstəqilliyinin qorunub saxlanılmasını üstün tutduqlarına görə, konkret tarixi şəraitdən asılı olaraq, onların mövqelərində dəyişiklik baş vermiş və “sağ” partiyalara çevrilmişlər.

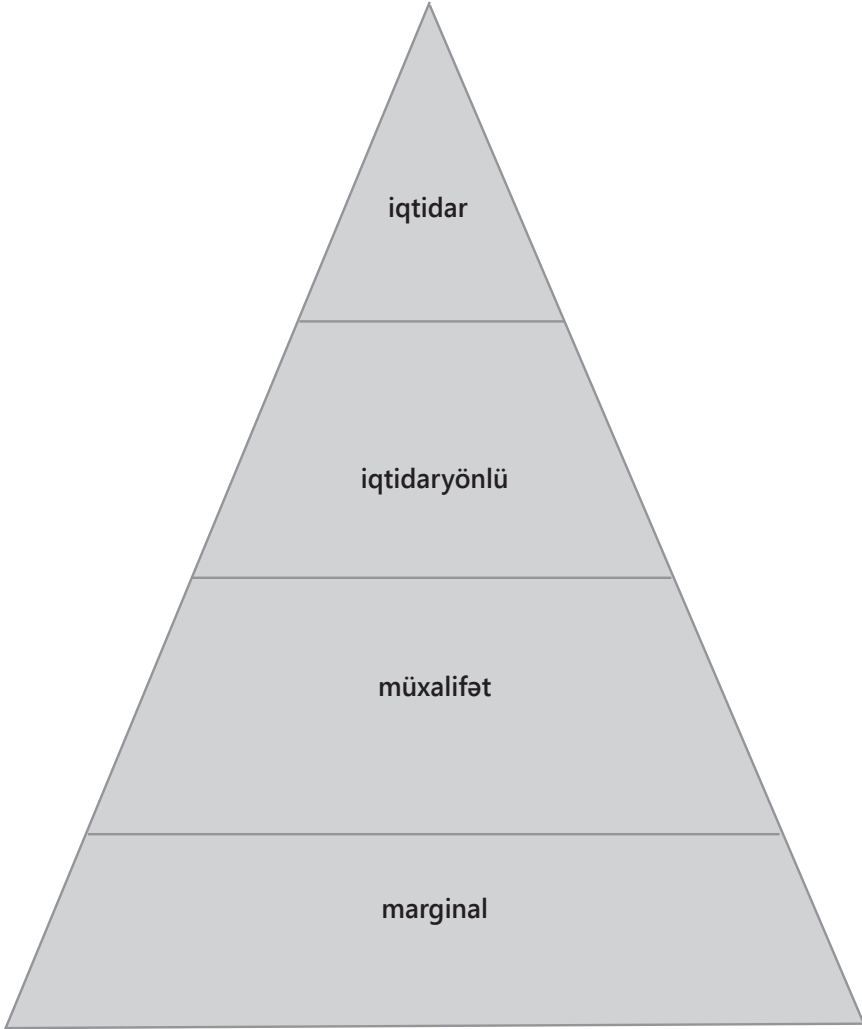
Qeyd etmək lazımdır ki, sağ partiyalar öz siyasi mübarizə tarixinə və mübarizə taktikasına görə bir-birindən müəyyən dərəcədə fərqlənirlər. Məsələn, Müsavat Partiyası indiyədək

bir proqram xarakterli bəyannamə (1912) və dörd proqram (1917, 1936, 1992, 1997) qəbul etməsinə baxmayaraq, prinsiplərində dəyişiklik çox az olmuşdur. Bu partiya istiqlalçılıq, millətçilik, dövlətçilik, hürriyətçilik, milli təsanüdçülük (həmrəylik) kimi əsas prinsiplərə indi də sadıq olduğunu bəyan etmişdir. XX əsrin sonlarında olduğu kimi, elə həmin əsrin birinci rübündə də partiyanın mövqeyində dəyişiklik soldan sağa olmuşdur. Belə ki, Müsavat Partiyası 1917-1918-ci illərdə sol-mərkəzçi partiya olmasına baxmayaraq, illər keçdikcə sağ-mərkəzçi mövqeyə keçmiş və indi özünü sağ-mərkəzçi partiya hesab edir.

Siyasi partiyaların fəaliyyətinin Azərbaycana xas olan cəhətlərindən danışarkən bir məsələ mütləq qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün siyasi partiyalar və təşkilatlar üçün ölkəmizin ərazi bütövlüyünün təmin olunması, müstəqil dövlətçiliyimizin, suverenliyimizin qorunması və möhkəmlənməsi (imperiya və sosializm nostalgiyası ilə yaşayan kommunistlər, sosialistlər və başqalarını nəzərə almasaq) özünəməxsus ideoloji konstanta kimi dəyişməzdir.

Məhz cəmiyyəti təkamül yolu ilə dəyişdirmək istəyən mühafizəkarlar mərkəzçi mövqeyini tutaraq sağdan mərkəzə doğru meyillənir və sağ-mərkəzçi mövqedə qərar tuturlar. Sağ-mərkəzçiliyə dünya təcrübəsində həm də praqmatizm, konsensus və dialoqa açıq olmaq xasdır.

Hazırda respublikanın ictimai-siyasi həyatında öz mübarizə vasitələri ilə mühüm rol oynayan, sosial bazası geniş xalq kütləsini əhatə edən partiyalar çox azdır. Bəzi partiyalar isə loyallıq mövqeyinin ifadəçisi olduğundan xalq arasında yüksək reytingə malik deyildir. Ölkədə mövcud olan siyasi partiyaların mövqeyini ən ümumi şəkildə bu cür təsvir etmək olar:

3. MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ SİYASİ MƏKANDA MÖVCUD OLAN BLOKLAR VƏ BİRLİKLƏR

Reallıqda siyasi partiyaların fəaliyyətinin koordinasiya olunması və səmərəli təşkilatlanma formasının tapılması çox vacibdir. Ölkədə siyasi bloklaşmanın mövcud təcrübəsi də bu qanunauyğun və obyektiv gedişətdən məhrumdur. Partiyalaşma prosesində müəyyən mərhələdə normal demokratik mühit yaradılana qədər siyasi bloklardan daha irəli gedən bir koordinasiya meylinə ehtiyac yaranır. Bu, bir çox resursların səfərbər olunmasını təmin edərək, onlarla real qüvvə kimi hesablaşmanın mümkünlüyünə diqqəti cəlb edə bilər.

Belə təsəvvürlər mövcuddur ki, ölkədə partiyaların birləşməsinə mane olan səbəb siyasi lider amilidir. Lakin 2003-cü ildən sonra bir neçə siyasi lider partiya sədrliyindən imtina etdi. Məsələn, Etibar Məmmədov Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyasının, Lalə Şövkət Hacıyeva Azərbaycan Liberal Partiyasının, Pənah Hüseyn isə Azərbaycan Xalq Partiyasının sədrliyindən istefa verdilər. Amma bu da partiyaların yaxınlaşmasına səbəb olmadı. Keçmiş liderlərin əvəzinə respublika miqyasında deyil, ancaq öz partiyaları çərçivəsində tanınan yeniləri meydana çıxdı.

Müxalifət partiyalarının müxtəlif formatda birləşməsinə bir neçə dəfə cəhd edilmişdir. Özü də söhbət hansısa blokda yox, bir partiyada birləşməkdən gedirdi. İlk dəfə belə təklif bir neçə il bundan əvvəl Azərbaycan Xalq Cəbhəsi və Müsavat partiyaları ilə bağlı irəli sürülmüşdü. O vaxt təklif edilmişdi ki, birləşmiş partiyanın sədri bir nəfər, prezidentliyə namizədi isə başqa bir nəfər olsun. Həmin vaxt bu təklif həyata keçmədi. Sonradan bu təklifə bir daha qayıdan ol-

madı. Ötən müddət ərzində isə partiyalar əks tendensiyaya - birləşməkdənsə parçalanmağa üstünlük vermişlər ki, bu da siyasi böhranın göstəricisidir. Böhran narazılığı, ümitsizliyi və ixtilafı artıraraq, son nəticədə parçalanmaya gətirib çıxarır. Azərbaycanda müxalifət, ilk növbədə, yeni şəraitdə işləməyi öyrənə bilməmişdir.

1998-ci ildə 20 siyasi partiya prezident seçkilərində iştirak etməkdən imtina etdi. Radikal müxalifət (beşlik) bu seçkiləri boykot etmək haqqında protokol imzaladı. Prezident seçkilərinin demokratik keçirilməsini təmin etmək, siyasi partiya və təşkilatların fəaliyyətini əlaqələndirmək, kütləvi tədbirlər keçirmək üçün 26 mart 1998-ci ildə 36 ictimai-siyasi təşkilatı birləşdirən Seçki İslahatları və Demokratik Seçkilər Uğrunda Hərəkət (SİDSUH) koalisiyası yaradıldı. 1999-cu ildə müxalifətin ən geniş ictimai qurumu olan SİDSUH-da 67 partiya və təşkilat təmsil olunurdu (AXCP, ADP, MP, AMİP, VHP və s.)

Müstəqillik dövrünün ilk illərində çoxlu blok və birliklər (milli müqavimət hərəkatı, milli demokratik blok) yaransa da, onlar sonralar fəaliyyət göstərə bilmədi. (Demokratik Konqres, Dəyirmi Masa, Məşvərət Məclisi istisna olmaqla). Bu qurumlar dövlətlə vətəndaşlar arasında vasitəçilik funksiyasını yerinə yetirsələr də, məqsədləri, fəaliyyət metodları və iqtidara təsir üsullarına görə fərqlənirdilər.

Vaxtilə iqtidarda olmuş partiyaların məşvərət, əməkdaşlıq, birgə fəaliyyət qurumu olan milli demokratik yönlü **Demkonqresin** yaranması 4 iyun 1993-cü il qiyamına cavab reaksiyası idi (AXC, MP, Əhrar, Çağdaş Turan, AXDP və s. partiyalar). 1994-cü ilin əvvəllərindən fəaliyyət göstərən bu blokun 2000-ci ildə 11 üzvü var idi.

7 yanvar 1995-ci ildə vətəndaş həmrəyliyinə nail olmağı qarşısına məqsəd qoyan, siyasi yönümündən asılı olmayaraq bütün təşkilatları bir araya gətirən məsləhət, məşvərət, qarşılıqlı əməkdaşlıq mərkəzi kimi **Dəyirmi Masa** yaradıldı. Bu quruma ilk əvvəl 32 təşkilat daxil olsa da, onun ikinci əsasnaməsini 16 təşkilat imzaladı. 2000-ci ilin əvvəllərində Dəyirmi Masanın tərkibində 11 partiya fəaliyyət göstərirdi.

5 aprel 1997-ci ildə iqtidarın siyasətini dəstəkləyən partiyaların məşvərət və əməkdaşlıq mərkəzi olan **Məşvərət Məclisi** təsis edildi. 2000-ci ilin əvvəllərində əks mövqeli partiyaların da (AKP, AVP) təmsil olunduğu bu qurumda 12 partiya birləşirdi.

1997-ci ilin oktyabrında ASDP və AKP-nin təşəbbüsü ilə qarşısına demokratik sosializm cəmiyyəti qurmaq məqsədini qoyan **“Sosialist Azərbaycanı”** bloku yaradıldı.

Bu gün partiyaların inteqrasiyası sahəsində partiyalararası sazişlər (MAP, MİP, VP, SƏP; Tərəqqi Partiyasının 9 partiya ilə sazişi) bağlansa da, onun real nəticəsi məlum deyil. Bu proses ləng getməklə bərabər, həm də onun əhəmiyyəti dərk edilmir. Hələ də partiyalararası və partiyadaxili qarşıdurma, diferensiasiya (AXCP-də klassiklər və islahatçılar; Vəhdət; ADP-Ədalət; AKP: AKP-1; AKP-2; AVKP və s.) birlik yaratmağa mane olan amillərdir. Beləliklə, respublikada mövcud siyasi partiyaların parlament partiyalarına çevrilməsi şansı az, imkanları məhdud, siyasi mübarizə vasitələri isə səbatsızdır.

2003-cü il may ayının 9-da Ümid Partiyasının Ali Məclisi **“Bizim Azərbaycan”** blokunun namizədi Müsavat başqanı İsa Qəmbərin 2003-cü ilin prezident seçkilərində namizədliyini dəstəkləmək və «Bizim Azərbaycan» bloku-

na qoşulmaq barədə qərar qəbul etdi və Müsavat Partiyası ilə 21 may 2003-cü il tarixində ikitərəfli saziş imzalandı. Bu blokda 30-dan artıq siyasi partiya və 70-ə yaxın ictimai təşkilat birləşirdi.

6 iyun 2005-ci il tarixində Ümid Partiyasının Ali Məclisi «Bizim Azərbaycan» blokunda təmsilçilikdən imtina etməklə Müsavat və digər partiyalarla ikitərəfli əməkdaşlığın davam etdirilməsini qərara aldı.

Demokratiya Uğrunda İttifaqda (DUI) üç müxalifət partiyası - Klassik Xalq Cəbhəsi Partiyası (sədr - Mirmahmud Mirəlioğlu), Milli Demokratiya Partiyası (sədr - İsgəndər Həmidov) və Azadlıq Partiyası (sədr - Əhməd Oruc) bir araya gəlmişdir. DUI 2005-ci ilin parlament seçkilərindən sonra yaradılıb. 2008-ci il sentyabr ayının əvvəllərində Böyük Azərbaycan, noyabr ayında isə Xalq partiyaları DUI-yə üzv qəbul olunub. İttifaq bu partiyaların məşvərət və əməkdaşlıq qurumudur. Oktyabr ayında Milli Demokrat Partiyası DUI-dən çıxarılıb və Milli Qurtuluş Partiyasının quruma üzv qəbul olunması haqqında qərar qəbul edilib.

Seçki blokları. 2005-ci ildə keçirilən parlament seçkiləri ilə əlaqədar yaradılan seçki blokları intensivliyi və sayı ilə yadda qalmışdır. Bu bloklara aşağıdakılar aid idi:

“Müstəqil media - 2005” seçki bloku

Qadınların seçki bloku

“Gənc Azərbaycan - Yeni adlar” seçki bloku

“Yeni parlament” seçki bloku

“Parlament -2005” hüquqşünasların seçki bloku

“Yeni siyasət” seçki bloku

“İctimai liderlər birliyi” seçki bloku.

“Müstəqil media - 2005” seçki bloku 2005-ci il mayın 15-də təsis edilib. Blokun ilkin təsisçiləri ölkənin beş popul-

yar qəzetinin baş redaktorları olmuşdur. Bu blok parlament seçkilərində iştirak etməyi qarşılına məqsəd yox, bir vasitə kimi qoymuşdu. Hesab edirdi ki, Azərbaycanın gələcək siyasi həyatında, parlamentdə bu cür media tərəfdarlarının, müstəqil media nümayəndələrinin iştirakı zəruridir.

Qadınların seçki bloku 2005-ci il mayın 14-də təsis edilib. Blokun təsisçiləri, əsasən, Azərbaycan Qadın Hərəkatının liderləri idi.

“Gənc Azərbaycan - Yeni adlar” seçki blokunun təsis edilməsi haqqında 2005-ci il mayın 27-də bəyanat verilib. Siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir peşəkar və vətənpərvər azərbaycanlı üçün açıq olan seçki bloku olmuşdur. Blokun məqsədi seçkilərin milli birliyimizin möhkəmlənməsi və vətəndaş dialoqunun yaranması üçün bir vəsilə olmasına nail olmaq idi.

“Yeni parlament” seçki blokunun təqdimat mərasimi 2005-ci il iyunun 13-də keçirilib. Blok yaxın gələcəkdə qeyri-siyasi blokların alyansını – “İctimai Alyans”ı yaratmağı planlaşdırırdı.

“Parlament 2005” hüquqşünasların seçki bloku 2005-ci il mayın 16-da təsis edilib. Blokun yaradılmasında əsas məqsəd bu proseslərdə hüquqşünasların daha fəal iştirakını, onların potensialından daha səmərəli istifadə edilməsini təmin etmək idi.

“Yeni siyasət” seçki bloku 2005-ci il aprelin 12-də təsis edilib. Blokun strateji məqsədi Azərbaycanın siyasi sistemini demokratikləşdirmək olmuşdur.

“İctimai liderlər birliyi” seçki bloku 2005-ci il aprelin 22-də təsis edilib. Blokun təsisçilərindən Milli Qeyri-Hökumət

Təşkilatları Forumunun prezidenti Azay Quliyev Milli Məclisə üzv seçilib.

“Azadlıq” Siyasi Partiyalar Bloku (Azərbaycan Respublikasında Siyasi Partiyalar İttifaqı) 2005-ci il parlament seçkiləri ərəfəsində müxalif siyasi partiyaların birliyi kimi yaradılmışdır. İki partiyanı və bir hərəkatı özündə birləşdirən qurumun, müşahidələrə görə, 30 nəfərdən çox elektoratı yoxdur.

ADP “Azadlıq” blokundan çıxdıqdan sonra onsuz da böhran içərisində olan blok daha ağır vəziyyətə düşüb. İndi iki partiya (bunun da biri hələ də qeydiyyatdan keçməyib və sədrlə qovluqdan başqa sıralarında kimsə yoxdur) və bir neçə nəfərlik hərəkatdan ibarət olan “Azadlıq” bloku artıq yaddaşlardan silinmək üzrədir (www.azadliqradiosu.com). Müsavat funksionerlərindən biri qeyd edir ki, onlar ətraflarına 30 nəfər toplayıb aksiya keçirə bilmirlər. “Azadlıq” blokunun üzvləri “fəaliyyət proqramının qəbul edilməsi” adı ilə yenidən bir araya gəlməyə çalışırlar.

Hadisələrin gedişatı göstərir ki, növbəti parlament seçkilərinə qədər müxalifət partiyaları, həmçinin siyasi bloklar yenidən hissələrə bölünmək meyindən azad ola bilməyəcəklər. Bunu son vaxtlar “Azadlıq” blokundakı daxili münaqişələr, həmçinin Müsavat Partiyasının keçirdiyi mitinqlərdə müxtəlif vasitələrlə topladıqları təəssübkeşlərin sayının azlığı təsdiqləyir.

“Azadlıq” blokunun parçalanması müxalifətin gündəliyinə gətirilib. Əli Kərimli başda olmaqla cəbhəçilərin Müsavat Partiyasına meyillənməsi blokun gələcəyini təhlükə altına almışdı. Dörd il yarım müddətində ilk dəfə blokun üç partiyasından biri ümumi iradə əleyhinə getdi və başqa

siyasi təşkilatla etiraz aksiyasında iştirak etdi. Müsavat Partiyası düşünülmüş şəkildə "Azadlıq" blokunun dağılması siyasətini həyata keçirir. Beləliklə də, radikallar düşürgəsində tənəzzül prosesini sürətləndirən proseslər baş verir. Seçkilərə hazırlıq və ixtiyarlarında olan cüzi resursların cəmlənməsi əvəzinə partiya liderləri bir-birini zəiflətmək və düşmənçilik mövqelərində dururlar (Pərvaz Atakışızadə www.1news.az. 06.07.2010).

Doğrudan da, qeyd edilən proseslərin "ildırım sürəti" ilə getməsi nəticəsində blokun parçalanması reallığa çevrildi. Azərbaycan Liberal Partiyasının lideri Lalə Şövkət "Media forum" saytına müsahibəsində bildirmişdir: "Artıq "Azadlıq" blokunun fəaliyyətinə xitam verilmişdir.

Hələ fevral ayında bildirmişdim ki, əgər AXCP Müsavatla birləşsə, avtomatik olaraq "Azadlıq" blokunun fəaliyyətinə xitam veriləcək. Bu, AXCP-nin cəbhəçilərin istək və maraqlarının nəzərə alınması ilə qəbul olunan qərarıdır. Ona görə də "Azadlıq" blokunun dağılmasına çox təmkinli və alicənab yanaşmaq lazımdır." (İmzad Əlizadə. www.mediaforum.az.2010-07-13)

Azərbaycan Demokratik Partiyasının sədr müavini Zakir

Hüseynovun sözlərinə görə, "Azadlıq" blokunun dağılmasının günahkarı heç bir xarici qüvvə deyil, burada təmsil olunan partiyaların özləridir.

Bütövlükdə demək olar ki, yaranan həmin blokların hamısının səmərəsizliyini və partiyalaşmanın dünyada mövcud olan tələblərinə cavab vermədiyini zaman sübut edir. Hazırda seçkilərdə bloklar yaradılmasına dair proqnozlar verilsə də, realıqda konkret bir qurum təsis edilməmişdir.

"Qarabağ və Respublika uğrunda" hərəkət-təşkilat 2009-cu ilin əvvəlində ölkədə Konstitusiyaya ediləcək əlavə və dəyişikliklərlə bağlı referendumla qarşı çıxmaq məqsədi ilə yaradılmışdır. Təşkilata Müsavat, AXCP, ALP, Ümid, ADP, Vətəndaş və İnkişaf müxalifət partiyaları və digər müxalif-yönlü birliklər daxil olmuşdur. Hərəkətə daxil olan partiyalar ötən ilki bələdiyyə seçkilərinə qatılacaqlarını bəyan etmiş, hətta bu məsələ ətrafında müzakirələr də aparmışdılar. Onların seçki ilə bağlı konsepsiyası ondan ibarət idi ki, bələdiyyələr üzrə öz namizədlərini irəli sürsün və hər bir siyasi partiya öz namizədlərinin rəsmi qeydiyyatdan keçməsinə çalışsın. Məlum olduğu kimi, adı sadalanan 6 partiyanın bələdiyyə seçkilərində birgə mübarizə aparacağı ehtimalı da artıq sınaqdan çıxdı və özünü doğrultmadı.

Bloklaşma və koalisiyaların mövcud təcrübəsi göstərdi ki, hər bir partiyanın siyasi liderlərinin şəxsi ambisiyaları təşkilatın maraqlarından üstün olur. Belə durumun ənənəyə çevrilməsi özü təhlükəli bir vəziyyətdir. Bunun üçün müxalifətdə yeniləşmənin getməsi, yeni fikirli siyasi liderlərin ortaya çıxması çox vacibdir. Müəyyən islahatlar aparılmadan və yeni qanun qəbul edilmədən bloklarda təşkilatlanmaların hər hansı bir səmərəni verəcəyinə ümid azdır.

4. SİYASİ PARTİYALARIN ÖTƏN İLLƏRİN SEÇKİ PROSESLƏRİNDƏ İŞTİRAKI

Müstəqillik dövründə Azərbaycanda beş prezident, üç parlament və üç bələdiyyə seçkiləri keçirilmişdir.

Azərbaycan bu gün növbəti - 4-cü elektoral mərhələ ərəfəsindədir. Artıq arxada qalan elektoral proseslər gedişində ölkəmizdə siyasi partiyaların fəaliyyət dinamikası necə olmuşdur? Onların inkişafı, yoxsa tənəzzülü baş vermişdir?

Reallıq belədir ki, dünyanın heç bir yerində ideal, qüsursuz seçkilərin keçirilməsinə hələlik rast gəlinməmişdir. ABŞ-ın eks-senatoru, Kreyn Qrupunun prezidenti Deniel Kreyn demokratik seçki modelinin xüsusiyyətlərini təhlil edərkən yazır: "Demokratiya həmişə inkişafdadır və bəzən seçkilərin nəticələri çox məyusedici ola bilər. Bunun ən yax-

şı nümunəsi İkinci Dünya müharibəsində ölkəsini qələbəyə apardıqdan sonra 1945-ci ildə ikinci seçilmə zamanı tez və təəccüblü şəkildə məğlub olmuş Uinston Çerçilldir. Çerçill seçkidəki məğlubiyyətin şokundan sonra 1947-ci il noyabr ayında İcmalar Palatasındakı çıxışında bir qədər özündən çıxaraq demişdi: “Heç kəs demokratiyanın mükəmməl və müdrik olduğunu iddia etmir. Həqiqətən də, demokratiyanın zaman-zaman istifadə olunmuş idarə formaları istisna olmaqla ən pis idarə forması olduğu deyilmişdir.” (Azərbaycanda 2010-cu il parlament seçkiləri: daha demokratik, daha şəffaf. Beynəlxalq Konfransın materialları, 16 Aprel 2010, Bakı – 2010)

Yəni ideal demokratik seçkilər hər bir ölkənin daim hədəf tutduğu, yaxınlaşmaq istədiyi bir meyardır. Bu prosesdə arzuolunmaz hallar hər yerdə, həmişə olur. Əsas məsələ bu halların istisnasına yönəlmiş məramın olmasıdır.

Azərbaycanda ötən illər ərzində keçirilən parlament və prezident seçkilərində siyasi partiyaların iştirak dinamikasına nəzər salaq. (Qeyd edək ki, bu bölmədə siyasi partiyaların **1995–2008-ci illərdə** parlament və prezident seçkilərində fəaliyyətinin təhlili Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK) tərəfindən təqdim edilən **“Azərbaycan Respublikasında 1995–2008-ci illərdə keçirilmiş parlament və prezident seçkilərində siyasi partiyaların iştirakı barədə”** adlı rəsmi statistik məlumatlara əsaslanır).

Dövlətin əsaslarının gücləndirilməsi, sabit vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı üçün azad və ədalətli keçirilən seçkilər vacib siyasi-hüquqi mexanizmlərdəndir. 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycanın ilk demokratik Konstitusiyası əsasında hazırlanan seçki qanunları hüquq qanunverici-

liyinin ən çox işlənmiş sahələrindən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1997-ci il dekabrın 30-da "Referendum haqqında", 1998-ci il iyunun 9-da "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri haqqında", 1999-cu il mayın 15-də "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası haqqında", həmin il iyulun 2-də "Bələdiyyə seçkilərinin qaydaları haqqında", 2000-ci il iyulun 5-də "Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər haqqında" (1995-ci il avqustun 12-də qəbul edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər haqqında" Qanunun qüvvəsini itirmiş hesab edilməklə) Azərbaycan Respublikasının qanunlarını qəbul etmişdi.

2002-ci il may ayının 27-də Milli Məclis "Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında" yeni qanun qəbul etdi.

Azərbaycan dövlətinin müstəqillik illərinin ilk demokratik Konstitusiyası əsasında qəbul edilmiş seçki qanunlarına uyğun olaraq 1995–2008-ci illərdə üç dəfə (1995, 2000 və 2005) ölkə parlamentinə deputat seçkiləri və üç dəfə (1998, 2003 və 2008) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri keçirilmişdir.

I. **Birinci çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər | 12 noyabr 1995-ci il**

1995-ci il iyunun 13-də Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi ölkənin ali qanunvericilik orqanına seçkilərin keçirilməsi haqqında qərar qəbul etdi. İyunun 14-də isə "Azərbaycan Respublikasının ali qanunvericilik orqanına seçkilərin keçirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" Fərman imzalandı. Milli Məclisə seçkilər 1995-ci il noyabrın 12-nə təyin olundu. Həmin gün ümumi seçki, noyabrın 26-da

təkrar səsvermə, 1996-cı il fevralın 4-də təkrar seçkilər, fevralın 18-də isə təkrar səsvermə keçirildi. Seçkilər birpalatalı parlamentə majoritar və proporsional seçki sistemləri üzrə keçirilirdi. Majoritar seçki sistemi ilə 100, proporsional seçki sistemi üzrə isə 25 deputat seçilməli idi.

Məntəqə seçki komissiyalarının üzvlərinin 13.851 nəfəri, yaxud 30 faizi siyasi partiyaların, 9.234 nəfəri və ya 20 faizi deputatlığa müstəqil namizədlərin nümayəndələri idi.

Respublikanın Milli Məclisi deputatlığına namizədlərin irəli sürülməsi prosesində birmandatlı seçki dairələri üzrə 1.094 nəfər namizəd göstərilmişdi. Mərkəzi Seçki Komissiyası daxil olmuş ərizə və şikayətlərin araşdırılmasının nəticələrinə görə, 175 vətəndaşı deputatlığa namizəd kimi qeydə almaqdan imtina etmək barədə 66 dairə seçki komissiyasının qərarlarını qüvvədə saxlamış, 98 nəfərin isə namizədlər siyahısına salınmasına dair həmin komissiyaların qərarlarını ləğv etmişdi.

Toplanmış seçici imzalarının həqiqiliyini yoxlamaq üçün Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər üzrə Mərkəzi Seçki Komissiyasında xüsusi ekspertlər qrupu işləyirdi. Seçici imzaları yoxlanıldıqdan sonra namizədlər siyahısına birmandatlı seçki dairələri üzrə 392 nəfərin, vahid çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə isə 8 siyasi partiyanın nümayəndələrinin adları daxil edildi. Seçkilər ərəfəsində birmandatlı seçki dairələri üzrə 11 nəfər namizədliyi geri götürmüşdü. Nəticədə, seçki bülletenlərində 99 seçki dairəsi üzrə deputatlığa 378 namizədin adı vardı.

Respublikada qeydə alınmış 32 siyasi partiyadan 18-i seçkilərdə iştirak etmək niyyətində olduğunu bildirmişdi. Lakin onlardan yalnız 12-si namizədlər göstərilməsinə dair

bildiriş sənədlərini Mərkəzi Seçki Komissiyasına təqdim etdi.

Seçki qanununun şərtlərini pozduqlarına görə 4 siyasi partiya (Müsavat Partiyası, Azərbaycan Xalq Demokratik Partiyası, Azərbaycan Kommunist Partiyası və Ümid Partiyası) Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən seçkilərə buraxılmadı. Bu siyasi partiyalar Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə şikayətlə müraciət etdilər. Ali Məhkəmə şikayətlərə baxaraq, Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarlarını qüvvədə saxladı.

Ölkədəki birmandatlı seçki dairələrinin 93-də seçki namizədlərin alternativliyi qaydasında keçirdi. 30 seçki dairəsi üzrə seçki bülletenlərindəki deputatlığa namizədlərin sayı 5–9 nəfər, 2 seçki dairəsində isə hətta 11–12 nəfər idi.

Səsə qoyulan 378 namizədin 165 nəfəri müxtəlif siyasi partiyaların üzvləri idi.

Çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə seçki bülleteninə aşağıdakı siyasi partiyaların adları daxil edilmişdi:

- Azərbaycan Demokratik İstiqlal Partiyası**
- Azərbaycan Demokratik Sahibkarlar Partiyası**
- Azərbaycan Milli Dövlətçilik Partiyası**
- Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası**
- Azərbaycan Naminə Alyans Partiyası**
- Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası**
- Ana Vətən Partiyası**
- Yeni Azərbaycan Partiyası**

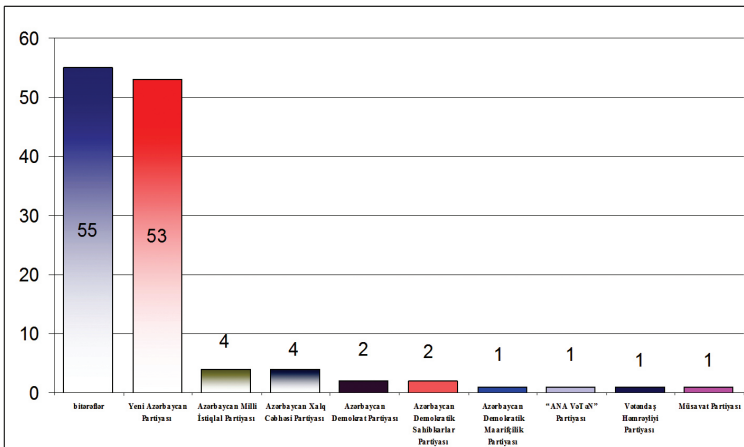
1995-ci il noyabrın 12-də 4.591 seçki məntəqəsində səsvermənin gedişini deputatlığa 378 namizədin, 8 siyasi partiyanın nümayəndələri, vəkil edilmiş şəxslər, eləcə də yerli və 20 əcnəbi ölkənin, nüfuzlu beynəlxalq qurumların –

BMT-nin, ATƏT-in, Avropa İttifaqının və digər müvafiq xarici təşkilatların müşahidəçiləri izləmişlər.

İlk turda respublika üzrə 99 seçki dairəsindən 91-də seçkilər baş tutmuşdu. 20 seçki dairəsində təkrar səsvermə təyin edildi, 4 seçki dairəsində isə 1996-cı il fevralın 4-də təkrar seçkilər keçirilməsi qərara alındı. Lakin 1995-ci il noyabrın 26-dakı təkrar səsvermədən sonra təkrar seçkilər keçirilməli olan seçki dairələrinin sayı 15-ə çatdı. Həmin dairələrdə deputatlığa 47 namizəd səsə qoyulurdu.

Birinci çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin tərkibinə ümumən 124 deputat seçildi (bunlardan 99-u bir-mandatlı seçki dairələri, 25-i isə çoxmandatlı seçki dairələri üzrə). **Siyasi partiyalara mənsubiyyətinə görə deputatların tərkibi belə idi:**

12 noyabr 1995-ci il tarixində keçirilən Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərin diaqramla təsviri.

Seçkilərdə iştirak etmiş bütün siyasi partiyalar üzrə

– 69 nəfər
və ya – 55,65 %

O cümlədən:

Yeni Azərbaycan Partiyası	– 53 nəfər
Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası	– 4 nəfər
Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası	– 4 nəfər
Azərbaycan Demokrat Partiyası	– 2 nəfər
Azərbaycan Demokratik Sahibkarlar Partiyası	– 2 nəfər
Azərbaycan Demokratik Maarifçilik Partiyası	– 1 nəfər
Ana Vətən Partiyası	– 1 nəfər
Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası	– 1 nəfər
Müsavat Partiyası	– 1 nəfər
Bitərəflər	– 55 nəfər
	və ya 44,35%

Seçilmiş deputatların 15-ni qadınlar təşkil edirdi.

II. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri 11 oktyabr 1998-ci il

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 101.1-ci maddəsinə əsasən Respublikanın Prezidenti ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə 5 il müddətinə seçilir. Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin 178.1-ci maddəsinə görə, Prezidentin Konstitusiya ilə müəyyən olunmuş səlahiyyət müddətinin başa çatdığı son ilin oktyabr ayının üçüncü həftəsinin çərşənbə günü seçki günü hesab olunur.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1998-ci il iyunun 9-da "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri haqqında" Qanun qəbul etdi. 1998-ci ilin 11 oktyabr prezident seçkiləri respublikanın ictimai-siyasi həyatında mü-

hüm hadisə oldu.

Yeni qanun Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qabaqcıl demokratik prinsiplərə əsaslanırdı. Bununla belə, həmin il iyul ayının 6-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun, ABŞ-ın Beynəlxalq Əlaqələr üzrə Milli Demokratiya İnstitutunun, habelə ölkədə fəaliyyət göstərən müxalif siyasi partiyaların və ayrı-ayrı şəxslərin təkliflərini nəzərə alaraq, qanuna bəzi əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə Milli Məclisə məktubla müraciət etmiş və parlamentə bununla əlaqədar qanun layihəsi təqdim olunmuşdu. Layihədə mövcud qanunun 18 maddəsinə dəyişiklik və əlavələr edilməsi nəzərdə tutulurdu. İyulun 10-da Milli Məclisdə həmin qanun müzakirə olunub qəbul edildi.

Prezident seçkiləri haqqında qanunun qəbulu və tətbiqi respublikada seçki islahatının başlanğıcını qoydu. Prezident seçkilərinə hazırlıq dövründə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər üzrə Mərkəzi Seçki Komissiyası yenidən təşkil edilmişdi. Milli Məclisin 1998-ci il mayın 15-də qəbul etdiyi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən imzalanmış "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası haqqında" Qanunda Komissiyanın təşkili mexanizmi müəyyənləşdirilərək, statusu əhəmiyyətli dərəcədə artırılmış, üzvlərinin səlahiyyətləri və hüquqları konkretləşdirilmişdi.

Mərkəzi Seçki Komissiyasının iyun ayının 30-da keçirilən iclasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 101-ci maddəsinin birinci hissəsinə və "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri haqqında" Qanunun 3-cü maddəsinin birinci hissəsinə əsasən qərara alındı ki, 1998-ci il oktyab-

rın 11-nə ölkədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri günü təyin olunsun.

Seçki kampaniyasının ən mühüm mərhələlərindən biri – prezidentliyə namizədlərin irəli sürülməsi prosesi mütəşəkkil keçdi. Prezident seçkiləri haqqında qanuna görə, seçici birlikləri və seçicilərin təşəbbüs qrupları prezidentliyə namizəd irəli sürməkdən ötrü Mərkəzi Seçki Komissiyasında qeyd olunmalı idi. Bununla əlaqədar, 11 seçici birliyi və seçicilərin 14 təşəbbüs qrupu qeydiyyatdan keçmək üçün Mərkəzi Seçki Komissiyasına müraciət etmişdi. “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri haqqında” Qanunun 26-cı maddəsinə əsasən Ana Vətən Partiyası, Azərbaycan Kommunist Partiyası, Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası, Azərbaycan Naminə Alyans Partiyası, Azərbaycan Sosial Rifah Partiyası, Ümid Partiyası, Azərbaycan Milli Dövlətçilik Partiyası, Azərbaycan Milli Hərəkət Partiyası, Müstəqil Azərbaycan Partiyası, Vahid Kommunist Partiyası və Yeni Azərbaycan Partiyası seçkilərdə seçici birliyi kimi iştirak edirdi.

1998-ci il avqustun 4-də Prezident H.Ə.Əliyev seçkiləri boykot mövqeyi tutmuş Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasının, Müsavat Partiyasının və Liberal Partiyasının liderlərinə mətbuat vasitəsilə müraciət edərək, onları da seçkilərdə iştirak etməyə çağırırdı.

Aşağıdakı şəxslər Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən namizəd kimi qeydə alındılar:

Dövlət başçısı Heydər Əlirza oğlu Əliyev MSK-nın 12 avqust 1998-ci il tarixli 85/317 sayılı qərarı ilə; Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyasının sədri Etibar Səlidar oğlu Məmmədov və Müstəqil Azərbaycan Partiyasının seçici birliyi tərəfindən irəli sürülmüş Müstəqil Azərbaycan Partiyasının sədri Niza-

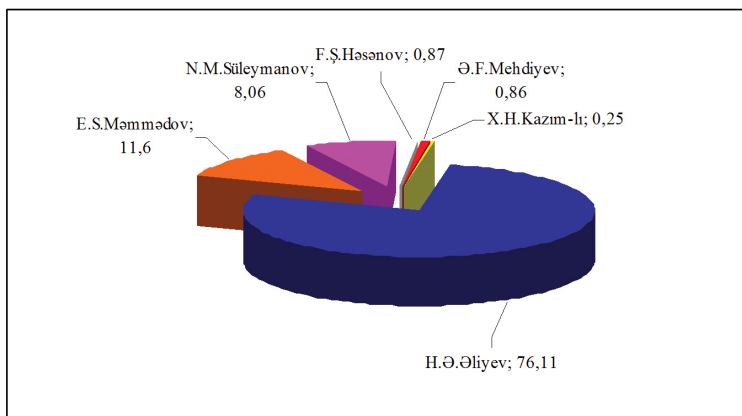
mi Məmməd oğlu Süleymanov da həmin gün, Azərbaycan Sosial Rifah Partiyasının seçici birliyi tərəfindən irəli sürülmüş Azərbaycan Sosial Rifah Partiyasının sədri Xan Hüseyin Hüseynağa oğlu Kazımlı, Azərbaycan Kommunist Partiyasının seçici birliyi tərəfindən irəli sürülmüş Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Firudin Şərif oğlu Həsənov və Azərbaycan Siyasi Repressiya Qurbanları Assosiasiyasının seçicilərinin təşəbbüs qrupu tərəfindən irəli sürülmüş Azərbaycan Siyasi Repressiya Qurbanları Assosiasiyasının sədri Əşrəf Fərzəli oğlu Mehdiyev isə oktyabrın 17-də qeydə alındılar.

İlk dəfə olaraq Mərkəzi Seçki Komissiyası yanında İctimai İnformasiya Mərkəzi yaradılmışdı.

1998-ci il oktyabrın 15-də Mərkəzi Seçki Komissiyasının iclasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkilərinə yekun vuruldu. Bildirildi ki, seçici siyahılarına daxil edilmiş 4.255.717 seçicidən seçki günü 3.358.465 nəfəri və ya 79,18%-i səsvermədə iştirak etmişdir ("Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri haqqında" Qanuna görə, seçici siyahılarına daxil edilmiş seçicilərin azı 25%-i seçkilərdə iştirak etdikdə seçki baş tutmuş sayılırdı). Bu seçicilərdən 2.556.059 nəfəri (76,11%-i) prezidentliyə namizədlərdən H.Ə.Əliyevə, 389.662 nəfəri (11,6%-i) E.S.Məmmədova, 270.709 nəfəri (8,06%-i) N.M.Süleymanova, 29.244 nəfəri (0,87%-i) F.Ş.Həsənova, 28.809 nəfəri (0,86%-i) Ə.F.Mehdiyevə və 8.254 nəfəri (0,25%-i) X.H.Kazımlıya səs vermişdi.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 101-ci maddəsinin ikinci hissəsinə uyğun olaraq Heydər Əlirza oğlu Əliyev səsvermədə iştirak etmiş seçicilərin üçdə iki hissəsinin səs çoxluğu ilə yenidən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi.

11 noyabr 1998-ci il tarixində keçirilən Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin seçkilərinin diaqramla təsviri

III. İkinci çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər | 5 noyabr 2000-ci il

2000-ci ilin payızında ikinci çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbəti seçkilər keçirildi. Milli Məclisə seçkilər həmin il noyabrın 5-nə təyin olunmuşdu.

İyulun 18-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarı ilə ölkədə əsas siyasi qüvvələri təmsil edən 17 nəfərdən ibarət Mərkəzi Seçki Komissiyası təşkil olundu. Tərkibinin 1/3 prinsipi ilə formalaşdırılması nəzərdə tutulan Komissiyanın 6 üzvü vahid çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə seçilmiş deputatları Milli Məclisdə çoxluq təşkil edən və onların namizədliklərini təqdim edən siyasi partiyayı (Yeni Azərbaycan Partiyasını), 6 üzvü vahid çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə seçilmiş deputatları Milli Məclisdə azlıq təşkil edən və onların namizədliklərini təqdim edən siyasi partiyaları, qalan 5 nəfəri isə heç bir si-

yasi partiya mənsub olmayan və onların namizədliklərini təqdim edən deputatları təmsil edirdi.

“Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər haqqında” Qanunun 12-ci maddəsinin 5-ci bəndinə uyğun olaraq seçkilərə 110 gün qalmış, yəni 2000-ci il iyulun 18-dən gec olmayaraq birmandatlı seçki dairələrinin yaradılması sxemi və qrafik təsviri Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən təsdiq olunmalı idi. Lakin seçkilərə hazırlığın başlanğıc mərhələsində yaranmış müəmmal vəziyyət MSK-nın yeni tərkibdə fəaliyyətə başlamasına imkan vermirdi. Mərkəzi Seçki Komissiyasının Azərbaycan Milli İstiqlal və Azərbaycan Xalq Cəbhəsi partiyalarını təmsil edən 6 üzvü dönə-dönə edilən xəbərdarlığa rəğmən, iclasa gəlmir və yetərsay olmadığına görə Komissiya öz səlahiyyətlərini icra edə bilmirdi.

İyulun 19-da Mərkəzi Seçki Komissiyasının təkrarən iclası çağırılmış və təyin edilmiş bütün üzvlərin hər biri bu barədə məlumatlandırılmışdı. Komissiyanın yuxarıda göstərilən 6 üzvü bu dəfə də iclasa gəlməmiş və MSK-nın formalaşması baş tutmamışdı.

Beləliklə, MSK-nın iclasında iştirak etməyən göstərilən 6 üzvü “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası haqqında” Qanunun 4-cü maddəsinin 1-ci bəndinin tələbini kobud surətdə pozaraq Milli Məclisə qarşıdakı seçkilərin baş tutmasını real təhlükə altında qoymuşdu.

Yaranmış gərgin vəziyyətdən çıxmaq üçün Komissiyanın qalan üzvləri ölkə Prezidentinə xahişlə müraciət etdilər. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədrinə və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun rəhbərinə də belə müraciətlər olundu.

İyulun 19-da Mərkəzi Seçki Komissiyasının təyin edilmiş üzvlərinin 11-nin adından verilmiş bəyanatda yenidən birmənalı şəkildə göstərilirdi ki, yuxarıda göstərilən şəxslərin belə hərəkətləri təmsil etdikləri siyasi partiyaların qarşıdakı parlament seçkilərini məqsədyönlü şəkildə pozmaq istəyinin nəticəsidir və yaranmış vəziyyətə görə bütün sonrakı məsuliyyət AMİP-in və AXCP-nin üzərinə düşür. Mərkəzi Seçki Komissiyasının üzvləri yaranmış qeyri-adi vəziyyətdən çıxış yolu tapılmasını, Komissiyanın normal iş fəaliyyətini təmin etmək üçün məsələyə münasibət bildirilməsini və müdaxilə edilməsini ölkə Prezidentindən bir daha xahiş etdilər.

İyulun 22-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə MSK-ya namizədliyi Milli Məclisin heç bir siyasi partiyaya mənsub olmayan deputatları tərəfindən irəli sürülmüş 18-ci üzvü təyin edildi. İyulun 24-də Komissiya üzvlərinin 2/3 hissəsinin iştirakı ilə yetərsay olan birinci səlahiyyətli iclasını keçirdi. Həmin iclasda Məzahir Məhəmməd oğlu Pənahov yenidən Mərkəzi Seçki Komissiyasının sədri, həmçinin sədrin müavini və Komissiyanın katibi seçildi. Gündəlikdəki məsələlər üzrə müvafiq qərarlar qəbul olundu. Milli Məclisdə nümayəndələri azlıq təşkil edən siyasi partiyalar tərəfindən MSK-nın tərkibinə irəli sürülmüş 6 nəfər bu dəfə də iclasda iştirak etmədi. Mərkəzi Seçki Komissiyasının 2000-ci il iyulun 24-də elan olunmuş bəyanatında göstərilirdi ki, həmin gün MSK-nın yeni tərkibdə iclası keçirilib, iclasda üzvlərin 2/3 hissəsi iştirak etdiyinə və yetərsay olduğuna görə Komissiya formalaşdırılaraq, onun sədri, sədrin müavini və qurumun katibi seçilmiş, gündəliyə çıxarılan məsələlər müzakirə edilmiş və müvafiq qərarlar qəbul olunmuşdur.

Bununla belə, qabaqcadan məlumat verildiyinə rəğmən, Milli Məclisdə azlıq təşkil edən siyasi partiyaların irəli sürdükləri 6 Komissiya üzvü yenə də iclasa gəlməmişdi. MSK bildirirdi ki, onlar qanuna zidd hərəkətlərinə görə şəxsən məsuliyyət daşıdıqlarını dərk etməli və belə davranışlarına son qoymalıdırlar.

Sentyabrın 16-nadək – səsvermə gününə 50 gün qalmış dairə seçki komissiyalarına müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının və bələdiyyə qurumlarının başçıları ilə razılaşdırılmaqla seçki məntəqələrinin yaradılması işi başa çatdırıldı. Azərbaycanın qaçqın vətəndaşlarının seçki hüquqlarını təmin etmək üçün onların yığıcam yaşadıkları ərazilərdə, əvvəllər olduğu kimi, ayrıca seçki məntəqələri yaradılmışdı.

Səsvermə gününə azı 30 gün qalanadək, yəni oktyabrın 6-na kimi, əcnəbi dövlətlərdə olan Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının səs verməsi üçün ölkənin xaricdəki səfirliklərində və diplomatik nümayəndəliklərində də seçki məntəqələri, eləcə də məntəqə seçki komissiyaları təşkil edilmişdi. Ölkədə cəmi 4.976 seçki məntəqəsi yaradılmışdı.

Seçicilərin fəallığının artırılması, seçki günü onların səsvermə hüquqlarının təmin olunması üçün seçici siyahılarının tərtibi, dəqiqləşdirilməsi və təqdim edilməsi sahəsində xeyli iş aparıldı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev seçkilərə bir ay qalmış – oktyabrın 6-da qarşıdakı parlament seçkilərində siyasi partiyaların proporsional seçki sistemi üzrə iştirakı məsələlərinə yenidən baxmaq imkanının müzakirə olunması barədə Mərkəzi Seçki Komissiyasına müraciət etdi. Müraciətdə deyilirdi ki, "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası bu ilin noyabr ayı-

nın 5-də keçirilməsi nəzərdə tutulmuş parlament seçkiləri ilə əlaqədar "Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər haqqında" və "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası haqqında" qanunlardan irəli gələn bütün zəruri tədbirləri həyata keçirmiş və bu sahədə öz işini davam etdirir.

Vahid çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə proporsional seçki sistemi əsasında parlament seçkilərində iştirak etmək üçün Mərkəzi Seçki Komissiyasına müraciət edən 14 siyasi partiya və siyasi partiyalar bloku tərəfindən təqdim edilmiş namizədlər siyahısından cəmi 5 siyasi partiyanın siyahısı qeydə alınmışdır. Mərkəzi Seçki Komissiyasının digər siyasi partiyaların namizədlər siyahısının qeydə alınmasından imtina haqqında qərarlarının obyektiv dəlillərə əsaslanması heç bir şübhə doğurmur və bir sıra hallarda bu haqda qərar müvafiq məhkəmə tərəfindən də təsdiqlənmişdir. Lakin hesab edirəm ki, siyasi partiyaların proporsional seçki sistemi əsasında 25 deputat mandatı uğrunda mübarizədən kənarlaşdırılması əhalinin bütün təbəqələrinin siyasi baxışlarını azad ifadə etmək imkanlarını bir qədər məhdudlaşdırır. Seçkilərdə əsas siyasi qərar seçicilər tərəfindən çıxarılmalı və məhz seçicilər müəyyən etməlidir ki, hansı siyasi partiya müstəqil Azərbaycanın parlamentində təmsil olunmağa layiqdir. Hər bir siyasi partiyanın parlamentdə təmsil olunması hansısa orqandan deyil, partiyanın sosial bazasından və əhali tərəfindən nə dərəcədə dəstəklənməsindən asılı olmalıdır.

Yalnız seçkilərin nəticələri siyasi partiyaların nə dərəcədə vətəndaşların iradələrini ifadə etmələrinin obyektiv meyarıdır. Bütün bunları nəzərə alaraq, Mərkəzi Seçki Komissiyasının qəbul etdiyi qərarları heç bir şübhə altına almayaraq və onlara hörmətlə yanaşaraq, xahiş edirəm Azərbaycanın

siyasi partiyalarının qarşından gələn parlament seçkilərində proporsional seçki sistemi üzrə iştirakını məhdudlaşdıran qərarlara yenidən baxmaq imkanını müzakirə edəsiniz”.

Mərkəzi Seçki Komissiyası oktyabrın 7–8-də keçirilmiş iclasında Prezident Heydər Əliyevin müraciətini müzakirə edərək belə nəticəyə gəldi ki, seçkilərdə iştirak etmək niyyətində olan bütün siyasi partiyaların deputat mandatı uğrunda mübarizəsinə şərait yaradılması ölkədə azad və ədalətli seçkilər keçirilməsinə xidmət etmiş olar. MSK respublika Prezidentinin həmin müraciətinə baxaraq, müraciətin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bu məsələni tənzimləyən ayrı-ayrı müddəalarına və ruhuna uyğunluğunu vurğulamış və hesab etmişdi ki, belə demokratik addım seçkilərdə iştirak etmək arzusunda olan bütün siyasi partiyalara bərabər şərait yaradar, ölkədə azad və daha da ədalətli seçkilərin keçirilməsini təmin edər.

Mərkəzi Seçki Komissiyası yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq və “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası haqqında” Qanunun 2.2-ci maddəsinin 10-cu bəndini rəhbər tutaraq, Komissiyada əvvəllər qeydiyyatdan keçmiş Yeni Azərbaycan Partiyasının, Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasının, Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyasının, Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyasının və Azərbaycan Kommunist Partiyasının vahid namizədlər siyahısı ilə yanaşı, Müsavat Partiyasının, Azərbaycan Demokrat Partiyasının, Azərbaycan Xalq Demokratik Partiyasının, Milli Konqres Partiyasının, Azərbaycan Naminə Alyans Partiyasının, Demokratik Azərbaycan Dünyası Partiyasının, Azərbaycan Liberal Partiyasının vahid namizədlər siyahısının da qeydə alınması barədə müvafiq qərar qəbul etdi. Mərkəzi Seçki Komissiyasında qeydiyyatdan keçmiş Milli Dövlətçilik, Milli Hərəkət

və Demokratik Maarifçilik partiyaları seçkilərdə partiyalar bloku halında çıxış etməyi qərara aldılar və ölkənin parlament seçkiləri praktikasında ilk dəfə olaraq "Demokratik Azərbaycan" siyasi partiyalar bloku qeydiyyatdan keçirildi.

Siyasi partiyaların qeydə alınması haqqında qərar ölkə ictimaiyyəti tərəfindən rəğbətlə qarşılandığı kimi, respublikanın xaricində də əks-səda doğurdu. ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun oktyabrın 10-da yaydığı Bəyanatda büronun direktoru səfir Jerar Ştudman proporsional sistem üzrə bütün siyasi partiyaların qeydə alınması haqqında Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarı barədə məmnunluqla yazmışdır: "Bu qərar parlamentə 5 noyabr seçkilərində seçki prosesinin indiki səviyyəsində bütün partiyaların geniş iştirakını təmin edir"

Qanunvericiliyə uyğun surətdə Mərkəzi Seçki Komissiyasında qeydiyyatdan keçmiş siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloku iyulun 7-dən etibarən vahid çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə namizədlərinin siyahılarını təqdim etdilər. İyulun 23-dən isə respublikanın vətəndaşları, siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloku tərəfindən deputatlığa namizədlərin birmandatlı seçki dairələri üzrə irəli sürülməsi prosesinə start verildi.

Göstərilən seçki dairələri üzrə namizədliyini irəli sürmək üçün müraciət etmiş 1.044 vətəndaş dairə seçki komissiyalarından imza vərəqələri almış, 823 nəfər bildiriş sənədlərini müvafiq komissiyalara təqdim etmişdi. Namizədlərin göstərilməsinə dair bildiriş sənədləri, o cümlədən seçicilərin imza vərəqələri dairə seçki komissiyalarında yoxlanıldıqdan sonra deputatlığa 408 namizəd qeydə alınmış və onların siyahısı elan edilmişdi. Sonradan bu rəqəm namizədliyi geri götürən və Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarı ilə

namizədlər siyahısından çıxarılan şəxslər hesabına azalaraq 390 nəfər olmuşdur.

Milli Məclisə seçkilərin əlamətdar cəhətlərindən biri respublikada plüralizmə geniş yer verilməsi, ölkədə fəaliyyət göstərən siyasi partiyaların seçki tədbirlərində fəal iştirakı üçün əlverişli şəraitin yaradılması idi. Birmandatlı seçki dairələri üzrə namizədlər siyahısına bitərəflərlə yanaşı, 33 siyasi partiyayı təmsil edən vətəndaşlar da daxil edilmişdi. Bu dairələr üzrə irəli sürülmüş namizədlərin 63,3%-ni siyasi partiyaların üzvləri, 36,7%-ni bitərəflər təşkil edirdi.

Respublikada qanunvericiliyə uyğun surətdə fəaliyyət göstərən siyasi partiyalardan 14-ü seçkilərdə proporsional sistem üzrə iştirak etmək üçün Mərkəzi Seçki Komissiyasına müraciət etmişdi. Onlardan 9-u seçici imzalarının toplanmasında ciddi pozuntulara yol verdiklərinə və qeyri-düzgün məlumatlar təqdim etdiklərinə görə vahid namizədlər siyahılarını qeydiyyatdan keçirməyə nail olmamış, yalnız 5-i bildiriş sənədlərini qanunun tələblərinə uyğun tərtib və təqdim edərək seçkiyə buraxılmışdı. Proporsional seçki sistemi üzrə seçkilərdə iştirak edən siyasi partiyaların və siyasi partiyalar blokunun əsas namizədlər siyahılarında olan nümayəndələri 25 deputat mandatı uğrunda rəqabət aparırdılar.

Beləliklə, 5 noyabr 2000-cil il tarixində ikinci çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər keçirildi.

Nəticələr belə idi:

Seçki dairələrinin seçki məntəqələri üzrə seçici siyahılarındakı seçicilərin ümumi sayı

– 4.212.915

Seçki günü seçicilərə verilmiş seçki bülletenlərinin sayı

– 3.000.198

Etibarlı hesab edilmiş seçki bülletenlərinin sayı

– 2.897.864

Birmandatlı seçki dairələri üzrə Milli Məclisə

88 deputat seçilmişdir.

Vahid çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə isə seçkilərin nəticələri və siyasi partiyalar, siyasi partiyalar bloku arasında deputat mandatlarının bölüşdürülməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının 2000-ci il 17 noyabr tarixli protokolu ilə digər göstəricilərlə birlikdə deputat mandatlarının bölüşdürülməsində iştirak edən siyasi partiyaların hər birinin vahid namizədlər siyahısının lehinə verilmiş səsələrin sayı belə idi:

Yeni Azərbaycan Partiyası – 1.809.801

Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası – 313.059

Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası – 182.777

Azərbaycan Kommunist Partiyası – 182.029

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə vahid çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə Yeni Azərbaycan Partiyasından – 16, Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasından – 4, Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyasından – 3 və Azərbaycan Kommunist Partiyasından 2 deputat seçilmişdi.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi vahid çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə noyabrın 5-də keçirilmiş seçkilərə dair Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən müəyyənləşdirilmiş nəticələri təsdiq etdi.

Təkrar seçki günü, yəni yanvarın 7-də 163 beynəlxalq müşahidəçi 400-dən artıq seçki məntəqəsində seçkiləri

müşahidə etmişdi. Müşahidəçilər arasında Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 13 və ATƏT-in Parlament Assambleyasının 5 nümayəndəsi, "Aqo" qrupunun 5 üzvü vardı. Təkrar seçkilərdə adları seçki bülletenlərinə daxil edilmiş 76 namizəddən 37-si doqquz siyasi partiyanın nümayəndəsi idi.

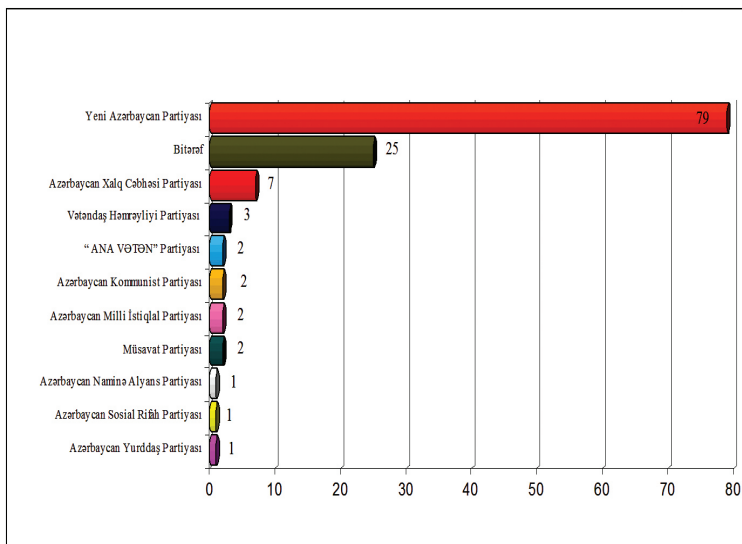
Ümumiyyətlə, ikinci çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə birmandatlı 99 seçki dairəsi üzrə 5 noyabr 2000-ci il seçkilərində və 7 yanvar 2001-ci ildə keçirilmiş təkrar seçkilərdə 4.964 seçki məntəqəsinin seçici siyahılarında olan seçicilərin 68,93%-i iştirak etmişdi. 2.926.904 seçki bülleteni etibarlı hesab olunmuş, adları seçki bülletenlərində olan namizədlərin lehinə 2.888.813 nəfər, əleyhinə isə 38.091 nəfər səs vermişdi.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçilmiş deputatların siyasi partiyalar üzrə təmsilçiliyi belə idi:

Yeni Azərbaycan Partiyası	– 79 nəfər
Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası	– 7 nəfər
Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası	– 3 nəfər
Ana Vətən Partiyası	– 2 nəfər
Azərbaycan Kommunist Partiyası	– 2 nəfər
Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası	– 2 nəfər
Müsavat Partiyası	– 2 nəfər
Azərbaycan Naminə Alyans Partiyası	– 1 nəfər
Azərbaycan Sosial Rifah Partiyası	– 1 nəfər
Azərbaycan Yurddaş Partiyası	– 1 nəfər
Seçicilərin arasında bitərəf isə 25 nəfər idi.	

Seçilmiş deputatların 61-nin namizədliyi siyasi partiyalar, 52-si özləri və 11-i seçicilərin təşəbbüs qrupları tərəfindən irəli sürülmüşdü.

5 noyabr 2000-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə keçirilən seçkilərin diaqramla təsviri

IV. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri 15 oktyabr 2003-cü il

Növbəti Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkiləri 2003-cü il oktyabrın 15-nə təyin edilmişdi.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 27 may 2003-cü ildə "Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin təsdiq edilməsi və qüvvəyə minməsi haqqında" Qanun qəbul etmişdi. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi Mərkəzi Seçki Komissiyasının təşkili prinsipini əsaslı surətdə dəyişdirmiş və bununla da qanunvericiliyə uyğun olaraq müxtəlif siyasi partiyaların nümayəndələrinin Komissiyada bərabər hüquqla iştirakına imkan yaradılmışdı.

Seçki Məcəlləsi qəbul olunandan sonra dörd ay davam edəcək prezident seçkiləri kampaniyasına iyunun 14-də start verildi. Seçkilərin hazırlanıb keçirilməsi üçün qanunun tələblərinə müvafiq surətdə respublikanın ərazi vahidlərində daimi yaşayıb qeydiyyatda olan seçicilərin orta təmsilçilik norması nəzərə alınmaqla 125 seçki dairəsi yaradıldı.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 15 üzvdən ibarət tərkibdə beş illiyə seçilən Mərkəzi Seçki Komissiyası təşkil edildi. MSK-nın üzvləri deputatları Milli Məclisdə çoxluq və azlıq təşkil edən siyasi partiyaları, həmçinin birmandatlı seçki dairəsi üzrə seçilmiş, vahid çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə seçkilər nəticəsində Milli Məclisdə təmsil olunmayan siyasi partiyaları təmsil edən, yaxud müstəqil qaydada seçilən və onların namizədliklərini təqdim edən deputatları, habelə çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə seçkilərdə iştirak edən və onların namizədliklərini təqdim edən, Milli Məclisdə təmsil olunmayan və çoxmandatlı seçki dairəsi üzrə seçkilər zamanı ən çox səs qazanmış 4 siyasi partiyayı təmsil edirdilər.

Ərazisi Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş 122 sayılı Xankəndi seçki dairəsi istisna olunmaqla, respublikada yaradılmış 124 seçki dairəsində seçki komissiyaları da təşkil olundu və Seçki Məcəlləsi ilə müəyyənləşdirilmiş 5.146 seçki məntəqəsinin məntəqə seçki komissiyaları formalaşdırıldı.

Əraziləri işğal altında olan rayonların seçki dairələri üzrə qeydə alınmış, respublikanın müxtəlif yerlərində müvəqqəti məskunlaşan seçki hüququna malik qaçqın və məcburi köçkün vətəndaşların səs verməsi üçün onların kompakt halda yaşadıkları şəhər, qəsəbə və kəndlərdə də seçki məntəqələri və məntəqə seçki komissiyaları təşkil olundu.

Seçkilərin hazırlanıb keçirilməsi üzrə əsas hərəkatların və tədbirlərin təqvim planına uyğun olaraq prezidentliyə namizədlərin irəli sürülməsində seçki hüququ olan vətəndaşlar və seçicilərin təşəbbüs qrupları ilə yanaşı, siyasi partiyalar, siyasi partiyaların blokları da iştirak edirdilər.

Respublikada fəaliyyət göstərən siyasi partiyalardan 15-i, o cümlədən Yeni Azərbaycan Partiyası, Müsavat Partiyası, Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası, Azərbaycan Demokrat Partiyası, Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası, Azərbaycan Naminə Alyans Partiyası və başqaları irəli sürdükləri prezidentliyə namizədlərin təsdiq edilməsi üçün Mərkəzi Seçki Komissiyasına müraciət etmişdi. Seçicilərin 10 təşəbbüs qrupu da prezidentliyə namizədlər irəli sürərək bildiriş sənədlərini Mərkəzi Seçki Komissiyasına təqdim etmişdi. Prezidentliyə 5 nəfərin namizədliyi isə seçilmək hüququ olan vətəndaşların özləri tərəfindən irəli sürülmüşdü.

Mərkəzi Seçki Komissiyası namizəd göstərilmiş 30 şəxsdən 19-nun təqdim edilmiş imza vərəqələrinin və müvafiq sənədlərinin qanunauyğun tərtib olunduğunu müəyyən edərək, onların namizədliyini təsdiqlədi. Bu şəxslərin 13-ü siyasi partiyalar, 6-sı isə təşəbbüs qrupları tərəfindən namizəd göstərilmişdi.

Qanunla nəzərdə tutulmuş müddətdə namizədliyə iddialılardan 18 nəfərinin imza vərəqələri qeydiyyat üçün zəruri sənədlərlə birlikdə Mərkəzi Seçki Komissiyasına təqdim olundu. Namizədliyi seçicilərin təşəbbüs qrupu tərəfindən irəli sürülərək Mərkəzi Seçki Komissiyasında təsdiqlənmiş Şadman Hüseynov bu arada vəfat etdi. Qalan 17 namizədin təqdim edilmiş sənədləri MSK-da araşdırılarkən müəyyən olundu ki, həmin şəxslərdən yalnız 9-u qanunvericiliyin tələblərinə cavab verən qaydada və sayda seçici imzası top-

laya bilmişdir. Onların namizədliyi Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən qeydə alındı. Namizədlilə iddiaçılardan daha 3 nəfəri Seçki Məcəlləsinə uyğun surətdə depozit qoymaq şərti ilə namizədliklərinin qeydə alınması barədə Mərkəzi Seçki Komissiyasına müraciət etdi və onların xahişi müsbət həll olundu.

Prezident seçilmək uğrunda mübarizəyə 12 namizəd qatıldı. Sonradan bu şəxslərin dördünün öz namizədliyini geri götürməsinə dair xahişi ilə əlaqədar olaraq, Mərkəzi Seçki Komissiyası onların namizədliyinin ləğv edilməsi barədə qərar verdi. MSK namizədliyi qeydə alınmış Prezident Heydər Əlirza oğlu Əliyevin öz namizədliyini prezidentliyə namizəd İlham Heydər oğlu Əliyevin xeyrinə geri götürməsi barədə xahişini təmin etdi.

Nəticədə, prezident seçkiləri üzrə seçki bülleteninə səkkiz namizədin: Azərbaycan Respublikasının Baş naziri, namizədliyi seçicilərin təşəbbüs qrupu tərəfindən irəli sürülmüş İlham Heydər oğlu Əliyevin, Müasir Müsavat Partiyasının sədri, namizədliyi həmin partiya tərəfindən irəli sürülmüş Hafiz Ələmdar oğlu Hacıyevin, seçicilərin "Milli Birlik" təşəbbüs qrupu tərəfindən namizəd göstərilmiş Lalə Şövkət Hacıyevanın, namizədliyi seçicilərin "Xalq Cəbhəsi" təşəbbüs qrupu tərəfindən irəli sürülmüş Qüdrət Müzəffər oğlu Həsənquliyevin, Ədalət Partiyasının sədri, namizədliyi həmin partiya tərəfindən irəli sürülmüş İlyas Abbas oğlu İsmayılovun, Müsavat Partiyasının başqanı, namizədliyi həmin partiya tərəfindən irəli sürülmüş İsa Yunis oğlu Qəmbərin, Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyasının sədri, namizədliyi həmin partiya tərəfindən irəli sürülmüş Etibar Səlidar oğlu Məmmədovun və Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyasının sədri, namizədliyi həmin partiya tərəfindən

irəli sürülmüş Sabir Xudu oğlu Rüstəmxanlının adları daxil edildi. Əksəriyyəti müxalifət partiyalarının nümayəndələri olan bu sayda alternativ namizədin prezidentlik uğrunda mübarizəyə qoşulması respublikada ədalətli, demokratik seçki şəraitinin göstəricisi idi, seçicilərə istədikləri azad seçim imkanı verirdi.

2003-cü il avqustun 16-na, yəni səsvermə gününə 60 gün qalanadək qeydə alınmış prezidentliyə namizədlərin seçkiqabağı təşviqatı başlandı.

Prezident seçkilərində müşahidəçi kimi iştirak etmək üçün respublikamızdan 31 ölkəyə və 7 beynəlxalq təşkilata dəvətlər göndərilmiş, o cümlədən müvafiq beynəlxalq qurumların nümayəndələri ölkənin səlahiyyətli orqanları tərəfindən rəsmi dəvət olunmuşdu. Beləliklə, seçkiləri izləmək üçün 1.000 nəfərədək beynəlxalq müşahidəçi Azərbaycana gəlmişdi.

Dörd aydan artıq davam edən prezident seçkisi marafonu 2003-cü il oktyabrın 15-də uğurla başa çatdı. Məntəqə seçki komissiyalarının səsvermənin nəticələri haqqında protokolları əsasında tərtib olunmuş dairə seçki komissiyalarının protokolları 48 saat müddətində Mərkəzi Seçki Komissiyasına təqdim edildi.

Oktyabrın 20-də MSK-nın iclasında seçkilərin yekunu barədə məsələ müzakirə olundu. Seçkinin nəticələri göstərdi ki, seçici siyahılarındakı 4.442.338 seçicidən 3.164.348 nəfəri, yəni 71,23%-i səsvermədə iştirak etmişdir. Etibarlı hesab edilmiş 2.421.061 səsdən 1.860.346-sı, yaxud 77%-i prezidentliyə namizəd İlham Heydər oğlu Əliyevin lehinə verilmiş və o, ali dövlət vəzifəsini tutmaq üçün səkkiz iddiaçı arasındakı mübarizədə böyük

üstünlüklə qələbə qazanmışdı.

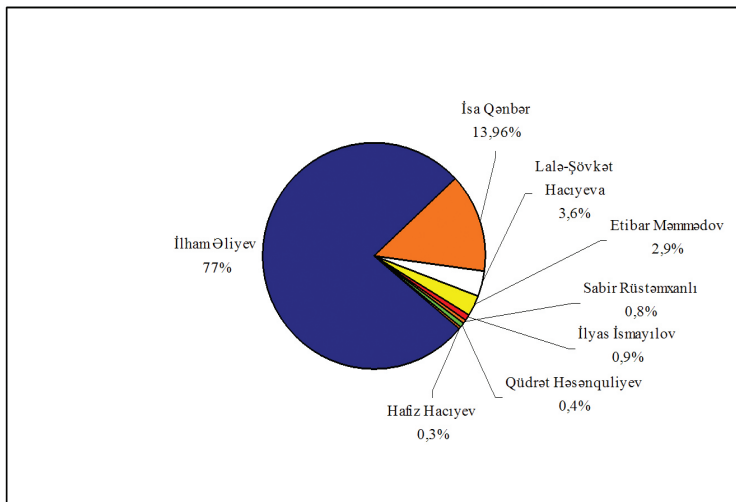
Qalan namizədlərdən İsa Qəmbər Yunis oğlu 338.145 (13,967%), Hacıyeva Lalə Şövkət 87.523 (3,615%), Məmmədov Etibar Səlidar oğlu 70.638 (2,918%), İsmayılov İlyas Abbas oğlu 24.098 (0,995%), Rüstəmxanlı Sabir Xudu oğlu 19.973 (0,825%), Həsənquliyev Qüdrət Müzəffər oğlu 12.071 (0,499%), Hacıyev Hafiz Ələmdar oğlu 8.267 (0,341%) etibarlı səs toplamışdılar.

Mərkəzi Seçki Komissiyası səsvermənin nəticələri haqqında dairə seçki komissiyalarının protokollarındakı bütün məlumatları ümumiləşdirərək, respublika üzrə səsvermənin nəticələrinə dair protokolun təsdiq edilməsi barədə qərar qəbul etdi. Həmin protokol Mərkəzi Seçki Komissiyasının 15 üzvündən, müxalifət partiyaları olan Azərbaycan Demokrat Partiyasını, Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasını və Azərbaycan Kommunist Partiyasını təmsil edən üzvlər də daxil olmaqla, 12-si tərəfindən imzalandı.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 102-ci maddəsinə və Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin 203.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, göstərilən protokol, MSK-nın qərarı və onlara əlavə olunmuş sənədlər səsvermənin nəticələrinin təsdiq və elan olunması üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə təqdim edildi. 2003-cü il oktyabrın 28-də Konstitusiyaya Məhkəməsi səsvermənin nəticələrini təsdiq edərək, İlham Heydər oğlu Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildiyini elan etdi.

Oktyabrın 31-də paytaxtın Respublika Sarayında yeni seçilmiş dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin təntənəli andiçmə mərasimi keçirildi.

15 oktyabr 2003-cü il tarixində keçirilmiş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkilərinin diaqramla təsviri

V. Üçüncü çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər | 6 noyabr 2005-ci il

2005-ci ilin noyabr ayında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbəti seçkilər keçirildi.

Seçki məsələlərinə dair Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 11 may və 25 oktyabr 2005-ci il tarixli sərəncamları seçki təcrübəsinin möhkəmləndirilməsinə güclü təsir göstərdi. Dövlət başçısı tərəfindən həmin sənədlərdə seçki praktikasının təkmilləşdirilməsi, azad və ədalətli seçki keçirilməsinə mane olan amillərin aradan qaldırılması yolları göstərilmiş, respublikanın müvafiq icra orqanları, təsisatları və qurumları, o cümlədən Mərkəzi Seçki Komissiyası qarşı-

sında seçkiqabağı mühitin demokratikləşdirilməsi ilə bağlı konkret vəzifələr qoyulmuşdur.

Mərkəzi Seçki Komissiyası Azərbaycan Respublikasının 27 may 2003-cü il tarixli Qanununun 3.5-ci və 3.6-cı maddələrinə uyğun olaraq, 2005-ci il noyabrın 6-da Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə keçiriləcək seçkilərlə əlaqədar özünün qərarları ilə 2005-ci il iyulun 21-də Demokratik Azərbaycan Dünyası Partiyası, Azərbaycan Azad Respublikaçılar Partiyası, Azərbaycan Demokratik Maarifçilik Partiyası və Azərbaycan Respublikaçılar Partiyası tərəfindən yaradılmış "İslahat"; Müsavat Partiyası, Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası və Azərbaycan Demokrat Partiyası tərəfindən yaradılmış "Azadlıq"; Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası, Azərbaycan Sosial Demokrat Partiyası və Azərbaycan Milli Hərəkət Partiyası tərəfindən yaradılmış "Yeni Siyasət"; həmin il iyulun 24-də Vəhdət və Birlik partiyaları tərəfindən yaradılmış "Azərbaycançı Qüvvələr"; Ədalət Partiyası, Vahid Azərbaycan Milli Birlik Partiyası və Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası tərəfindən yaradılmış "Demokratik Azərbaycan"; Azərbaycan Xalq Demokratik Partiyası və Vahid Azərbaycan Partiyası tərəfindən yaradılmış "Azərbaycan Naminə Seçki Bloku"; iyulun 27-də Qorqud Partiyası, Azərbaycan Dirçəliş və Tərəqqi Partiyası tərəfindən yaradılmış "Azərbaycan Tərəqqi Alyansı"; avqustun 15-də isə Azərbaycan Mübarizlər Partiyası və Azərbaycan Milli Dövlətçilik Partiyası tərəfindən yaradılmış "Birlik" siyasi partiyalar bloklarını qeydə aldı.

Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə uyğun olaraq 2005-ci il sentyabrın 7-dən etibarən ölkədə seçkiqabağı təşviqat başlanmış və seçkilərə 24 saat qalmış, yəni noyabrın 5-i saat 8.00-a kimi davam etdirilmişdir.

MSK-nın iclasında ödənişsiz efir vaxtının adları çəkilən seçki subyektləri arasında bölgüsü məqsədilə püşkatma keçirildi və seçkiqabağı təşviqat dövründə onlara ayrılan ödənişsiz efir vaxtı bölgüsünün nəticələrini əks etdirən cədvəllər təsdiq olundu.

Seçki günündə – 2005-ci il noyabrın 6-da ölkənin 125 seçki dairəsində səsvermə keçirildi.

Dairə seçki komissiyalarının qərarları ilə 37 seçki məntəqəsi üzrə səsvermənin nəticələri etibarsız sayılmışdı.

Əvvəlkilərdən fərqli olaraq Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları yalnız majoritar seçki sistemi üzrə seçilirdi. İlk dəfə idi ki, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ərazisi üzrə yaradılmış 122 sayılı Xankəndi seçki dairəsində də səsvermə təşkil olunmuşdu.

2005-ci il noyabrın 23-də Mərkəzi Seçki Komissiyası noyabrın 6-da Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə keçirilmiş seçkilərin nəticələrinin yoxlanılması və təsdiq edilməsinə baxılması üçün səsvermənin ümumi yekunları haqqında MSK-nın protokolunu, eləcə də dairə seçki komissiyalarının protokollarını onlara əlavə edilən sənədlərlə birlikdə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə təqdim etdi.

Məcəllənin tələblərinə cavab vermədiyindən 6 dairə seçki komissiyasının protokolları təsdiq edilmədi. 115 seçki dairəsi üzrə deputatlar seçilmişdi.

2005-ci il noyabrın 6-da keçirilmiş seçkilərdə 17 sayılı Yasamal üçüncü seçki dairəsindən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilmiş Lalə Şövkət Hacıyeva Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 89-cu

maddəsinin I hissəsinin 5-ci bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının 19 yanvar 2006-cı il tarixli 2/3 sayılı Qərarı ilə deputat mandatından məhrum edildi.

Təkrar seçkilərdə seçki dairələri üzrə səsvermənin nəticələri haqqında dairə seçki komissiyaları protokollarının məlumatlarına əsasən Milli Məclisə 10 yeni deputat seçildi.

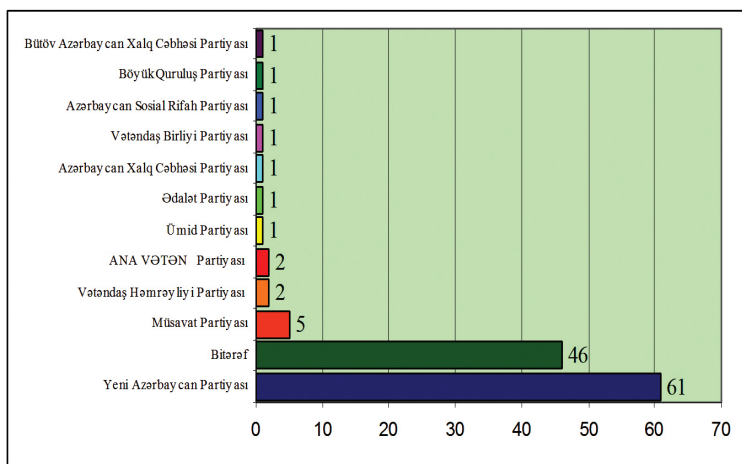
Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin tərkibinə seçilmiş 124 nəfərin 9-u seçicilərin təşəbbüs qrupları, 50-si ölkədə fəaliyyət göstərən siyasi partiyalar, 6-sı siyasi partiyaların blokları və 59-u özləri tərəfindən deputatlığa namizəd irəli sürülmüşdü.

Üçüncü çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin tərkibinə 6 noyabr 2005-ci il seçkilərində və 13 may 2006-cı ildə keçirilmiş təkrar seçkilərdə seçilmiş deputatların partiya mənsubiyyətinə görə sayı aşağıdakı kimi səciyyələnirdi:

Yeni Azərbaycan Partiyası	– 61 nəfər
Müsavat Partiyası	– 5 nəfər
Ana Vətən Partiyası	– 2 nəfər
Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası	– 2 nəfər
Azərbaycan Demokratik İslahatlar Partiyası	– 1 nəfər
Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası	– 1 nəfər
Azərbaycan Sosial Rifah Partiyası	– 1 nəfər
Böyük Quruluş Partiyası	– 1 nəfər
Bütöv Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası	– 1 nəfər
Ədalət Partiyası	– 1 nəfər
Ümid Partiyası	– 1 nəfər
Vətəndaş Birliyi Partiyası	– 1 nəfər

Üçüncü çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə 46 nəfər bitərəf seçilmişdi.

6 noyabr 2005-ci il tarixində keçirilən Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərin diaqramla təsviri

VI Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri | 15 oktyabr 2008-ci il

15 oktyabr 2008-ci ilin prezident seçkiləri ərəfəsində Seçki Məcəlləsi Avropa Şurasının Venetsiya Komissiyası və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu ilə birlikdə bir daha təkmilləşdirilmişdi. Ölkə Prezidentinin 28 dekabr 2006-cı il tarixli "Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planına dair" Sərəncamındakı MSK-ya aid olan məsələlər Komissiyanın iclasında geniş müzakirə edilmişdi.

Mərkəzi Seçki Komissiyası 2008-ci il iyul ayının 28-də keçirilmiş iclasında 15 oktyabr 2008-ci il tarixini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri günü kimi elan edilməsini qərara aldı. Namizədlilər barədə MSK-ya 21 müraciət daxil oldu. Bunlardan 14-ü vətəndaşlar, 1-i seçicilərin təşəbbüs qrupu, 6-sı isə siyasi partiyalar tərəfindən prezidentliyə namizəd irəli sürülməsi barədə idi.

İlham Heydər oğlu Əliyevin namizədliyi Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının 7 avqust 2008-ci il tarixli 9/33 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdi.

Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada namizədlikləri: Ümid Partiyası tərəfindən irəli sürülmüş Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı, partiyanın sədri İqbal Fehruz oğlu Ağazadə 2008-ci il avqustun 30-da, Böyük Quruluş Partiyası tərəfindən irəli sürülmüş Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı, partiyanın başqanı Fazil Qəzənfər oğlu Mustafayev və Müasir Müsavat Partiyası tərəfindən irəli sürülmüş, partiyanın sədri Hafiz Ələmdar oğlu Hacıyev sentyabrın 9-da, Bütöv Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası tərəfindən irəli sürülmüş, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı, partiyanın sədri Qüdrət Müzəffər oğlu Həsənquliyev sentyabrın 11-də, özü tərəfindən irəli sürülmüş Qulamhüseyn Surxay oğlu Əlibəyli və Azərbaycan Liberal Demokrat Partiyası tərəfindən irəli sürülmüş, partiyanın sədri Fuad Ağası oğlu Əliyev sentyabrın 13-də Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarları ilə prezident seçkilərində namizəd kimi qeydə alındılar.

Seçki qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun olaraq, Mərkəzi Seçki Komissiyası təsisçisi dövlət qurumları olan və ölkənin yarısından çoxunda yayılan rəsmi dövrü nəşrlərin – “Azərbaycan”, “Xalq qəzeti”, “Respublika”, “Bakinski raboçi” qəzetlərinin səhifələrindən namizədlərin ödənişsiz əsaslarla istifadə etmək hüququnu təmin etmişdi. Bundan əlavə, yuxarıda adları çəkilən dövrü nəşrlərin hər biri təşviqat müddəti ərzində həftəlik nəşr səhifələrinin ümumi həcmnin azı 10 faizini qeydə alınmış namizədlərə pulsuz əsaslarla ayırmışdı.

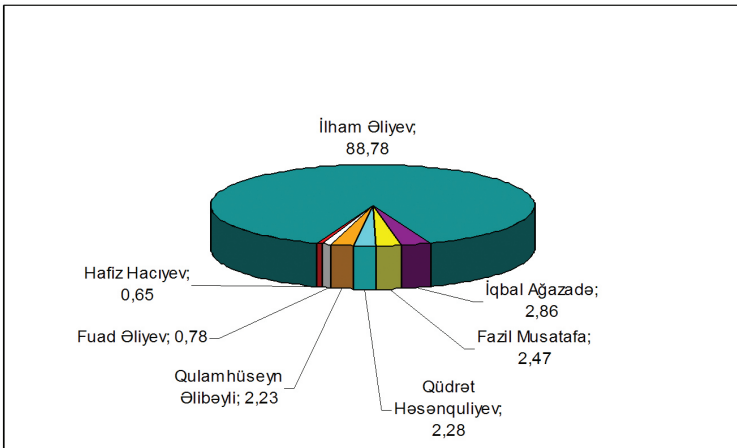
Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin 75.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, səsverməyə 28 gün qalmış, yəni 2008-ci il sentyabrın 17-dən seçkiqabağı təşviqat başlanırdı. Sentyabrın 19-da isə 2008-ci il oktyabrın 15-nə təyin edilmiş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkilərində iştirak edəcək namizədlərin Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasında qeydə alınma ardıcılığı ilə siyahısı müəyyən olundu:

1. Əliyev İlham Heydər oğlu
2. Ağazadə İqbal Fehrüz oğlu
3. Mustafayev Fazil Qəzənfər oğlu
4. Hacıyev Hafiz Ələmdar oğlu
5. Həsənzadə Qüdrət Müzəffər oğlu
6. Əlibəyli Qulamhüseyn Surxay oğlu
7. Əliyev Fuad Ağası oğlu

Oktyabrın 8-də Mərkəzi Seçki Komissiyası seçkidə aşkarlıq institutlarının daha geniş tətbiqi zərurəti ilə bağ-

lı "Seçki məntəqələrində veb-kameraların quraşdırılması və istifadəsinə dair Qaydalar"ı təsdiqlədi və ölkə ərazisindəki 500 seçki məntəqəsində bu kameraların quraşdırılmasını qərara aldı. Bununla yanaşı, prezident seçkilərini

ümumilikdə 50 minə yaxın müşahidəçi izləyirdi. Seçkiləri izləmək üçün dünyanın 60-a yaxın ölkəsindən 44-dən artıq qurumu təmsil edən 1250 beynəlxalq müşahidəçi respublikaya gəlmişdi. Beləliklə, prezident seçkilərində ölkə üzrə 5.359 seçki məntəqəsinin seçici siyahılarında olan 4.927.561 seçicinin 75,12%-i səsvermədə iştirak etdi.

Mərkəzi Seçki Komissiyası 19 oktyabr 2008-ci ildə prezident seçkilərinə yekun vurdu və nəticələri təsdiq edilmək üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə təqdim etdi.

Prezident seçkilərində seçicilərin etibarlı hesab edilmiş səsələrinin 88,78%-ni Əliyev İlham Heydər oğlu, 2,86%-

ni Ağazadə İqbal Fehruz oğlu, 2,47%-ni Mustafayev Fazil Qəzənfər oğlu, 2,28%-ni Həsənquliyev Qüdrət Müzəffər oğlu, 2,23%-ni Əlibəyli Qulamhüseyn Surxay oğlu, 0,78%-ni Əliyev Fuad Ağası oğlu və 0,65%-ni Hacıyev Hafiz Ələmdar oğlu toplamışdı.

5. SEÇKİ-2010: MÜXALİFƏTYÖNLÜ SİYASİ PARTİYALARIN RESURSLARI VƏ SEÇKİ TAKTİKASI

“Research Council” müstəqil araşdırmalar birliyinin siyasi partiyaların liderləri və funksionerləri ilə apardığı “Azərbaycanda siyasi partiyalar-2010: parlament seçkiləri öncəsi durum və planlar haqqında sosioloji sorğu-araşdırma”da gətirilən rəqəmlərin təhlili göstərir ki (**Bax: sonuncu bölmə**), 25 partiyanın üzvlərinin ümumi sayı 1 243 429 nəfərdən ibarətdir ki, bu da təxminən ölkə üzrə ümumi elektoratın 20 %-ni təşkil edir.

Seçkilər prosesində qələbə və məğlubiyyətlər təsadüfi olmayıb, dünya üzrə partiyaların sivil siyasi mübarizəsinə xas olan təkamülün təbii qanunauyğunluğudur. Bu proseslərin xüsusilə də məğlub düşərgədə təhlili isə siyasi partiyaların perspektivdən məhrum olmaması, yeniləşməsi üçün mühüm şansıdır. Dünya siyasi təcrübəsində hətta ən sərt siyasi rejim şəraitində belə hakimiyyətə gəlməyin və siyasi

mübarizədə qalib çıxmağın çoxsaylı nümunələri mövcuddur. Bunu mümkün edən yeganə fundamental qüvvə isə xalqın dəstəyi və mükəmməl sosial bazanın mövcudluğu-
dur.

Müxalifət partiyalarının inkişafında uğursuzluğun və siyasi passivliyin səbəblərinin məhz onların fəaliyyətləri ilə deyil, yalnız kənar amillərlə izah edilməsi son illərin dəyişilməz xüsusiyyətinə çevrilmişdir.

Bunların reallıq olduğunu müxalifətyönlü siyasi partiyaların seçki taktikasını və elektoral davranışını aşağıdakı mərhələlər üzrə göz önündə canlandırmaqla görmək olar:

1. *Seçkilər öncəsi;*
2. *Seçkilər gedişində;*
3. *Seçkilərdən sonra.*

Seçkilər gedişində dünya təcrübəsində mövcud olan seçkilərə reaksiya taktikasının, demək olar ki, bütün forma-

ları tətbiq olunur. Bunlar:

1. Boykot və passiv müqavimətlə səhnədən getmək;
2. Fəal müqavimət göstərmək, iğtişaşlar törətmək;
3. Loyallıq, status-kvonu istər-istəməz (məcburən) qəbul etmək taktikalarıdır.

Adətən, seçkiqabağı dövrdə partiyalarda təsəvvürəgəlməz fəallıq müşahidə olunur. Bəyanatlar verilir, təşəbbüslər göstərilir və hakimiyyətə qarşı tələblər irəli sürülür, artıq üç seçki prosesində əsas nəticə olan məğlubiyyətin əsaslandırılması üçün "arqumentlər" səsləndirilir. Bəyanat və təşəbbüslərin əksəriyyətinin məzmununu birləşmə şüarları təşkil edir.

Qarşıdan gələn parlament seçkilərində partiyaların müəyyən etdiyi taktikalarda bəzi ümumi xüsusiyyətləri aşkara çıxarmaq olar. Seçkiqabağı durumda iqtidar, iqtidaryönlü, müxalifət, marginal və yox olmaq üzrə olan partiyaların taktikalarına görə:

- *birlük və bloklar yaratmaq təşəbbüsünü dəstəkləyənlər;*
- *birliyin əleyhinə olan və bloklara qoşulmayanlar şəklində ayırd etmək olar.*

Bu təsnifatın bəzi özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur. Belə ki, iqtidaryönlü partiyaların əksəriyyəti bloklaşmanı dəstəkləmir, müxalifət partiyalarının (Ümid, Azərbaycan Liberal-Demokrat (ALDP) və Azərbaycan Sosial-Demokrat (ASDP) partiyaları istisna olmaqla) əksəriyyəti bloklaşmanı özləri üçün prioritet hesab edirlər. Bu prosesdə marağı olan bəzi partiyalar üçün bloklaşma nüfuz və güclərini artırmaq, digərləri üçün isə yalnız milli siyasi məkanda və seçki prosesində mövcudluğunu qoruyub saxlamaq və

təsdiqləmək üçün lazımdır.

Paradoksal cəhət budur ki, Azərbaycanda müxalifət partiyaları müxtəlif taktikaları bir-birinə "qarışdıraraq" tətbiq etsələr də, nəticədə heç nəyə nail olunmamışdır.

Buna görə də siyasi mübarizədə məğlubiyyətin sivil etirafı əvəzinə, hər dəfə seçkilərin saxtalaşdırılması ilə bağlı hay-küylü bəyanatların verilməsi milli siyasi mühit üçün acınacaqlı və səciyyəvi bir meylə çevrilmişdir. Bu baxımdan 2005-ci ilin parlament seçkilərində iştirak etmiş Yunis Oğzun fikri səciyyəvi sayıla bilər: "Təəssüf ki, Azərbaycanda seçkidə uduzan adam o saat saxtakarlıq olduğunu bəyan edir. Yəni adamlar özlərində günah görmək istəmirlər. Məsələn, 2005-ci ilin parlament seçkilərində İsa Qəmbər kimi tanınmış siyasi lider tanınmamış bir opponentinə uduzdu. Onun əlində şikayət etmək üçün bir dənə belə olsun saxtalaşdırılmış protokol olmadı" (az.apa.az/news.php).

Bu məsələlərdə ümidverici yeni bir xüsusiyyətin yaranmasını qeyd etmək vacibdir. Bu da sadalanan həmin taktikalardan artıq heç bir əsasa və dəstəyə malik olmaması üzündən müxalifətin özünə tənqidi yanaşması, fəaliyyətinin köklərinə yenidən nəzər salması meylinin yaranmasıdır. Burada ayrı-ayrı partiya liderlərinin etiraflarından tutmuş, Ümid Partiyasının lideri İqbal Ağazadənin proqram məzmunlu "Müxalifətin demokratik açılımı" adlı məqaləsini qeyd etmək lazımdır.

Vətəndaş və İnkişaf Partiyasının sədri (VİP), Azadlıq Bloğunun həmtəsisçisi ƏLİ ƏLİYEV yeni mühitdə partiyaların fəaliyyəti və rolu barədə deyir:

"Gec-tez Azərbaycanda da partiya sisteminin inkişə-

fına təkən vermək lazım gələcəkdir. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, siyasi sferaya süni müdaxilələr, o cümlədən süni partiya quruculuğu, şişirtmə və digər bu kimi yanaşmalar nəticəsizliyə səbəb olur. İstixana şəraitində formalaşan partiyalar və siyasətçilər cəmiyyətdən qəbul edilmir, dəstəklənmir, nəticədə ölkənin siyasi sistemi formalaşma bilmir. Mümkündür ki, inkişafın hansısa (keçid) mərhələsində bunun belə olması məqsədəuyğun sayılsın. Hətta ənənəvi müxalifət liderləri ilə mövcud münasibətlər, davam edən düşmənçilik siyasi sistemə olan yanaşmanı şərtləndirməsini də başa düşmək olar. Bir də ki, güc tətbiqi və ələ alma metodları dövləti həm xaricdən, həm də daxildən zəif salır, müqavimət gücümüzü zəiflədir, bizi xarici təsirlərə həssas edir. Belə hal daimi ola bilməz. Dövlətin oturuşmasının, inkişafın geri dönməzliyinin qarantı yalnız inkişaf etmiş siyasi sistem və siyasi institutlar ola bilər. Siyasi sistemin vahidi olan siyasi partiyaların formalaşmasına yanaşma tərzinin dəyişməsi onların inkişafına, siyasətə yeni davranış və düşüncə tərzinin gətirilməsinə vəsilə ola, siyasi müxalifətin xarici dövlət və təşkilatlardan asılılığını azalda bilər. Digər qisim siyasi təşkilatlar isə resurs sınıxtısı ucbatından qərb grantları və başqa mükafatlandırma üsulları ilə gücləndirilən təşkilatlardan təbii olaraq zəif görünürlər. Bu fərqi ortaya çıxmasında xarici güclərin nəzarətində olan şəxslərin bacarıq və intellektlərini şübhə altına almadan onlara kənardan göstərilən maddi və mənəvi dəstəyin çox ciddi rol oynadığını xüsusi qeyd etmək yerinə düşərdi.

Bizim yanaşmamız ondan ibarətdir ki, belə siyasi tablounun ortaya çıxması üçün partiya quruculuğu (siyasi sistem yaradıcılığı) və ya müxalifət formalaşdırılması prosesinə münasibəti əsaslı surətdə dəyişmək lazımdır. Təklif etdiyimiz yanaşma uzun illər ərzində min bir çətinliklə ərsəyə

gətirilmiş və sınaqdan çıxmış siyasi modeldən imtınanı nəzərdə tutmur. Əksinə, mövcud olan modeli gücləndirmək, təkmilləşdirmək üçün düşünülür. Təbii ki, kəskin hərəkətlər müvazinətimizi pozar. Dəqiq hesablanmış və ölçülər daxilində atıla biləcək addımlar fəaliyyətdə olan siyasi sistemi çatışmayan elementlərlə zənginləşdirər, yeni çalarlar gətirər və legitimləşdirər." (Azərbaycanda 2010-cu il parlament seçkiləri: daha demokratik, daha şəffaf Beynəlxalq Konfransın materialları (16 Aprel 2010), Bakı – 2010)

Həmçinin 2009-cu ildə keçirilən bələdiyyə seçkilərində iştirakla bağlı Müstəqil İnformasiya Agentliyinə Azərbaycan Liberal Partiyasının (ALP) sədr əvəzi Əvəz Temirxanin verdiyi müsahibə bu baxımdan çox səciyyəvidir. Bələdiyyə seçkilərindən əvvəl o, müsahibəsində bildirib ki, ALP 524 bələdiyyə yeri üçün 1510 namizədlə seçkiyə qatılmaq niyyətindədir.

Seçkidən sonra müxbirin partiyanın yaradıcısı və Milli Birlik Hərəkatının sədri Lalə Şövkətə ünvanladığı "Nə üçün bələdiyyə seçkilərində liberallardan səs-soraq çıxmadı?" sualına o, belə cavab vermişdi: "Mən dəfələrlə demişəm ki, səhvimiz həddən artıq çoxdur. Gərək, bunu etiraf edək. Əsas detal ondan ibarətdir ki, müxalifət birləşib ortalığa güc qoya bilmədi. Mən prosesin içində olduğumdan hesab edirəm ki, bizi birləşməyə iddialar qoymur. İstərdim ki, müxalifət, nəhayət, vəziyyətinin çox ciddi olduğunu başa düşsün və bütün iddiaları kənara qoyub vahid qüvvə kimi seçkilərdə iştirak etsin. Bu zaman, bəlkə, hansısa nəticə əldə edə bilərik". Sonra o qeyd edib ki, əgər müxalifət yenə bir neçə blokla seçkilərə gedərsə, o zaman uğur qazanacağına ümid etmək olmaz (www.mia.az).

Azərbaycanda siyasi müxalifətin tənəzzülünü

şərtləndirən digər fundamental amil lider faktorunun olmaması və institutionallaşa bilməmək problemdir. Maraqlıdır ki, bu, son illər ənənəyə çevrilən partiyaların sədrliyindən imtina edərək lider postunu təsis etmək kimi bir yeniliklə paradoksal əkslik təşkil edir. Bu bərdə KİV-lərdə verilən məlumatlar çox aydın təsəvvür yaradır.

"Turan" İnformasiya Agentliyinin rəhbəri Mehman Əliyevin fikrincə, demokratik ölkələrdə əsas məsuliyyət öndə gedən şəxsin üzərinə düşdüyündən liderlik ağıl, bacarıq və xüsusi istedad tələb edən bir statusdur: "Keçmiş sədr postu ilə liderliyin fərqi prosesə müstəsna halda müdaxilə ilə fərqlənir. Bu proseslə yeni, gənc kadrlara işləmək, siyasətdə özlərini göstərmək üçün müəyyən şəraitlər yaradılır. Amma liderlər yenə də partiya nəzarət funksiyasını əllərində saxlayırlar və yaranan müəyyən situasiyada məsələlərə müdaxilə edirlər" (P.Sadayoğlu //http://almaqzeti.com).

Politoloq Zəfər Quliyev isə belə halların tək Azərbaycanda baş vermədiyini qeyd edir. Onun sözlərinə görə, başqa dövlətlərin siyasi təşkilatları da analoji mexanizmdən istifadə edirlər: "Siyasi təşkilatların içindən parçalanmaya məruz qalmasının ənənəvi hal aldığı zamanda siyasətçilər lider postu təyin etməklə özlərini bu cür situasiyalardan sığortalamaq istəyirlər. Liderlər artıq partiyanın bayrağına çevrilirlər. Onlar yalnız partiyayı tanımaq və qarşıdan gələn seçkilərdə namizəd olmaq üçün iş aparırlar. Amma cəmiyyət üçün onların hansı postda olması elə də böyük fərq etmir. Sədrliyin liderliyə dəyişdirilməsinin gələcəkdə partiya siyasətində mühüm böhran yaradacağı da istisna deyil... Proporsional seçki sistemini ortadan qaldırmaqla partiyalara böyük zərbə vuruldu. Artıq şəxslər fərd olaraq fəaliyyətə daha çox üstünlük verirlər... Bu nöqtəyi-nəzərdən

partiya sisteminin böhranında ortada yalnız lider postu böyük göründüyü üçün siyasətçilər bu zirvəyə can atırlar. Liderlik həm də onların siyasi ömürlərinin uzadılmasına xidmət edir. Bu tendensiya davam etsə, bir çox partiyalar və liderləri get-gedə sıradan çıxacaq. Azərbaycanla getdikcə siyasi dairə daralmaqdadır" (*P.Sadayoğlu //http://almaqəzeti.com/index.php?mod=view&id=1348*).

Məsələyə digər prizmadan yanaşanlar bu meyli partiyadaxili demokratiyanın möhkəmlənməsi və nizamnaməyə əməl edilməsi kimi dəyərləndirir, liderlərin uzun müddət postda qalmasının qarşısını alan vasitə qismində şərh edirlər.

Parlament seçkilərinin keçiriləcəyi 2010-cu ildə siyasi müxalifət hansı iddiaları, şüar və tələbləri irəli sürür? Yalnız tələb və bəyanatlara deyil, ötən seçkilərin yekunlarının dərin tənqidi təhlilinə də rast gəlmək olurmu? Bu kimi suallara yeganə cavab kimi Ümid Partiyasının sədri İqbal Ağazadənin qeyd olunan məqaləsini göstərmək olar. Yeri gəlmişkən, müxalifət düşərgəsində həmin məqaləyə hər hansı bir reaksiya verildiyini hələlik müşahidə etmək mümkün olmamışdır.

Seçkilərlə bağlı ən çox səslənən tələb müxalifətin proporsional seçki sisteminin bərpa olunması məsələsini gündəmə gətirməsidir. Artıq "Ölkədə referendum keçirilməlidir", "Müxalifət hakimiyyət qarşısında tələb qoydu", "Proporsional seçki sistemi bərpa olunsun!" başlıqları müxalifət KİV-lərinin dəyişməz mövzusunə çevrilib.

Politologiya elminə müraciət etsək, majoritar seçki sisteminin üstünlüyünü qəbul edən tanınmış partoloqlar (Düverje, Bordo və b.) qeyd edirlər ki, bu sistem çoxpartiyalılığın təkamülünə, böyük müstəqil partiyaların yaranmasına,

zəiflərin rəqabətdə aradan çıxmasına, seçicilərə istənilənə deyil, real imkanlara malik partiyalara səs verməyə imkan yaradır. Proporsional sistem isə partiya çoxluğunu, böyük partiyaların parçalanması ehtimalını artırır. Bu da yeni partiya yaratmaq üçün həqiqi liderlik potensialı və qabiliyyəti olan yeni siyasətçilərin əsl məramına kölgə salır, onların seçki xatirinə partiya yaratdığı təəssüratını oyadır.

İspaniyalı senator Luis Fraqa, Qərbi Avropada seçki modelləri və İspan modelini təhlil edərkən proporsional model barədə qeyd edir: "Siyahıda kimin qalacağına, kimin gedəcəyinə qərar verən siyasi partiyaların əlində çox böyük hakimiyyət toplanır. Nəticədə demokratiyanın əvəzinə "Partitokrasiya" təhlükəsi artır. Əgər parlament demokratiyasında (parlament olduğunu unutmayın) ən vacib institut (partiyalar)zəif olarsa, bu xüsusilə doğrudur. Siyasi partiyalar həddən çox siyasi hakimiyyət əldə edərək institusional quruluşu korlanmış vəziyyətə gətirirlər. Namizədə yox partiyalara səs verən hər bir seçki dairəsinin seçiciləri əslində kimə səs verdiklərini hər zaman bilmirlər. Nəticə: seçicilər və onların seçdiyi parlament üzvü arasında məsafə artır. Bunun nəticəsində əhalidə institutların möhkəmliyi və sağlam olması barədə şübhələr artır. Biz hamımız bilirik ki, cavabdehlik və məsuliyyət demokratiyanın əsas məsələləridir. Bu hər yerdə daima xatırlanmalıdır."

Müxalifətin seçki taktikasında artıq 4-cü dəfə bəyan etdiyi birləşmə şüarlarının reallaşması perspektivləri, ötən illərin təcrübəsi nəzərə alınarsa, yenə də uğursuzluğa düşər olacaq. Lakin bu dəfə birləşmənin həyata keçməsi siyasi müxalifətin, sözün əsl mənasında, "ölüm-dirim" məsələsidir, son fürsətidir. Bu barədə İqbal Ağazadənin adı çəkilən məqaləsində deyilir: "Azərbaycan müxalifətinin ən böyük

problemi birlik modelinin müəyyən olunmaması ilə bağlıdır. Bu müddətə qədər çoxsaylı birliklər yaradılsa da, ömürləri uzun olmayıb. Qarşılıqlı ittihamlar təşkilatları bir-birindən uzaqlaşdırıb. Nəticədə nə demokratik cəmiyyət quruculuğuna layiqli töhfə verilib, nə də xalqın müxalifətdən gözləntiləri özünü doğruldub. Bu baxımdan 2010-cu il də çox önəmli ildir. Yenə də birlik sədarı eşidilir. Ayrı-ayrı təşkilatların açıq və ya gizli şəkildə parlament seçkiləri üçün planlar cızdığı aydın olur. Parlament seçkilərinə cəmi bir il qalsa da, hələ ortada real birlik yoxdur, hazırlıq mərhələsi olduqca aşağıdır. Təəssüflə qeyd etmək istərdim ki, yenə də birliyin və ya parlament seçkilərində uğurun ənənəvi motivləri axtarılır, daha məhdud çevrə cızılmaqla prosesdən daha çox hansı partiyanın uğur qazanması üzərində baş sındırılır. Təfərrüatlara varmaq istəmirik. Qısaca olaraq onu deyə bilərik ki, ənənəvi 2003-cü il, 2005-ci il modelləri parlamentdə təmsil olunan partiyaların adını dəyişə bilər. Nə deputat sayı, nə də keyfiyyət dəyişəcək. Əvvəlcədən bunu bilə-bilə yenidən köhnə modellərə qayıtmaq nə dərəcədə məqsədəuyğundur?!"(www.mediforum.az).

Birləşmə şüarlarına indiyədək verilən ən kəskin reaksiya da İsa Qəmbərə məxsusdur. O, birləşmənin formaları barədə səslənən fikirlərə münasibət bildirərkən deyib: "Siyasətçi həmkarlarımızdan biri deyir ki, bütün müxalifət, demokratik qüvvələr bir araya gəlməlidir. Hamının sevdiyi gözəl şüardır. Ancaq o da bəllidir ki, "bütün müxalifət" çox yaygın ifadədir. Bütün müxalifət dedikdə bunların bir araya gəlməsi mümkündürmü? Əgər bu qüvvələrin bir hissəsi Moskva tərəfindən, digər hissəsi Tehran, başqa hissəsi də hakimiyyət tərəfindən idarə olunursa, bu qüvvələr nə cür bir araya gələ bilər? Heç bir prinsiplial mövqe tutmağa qadir olmayan, müxtəlif qüvvələr tərəfindən idarə olunan kiçik

partiyalar həlledici məqamlarda bu qədər çətin bir şəraitdə, bu qədər az resursla mübarizə aparan demokratik qüvvələr üçün yeni problemlər yaratmağı bacarır. Parlamentdəki bəzi partiyalar var, tutaq ki. Onları mən müxalifət saymıram” (www.yenimusavat.com).

Müxalif məkanda birləşmə mövzusunda münasibət bildirən Azərbaycan Sosial Demokrat Partiyasının (ASDP) həmsədri Araz Əlizadə sol təmayüllü partiyaların yeni yaradılacaq blokunu heç bir perspektivi olmayan əhəmiyyətsiz iş hesab edir. O, bu barədə «Trend»ə açıqlamasında bildirib.

Kommunist Partiyasının da deyilənlərə münasibəti maraqlıdır. Partiya parlament seçkilərində iştirak etməyə qərar vermişdir, lakin heç bir blok və ya siyasi birliyə daxil olmaq fikrində deyil. Partiyanın Mərkəzi Komitəsinin sədri R.Qurbanov demişdir: “Müxalifət partiyalarının hər dəfə seçkiabağı müddətdə bloklarda birləşməsi və birgə söylər göstərməsi cəhdlərinin heç bir perspektivi olmadığı aşkar olmuşdur. Partiya bu barədə hələlək təklif almamışdır və əlsa da, onu qəbul etməyəcək. İndiyə qədər bütün seçkilərdə iştirak etmişik və bu dəfə də belə olacaq. Biz mümkün qədər çox yer almaq uğrunda mübarizə aparacağıq. Mərkəzdə və regionlarda potensialımız var” (az.trend.az/news/politics/movements/823184.html).

Azərbaycanın bir neçə müxalifət partiyasının təmsil olunduğu Demokratiya Uğrunda İttifaq (DUİ) deputatlığa namizədlərin siyahısını hazırlayıb. Bu barədə “Trend”ə Demokratiya Uğrunda İttifaqda təmsil olunan Azadlıq Partiyasının sədri Əhməd Oruc bildirib. Onun sözlərinə görə, ittifaq bütün dairələr üzrə namizəd irəli sürmək niyyətindədir: “Biz artıq Mərkəzi Seçki Qərarqahı yaratmışıq və namizədlərin ilkin siyahılarının müəyyənləşdirilməsi

prosesi başa çatmaq üzrədir" (Yenə orada).

Azadlıq Partiyasının "fəallıq" görüntüsü yaratmasının seçkiqabağı mərhələ ilə bağlılığını, əslində, bu partiya sədrdən başqa heç kimin olmadığına dair "Azadlıq" radio-sunun internet səhifəsində gedən "Kadr partiyası" adlı yazını xatırlatmaqla müəyyən etmək olar. Eyni zamanda, bu vəziyyət Azərbaycanda mövcud olan bütün marginal partiyalar üçün də səciyyəvidir.

Seçkiqabağı mərhələdə hakim partiyanın əsas rəqibinin, başqa sözlə desək, "ana müxalifətin", "real müxalifətin" kim olduğuna dair sualların cavabı da maraqlıdır. Uzun müddət bu sahədə davam edən təsəvvürlər cari seçki ilində dəyişə bilər. Belə ki, "Azərbaycanın müxalif Ümid Partiyası ana müxalifət adına iddialıdır" yazılarına son zamanlar tez-tez rast gəlmək olar. Ümid Partiyasının sədri, millət vəkili İqbal Ağazadə demişdir: "2008-ci ildə keçirilən prezident seçkilərində namizəd kimi mən ikinci yeri tutduğumdan hazırda ana müxalifət partiyası funksiyasını bizim partiya yerinə yetirir".

İ. Ağazadənin sözlərinə görə, bu gün müxalifət daha çox mövcudluğu uğrunda mübarizə apardığından, partiyaların yeri və təsnifatı bir qədər sual altındadır: "Amma bu gün Azərbaycanda strukturlaşan və ictimai-siyasi proseslərə təsir imkanları ilə seçilə bilən 3-4 partiya var. Bunlardan biri də bizim partiyadır".

6. PARTİYALAR HAQQINDA YENİ QANUNUN QƏBUL EDİLMƏSİNƏ VƏ PARTİYALARIN DÖVLƏT TƏRƏFİNDƏN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNƏ MÜNASİBƏT (MÖVQELƏR VƏ RƏYLƏR)

Azərbaycanda inkişafın yeni mərhələsində fərqli siyasi vəziyyətin yaranması və partiyaların fəaliyyəti, cəmiyyətdə rolu, dövlət-partiya münasibətlərinin yerli şəraitə və beynəlxalq standartlara uyğun olan yeni qanunla tənzimlənməsinin vacibliyi, demək olar ki, siyasi gündəmin dəyişməz mövzusunə çevrilmişdir. Qeyd edək ki, rəyi soruşulan partiya funksionerlərinin əksəriyyətinin siyasi sistemin təkmilləşdirilməsində partiyaların yenidən qeydiyyatata alınması, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi məsələlərinə münasibəti, demək olar ki, müsbətdir. Partiyalar haqqında yeni qanunun qəbul edilməsi onların əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənir və parlamentin səlahiyyətlərinin və üzvlərinin sayının artırılması, siyasi islahatlar aparılması ideyaları təqdir olunur.

Maraqlı məqamlardan biri də odur ki, partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi məsələsinin ictimai müzakirəyə çıxarılmasından əvvəl yeni qanunun qəbul edilməsinə siyasi müxalifətin kəskin mənfi reaksiyası mövcud idisə, maliyyələşdirmənin də qanunda yer alacağını biləndən sonra bu münasibət dəyişdi, yeni qanunun tərəfdarları çoxalmağa başladı. Burada mətbuatda yeni qanuna ilkin reaksiyalardan bir neçəsini qeyd etmək olar.

Müsavat təmsilçisinə görə, yeni qanunda siyasi partiyaların qeydiyyatı və maliyyələşməsi məsələsi sərtləşdirilərsə, vətəndaş cəmiyyətinin bütün təbəqələri bundan ciddi zi-

yan görəcək. Siyasi partiyalarla yanaşı, müstəqil QHT-lərin, ictimai qurumların, müxalif media orqanlarının və digər demokratik təsisatların zərbə altında qalacağını düşünən müxalifət təmsilçisinin fikrincə, bunun qarşısını almaq üçün hamı mübarizə aparmalıdır.

Hazırda qüvvədə olan qanuna əsasən min nəfərin iştirakı ilə partiya təsis etmək olar. Lakin bu rəqəmin hansı meyarlara əsaslandığı məlum deyil. Azərbaycan vətəndaşlarının sayının 9 milyonu ötdüyünü və təxminən 5 milyona yaxın seçici olduğunu nəzərə alsaq, partiyanın qeydiyyatdan keçməsi üçün nəzərdə tutulan rəqəm, yəni ümumi seçicilərin sayı artırıla bilər. Bu rəqəm heç olmasa seçicilərin 0,1 faizini təşkil etməlidir. Deməli, siyasi partiya qeydiyyatdan keçmək üçün ən azı 5 minə yaxın imza toplamalıdır. Partiyanın ölkə miqyaslı siyasi təşkilat hesab edilməsi üçün ölkənin rayon və şəhərlərinin ən azı yarısında onun təmsilçilərinin olmasını (başqa ölkələrdə bu təcrübə tətbiq edilir) qanuna daxil etmək məqbul hesab edilə bilər.

Partiyalar haqqında qəbul ediləcək yeni qanun onların inkişafında nə kimi rol oynaya bilər: demokratiyanın elementi kimi çıxış edə və partiyaların təkmilləşməsinə əlavə stimula yarada bilər? Əlbəttə, bu sualın cavabı məhz ona hansı tərəfdən yanaşmaqdan asılıdır. Belə ki, bu, çoxsaylı kiçik partiyaların böyük partiyalar tərəfindən udulması kimi təsəvvür edilən proses deyildir. Böyük partiyaların yaranması qanunun qəbul edilməsi ilə deyil, partiya ailələrində (sağlar, sollar, millətçilər, mərkəzçilər) birləşmə və koalisiya proseslərinin başlanğıc götürməsi ilə formalaşa bilər.

Partiyaların koalisiyalara girməsi onların birləşməsinə, xırda və ya cılız (marginal) partiyaların iriləri tərəfindən

udulmasına təkan verə bilər. Bu proseslər partiyalararası çərçivədə baş verir. İdeologiya baxımından yaxın mövqeli partiyalar bir araya gəlir və onların arasında “yeni ailədə” liderlik uğrunda mübarizə gedir.

Partiya mühitində kiçik partiyalar irilərlə siyasi rəqabət aparmağa qabil deyildir və buna görə də onlar seçim qarşısında dirlər: ya elektoral və siyasi meydandan çəkilib getməli, ya da ideologiya baxımından özlərinə yaxın mövqedə olan partiyalarla birləşməlidirlər. Yeni qanun qəbul olunmasa, Azərbaycan reallığında kiçik partiyalar sonsuza qədər marginal həyat sürmək məcburiyyətində qala bilərlər. Yeni qanundan sonra isə artıq onların seçimi olacaq: ya siyasətdən getmək, ya da iri partiyalarla birləşmək.

Marginallaşma meyli Azərbaycan siyasi məkanı üçün səciyyəvi meyil olduğundan “marginal partiyalar nədir?” sualına elmi meyarlar və parametrlər baxımından cavab maraqlıdır. Partiyaları marginala aid etməyin əlamətləri və meyarları hansılardır? Əgər partiya sisteməti olaraq seçkilərdə səs toplaya, hətta qeydiyyatda alınmaq üçün sosial baza təmin etməyə nail ola bilmirsə, deməli, o, marginaldır. Bu meyardan yanaşı, Azərbaycan, demək olar ki, əksər partiyalar marginal hesab oluna bilər. Partiyalar haqqında qəbul ediləcək yeni qanun onların “yuxarıdan” təşəbbüslə institusionallaşmasını intensivləşdirən seçim mexanizmi kimi çıxış edə bilər. Onun nəticəsi isə Azərbaycanda yüksək nüfuzə malik olan böyük partiyaların, ümummilli təşkilatların formalaşması ola bilər. Partiyaların ölkə həyatında institusionallaşması prosesi “aşağıdan” başlamışdır. Yeni qanun bu gün olduqca səngiyən partiya quruculuğu prosesinin sürətləndirilməsinin mühüm dəstəyi, vasitəsi və amili kimi çıxış edə bilər.

ABŞ-da 67 siyasi partiyanın dövlət qeydiyyatından

keçməsinə baxmayaraq, bu ölkədə ikipartiyalı sistem mövcuddur. Avropa məkanında da siyasi qüvvələr iki-üç siyasi partiya və cərəyanın sintezi-sistemi kimi fəaliyyət göstərir. Güclü siyasi qüvvəyə çevrilmək üçün partiyalar 3-4 sivil, demokratik yönlü təşkilatlarda cəmlənir, bloklar və koalisiyalar yaratmaqla siyasi sistemə inteqrasiya edirlər.

Qeyd olunduğu kimi, ölkədə partiya sisteminin yeni modelinin formalaşması zərurəti ilk olaraq prezident İlham Əliyevin ölkə rəhbərliyinə gəldiyi məqamdan etibarən daha ısrarla siyasi müzakirələrin gündəminə gətirilmişdir.

“Partiyalar necə maliyyələşdirilməlidir? Bu proses hansı prinsiplər əsasında həyata keçirilməlidir? Bunun üçün ayrılacaq maliyyə vəsaiti nə qədər olmalıdır?” kimi suallar bu gün ən çox müzakirə edilən məsələlərdəndir. Mətbuatda əksini tapan mövqe və münasibətlərin izlənilməsi siyasi partiyalar haqqında 1992-ci ildə qəbul olunmuş qanuna əlavə və dəyişikliklərin edilməsinə dair istər müxalifət, istərsə də iqtidar partiyaları təmsilçilərinin mövqelərini ümumiləşdirməyə, fikir müxtəlifliyini müşahidə etməyə, artıq müəyyən cavabların da olduğunu söyləməyə əsas verir. Əksəriyyət belə hesab edir ki, dünya ölkələrinin çoxunda siyasi partiyaların maliyyələşmə meyarını ictimai dəstək və seçkilərdə iştirak vəziyyəti müəyyən edir.

Maliyyələşmə, məlum olduğu kimi, yalnız partiyaların fəaliyyətini şəffaflaşdırmaq, onların müxtəlif qruplardan asılılığını azaltmaq üçün mühüm rol oynaya bilər. Hər hansı qurumun siyasi partiya olması üçün maliyyələşmə, təbii ki, bütün dərdlərin çarəsi sayıla bilməz. Problemlərin əsasən “Hansı partiyalar maliyyələşməlidir? Maliyyə fəaliyyətsiz partiyalar ləğv edildikdən sonra, yoxsa əvvəl ayrılmalıdır? Yeni qanuna əsasən qeydiyyatdan alınan, yoxsa bütün

partiyalar maliyyələşməlidir? Partiyaların ləğvi üçün hansı fundamental səbəblər olmalıdır?" kimi məsələlərin dünya təcrübəsi, qanun və konsensus əsasında həlli müstəvisində olduğunu söyləmək olar.

Dünyanın bir çox ölkələrində partiyalar dövlət büdcəsindən maliyyələşir. Partiyaların inkişafı, cəmiyyətdə fəal rol oynaması, siyasi fəallığının təmin edilməsi, kənar qüvvələrin maliyyə asılılığından xilas olması baxımından bu, vacibdir. Lakin dünya təcrübəsində bunun universal mexanizmi yoxdur. Burada əsas kimi siyasi təşkilatların seçkilərdə, xüsusilə parlament seçkilərində iştirakı və qazandıqları səs faizi əsas götürülür. Parlament seçkilərində proporsional seçki sisteminin tətbiq edildiyi ölkələrdə partiyalara dövlət büdcəsindən maliyyə ayrılması daha asandır və parlamentdə təmsilçilik hüququ qazanan partiyalara şamil olunur.

Bu gün Azərbaycanın iqtisadi inkişafı fonunda partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi reallaşa bilər. Artıq iki ildir ki, dövlət büdcəsindən qeyri-hökumət təşkilatlarına (2008-ci ildə 1,5 milyon, 2009-cu ildə 2,8 milyon manat), mətbuata (2009-cu ildə 1 milyon manat) maliyyə vəsaiti ayrılır. Bunun partiyalara da aid edilməsi barədə müzakirələr gedir.

Azərbaycanda seçki sistemi və siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsi məsələsi 2006-cı ildə Bakıda ATƏT-in təşəbbüsü ilə "Siyasətdə şəffaflığa doğru: Azərbaycanda seçki sistemi və siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsi" mövzusunda keçirilən ikigünlük seminar da müzakirə olunub. Seminarda seçki sistemləri, siyasətdə maliyyənin rolu, siyasi maliyyənin müsbət təcrübə standartları, Azərbaycanda siyasi partiyaların maliyyələşməsi mövzuları diqqət mərkəzində

olub. Bu müzakirələr zamanı da əsas mübahisələr seçki sistemi ilə bağlı yaranıb. Belə ki, iqtidarı dəstəkləyən siyasi partiyalar mövcud majoritar seçki sistemini, müxalif partiyalar isə proporsional və ya qarışıq sistemi müdafiə ediblər.

Azərbaycanda partiyalara dövlət büdcəsindən maliyyə ayrılan zaman seçkilərin nəticələrinin əsas götürülməsi və seçicilərin müəyyən faizinin səsini toplayan siyasi təşkilatlara maliyyə ayrılması vacibdir. Lakin hansı seçkilərin - prezident, parlament, yoxsa bələdiyyə - nəticələrinin əsas götürülməsi barədə yekdil fikir hələlik müəyyən deyil.

Ölkədə parlament seçkilərində majoritar sistem tətbiq olunur. Ona görə ya prezident, ya da parlament seçkilərində iştirak əsas götürülə, ümumi seçicilərin üç faizinin (proporsional seçki sistemində parlamentə düşmək üçün kvota kimi 3-5% götürülür) səsini toplayan partiyalara dövlət büdcəsindən maliyyə ayrıla bilər.

Partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinə dair rəy və mövqeləri rəsmi qurumların, iqtidar və müxalifət təmsilçilərinin münasibətləri kimi qruplaşdırmaq və onları müqayisə etməklə bir sıra məqamlara aydınlıq gətirmək, ən mübahisəli problemləri müəyyənləşdirmək olar.

Müxalifət düşərgəsində müəyyən fikir müxtəlifliyi olsa da, əksəriyyət belə hesab edir ki, əslində partiyaların yenidən qeydiyyatdan keçməsinə heç bir ehtiyac yoxdur. Bu düşərgə təmsilçilərinin fikrincə, qeydiyyat məsələsini ortaya atmaqla hakimiyyət bəzi partiyaların rəsmi fəaliyyətinə yeni maneələr yaratmaq istəyir. Bütün bunlar qəbul olunacağı təqdirdə "Siyasi partiyalar haqqında" yeni qanunun iqtidar və müxalifət arasında ziddiyyət predmetinə çevriləcəyini bəri başdan deməyə əsas verir. Qeydiyyat məsələsi ilə də

bağlı müəyyən problemlərin yaşana biləcəyi istisna olunmur. Mətbuatın məlumatına görə, Böyük Quruluş Partiyasının sədri Fazil Qəzənfəroğlu öz layihəsini hazırlayaraq parlamentə təqdim etmişdir. Layihə iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə 2005-ci ilin parlament seçkilərində iştirak etmiş, müəyyən dərəcədə səs toplamış və hətta parlamentə düşməyən partiyalara 2010-cu ilə qədər aylıq şərti maliyyə vahidinin 15 min misli məbləğində vəsait ayrılması nəzərdə tutulur. Seçkiyə qatılmış və namizədləri ümumilikdə 100 min seçici səsi toplayan partiyalar da bu maliyyələşmənin subyekti ola bilər. İkinci hissədə isə 2010-cu ildən sonra parlamentdə təmsil olunan partiyalara vəsait ayrılması qaydaları qeyd olunub. Layihədə parlament və bələdiyyə seçkilərində 2 dəfə iştirak etməyən partiyaların qeydiyyatının dayandırılması da nəzərdə tutulmuşdur.

Partiyaların maliyyələşməsində "sıfır variantı" adlanan təklif də müxalifət tərəfindən səslənmişdir.

Müsavat və parlamentdə təmsil olunan digər partiyalar büdcədən maliyyələşmədə deputat mandatının, seçkini boykot etmiş AXCP və müttəfiqləri isə sosial bazanın əsas götürülməsini düzgün hesab edirlər. Müsavata yaxın çevrələr bu məsələdə yeni təkliflə çıxış ediblər. Parlamentdə 5 deputatla təmsil olunan Müsavat Partiyası maliyyələşmənin qazanılan hər seçiciyə bir manat məbləğində müəyyən olumasını doğru sayır.

Bir çox ekspertlər hesab edirlər ki, maliyyələşmə özündə bir neçə amili ehtiva etməlidir. Əvvəla, Azərbaycanda çoxpartiyalı sistem yenidir və hələ formalaşma mərhələsindədir. Bu baxımdan dövlət bütün siyasi partiyalara eyni gözlə baxmalı, hamıya dəstək verməlidir. İkincisi, elə partiyalar var ki, daim milli və dövlət maraqlarından çıxış edib, heç bir xarici donor-

lardan maliyyələşməyib və təbii ki, Azərbaycan əleyhinə hər hansı bir layihəyə imza atmayıb. Maliyyələşmədə öz resurslarını üzə çıxarmaq üçün bu cür təşkilatlar hökmən nəzərə alınmalıdır. Üçüncüsü, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən əksər müxalifət partiyaları ölkədə bu günədək "normal seçkilərin keçirilmədiyini" iddia edirlər. Məsələn, Müsavat Partiyası 1995, 2000, 2003, AXCP və müttəfiqləri isə 2005-ci il parlament seçkilərinin nəticələrini tanımayıb. Ona görə ki, birinci seçkilərdə AXCP, sonrakında isə Müsavat Partiyası mandat almışdı. Bütün bunları nəzərdən keçirəndə ortaya hamını qane edə biləcək ortaq variant çıxır: bu, sıfır variantıdır. Bu variantda əsasən dövlət qeydiyyatına alınmış 45 siyasi partiyanın hamısına dövlət büdcəsindən bərabər miqdarda vəsait ayrılmalıdır. Bu vəziyyət 2010-cu il parlament seçkilərinə qədər davam edəcək. Partiyalar növbəti parlament seçkilərində qazandığı nəticələrə uyğun olaraq maddi yardım alacaqlar. Milli Məclisə düşə bilməyən partiyalar büdcədən vəsait ala bilməyəcəklər.

«Sıfır» variantını təklif edənlər onu ədalətli üsul hesab edirlər. Yəni 2010-cu ildə keçiriləcək parlament seçkilərinin nəticələrinin elan olunmasınadək büdcədən siyasi partiyalara ayrılacaq vəsait bütün qeydiyyatdan keçmiş partiyalar arasında bərabər şəkildə bölünməlidir. Bu vəsait seçkilərə qədər siyasi partiyaların güclənməsinə, təşkilatlanmasına və öz resurslarını üzə çıxarmağa sərf olunmalıdır. Seçkilər bitdikdən sonra nəticələrə uyğun şəkildə partiyaların təsnifatı aparılmalı, müəyyən olunmuş həddi aşan partiyalar dövlət büdcəsindən maliyyə almalıdırlar. Həddi keçə bilməyənlər isə maliyyələşmədən kənar saxlanılmalıdır. Büdcədən vəsaitin ayrılmasına qədər isə siyasi partiyalar haqqında yeni qanunun qəbul olunmasının vacibliyi əksəriyyət tərəfindən dəstəklənir.

AMİP partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələş-dirilməsinin meyarları sırasında seçkidə iştirakı, beynəlxalq əməkdaşlığı, ölkə ictimaiyyətinə təsiri, yerli strukturları, bələdiyyə və parlamentdə təmsilçiliyi nəzərə almağı mühüm hesab edir.

Maliyyənin təxmini məbləği məsələsinə münasibətlər də maraqlıdır. Hələ 2009-cu ilin büdcəsindən siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsinə 6 milyon manat ayrılacağına dair məlumatlara partiyalar öz rəyini bildirmişdidir. (Məlumatlar <http://www.cssn.gov.az/az> internet səhifəsindən götürülmüşdür. Onların bəzilərinə nəzər salaq).

Müasir Müsavat Partiyasının sədri H.Hacıyevə görə: "Partiyaların rayon təşkilatlarının fəaliyyətini təmin etmək üçün ciddi maliyyə tələb olunur. Rayon təşkilatlarını maliyyələşdirmək, siyasi proseslərə daha aktiv qoşulmaq üçün ildə minimum 700-800 min manat lazımdır. Seçki ilində isə daha çox maliyyəyə ehtiyac yaranır".

Böyük Quruluş Partiyasının sədri Fazil Qəzənfəroğlu hesab edir ki, partiyasının hərtərəfli fəaliyyətini təmin etmək üçün ayda dövlət büdcəsindən 20 -25 min manat ayrılması kifayətdir.

Maliyyə yardımının hansı formada ayrılmasından da çox şey asılıdır.

Ümid Partiyasının sədri İqbal Ağazadə hər bir siyasi hərəkatın normal fəaliyyəti üçün ayda 20 -25 min manat maliyyə vəsaitinin ayrılmasını vacib hesab edir. Onun fikrincə, seçkilərdə iştirak edən partiyalara daha çox vəsait ayrılmalıdır.

Bütün hallarda maliyyələşmə mexanizminin Azərbaycanda partiya quruculuğunun keyfiyyətə yeni mərhələyə keçid alması üçün mühüm maddi-iqtisadi stimula qismində çıxış etməsi əsas məsələdir.

Bundan başqa, yeni qanunvericilikdə siyasi fəaliyyəti nəzərə çarpmayan partiyaların qeydiyyatının ləğv olunması da dünya təcrübəsi nəzərə alınaraq həll edilməli problemlərdəndir. Mövcud qanunvericilikdə siyasi partiya fəaliyyət göstərmədiyi təqdirdə onun qeydiyyatının ləğvinin əsasları müəyyən olunmamışdır və Azərbaycan təcrübəsində bu hal yoxdur.

Fəaliyyət göstərməyən partiyanın qeydiyyatının ləğv edilməsi dünyada qəbul olunmuş normadır. Avropanın aparıcı dövlətlərində əgər partiya iki ildən artıq fəaliyyət göstərmir və seçkilərdə iştirak etmirsə, fəaliyyəti dayandırılır. Azərbaycanda bir çox partiyaların fəaliyyətinin faktiki durumunun hüquqi baxımdan qiymətləndirilməsi onların labüd ləğvi üçün bütün qanuni şərtlərin mövcud olduğunu aşkara çıxara bilər.

Avropa ölkələrində seçkilərdə iştirak etməyən partiyaların qeydiyyatının ləğv olunmasının qanunvericilikdə əksini tapmasının əsas səbəbinin dövlətin siyasi partiyala-

ra dəstəyi ilə əlaqəli olduğu qeyd edilir Partiyalara dövlət tərəfindən yardımlar edildiyi üçün onlar həm də ictimai məsuliyyət daşıyırlar.

7. SİYASİ PARTİYALAR 2010-CU İLİN PARLAMENT SEÇKİLƏRİ ƏRƏFƏSİNDƏ: YEKUNLAR, TÖVSİYƏLƏR, PROQNOZLAR

Yekunlar

1. Müstəqillik əldə ediləndən sonra Azərbaycanda formalaşmaqda olan partiya sistemi öz inkişafında bir qütbləndən digərinə doğru və əksinə kəskin (rəqqasvari) meyil etmişdir. Sovet dövrünün birpartiyalı statik sistemindən XX əsrin 90-cı illərinin ifrat çoxpartiyalı və fraqmentar dinamik mərhələsinə keçid baş vermişdir. Ötən elektoral mərhələlər ərzində hakim partiyalı idarəetmə modelinin bərqərar olması ilə qütblərarası proses orta nöqtədə tarazlıq vəziyyəti ilə əvəzlənmiş, partiya yaratmaq səyləri intensiv davam etmişdir. Məhz bu proseslərdə partiya sisteminin konturları sezilməyə başlamışdır.

2. Azərbaycanda partiya sistemi 90-cı illərdə "böyümə xəstəliyi" kimi təbii-obyektiv prosesdən keçmiş, kəmiyyətə çoxalma əsas meylə çevrilmişdir və proses bu gün də davam edir. Yenə də həmin terminlə deyilsə, böyümə, boy artımı artıq "xroniki xəstəliyə" çevrilmişdir. Bu isə çox ağır hal kimi siyasi həyatda partiya fəaliyyətinin keyfiyyətinə əngəl yaradan, həm partiyaların özlərinin, həm cəmiyyətin, həm də dövlətin birgə səyləri ilə aradan qaldırılı bilən məsələdir.

3. Müstəqillik əldə ediləndən sonra Azərbaycanda Konstitusiyaya ilə müəyyən edilən müddətdə demokratik siyasi rəqabətə əsaslanan prezident və parlament seçkiləri keçirilmişdir. Qısa şəkildə desək, parlamentə birinci çağırış seçkilərdə (1995-ci il) yeni demokratik seçki sistemi bərqərar

olmuş, ikinci mərhələdə (2000-ci il) siyasi sistemin transformasiyası intensiv şəkil almışdır. İqtidar partiyası ümummilli konsolidasiyaya nail olmuşdur. (Burada *konsolidasiya* anlayışı şərti (minimum) mənada işlədilir və ölkədə başqa aktorların razılığı olmadan hakimiyyətin dəyişməsinə qadir olmayan hər hansı qüvvənin yoxluğunu bildirir. Daha dəqiq desək, bu vəziyyət aktorlar tərəfindən formal demokratik institutların tanınması nəticəsində yaranan nisbi tarazlığa nail olunmasını ifadə edir. Ən başlıcası da bu, seçki institutudur).

Partiya liderləri və funksionerləri ilə aparılmış müsahibələrin təhlili bu gün Azərbaycanda demokratik cəmiyyətin mühüm institutu olan siyasi müxalifət partiyalarının ağır tənəzzülə uğramaq təhlükəsi ilə üz-üzə qaldığını söyləməyə imkan verir. Bu prosesin bir neçə səbəbi mövcuddur:

- müxalifət partiyalarının bir-biri ilə siyasi mədəniyyət və sivil mübarizə prinsipləri əsasında dialoqa gələ, bloklar və birliklər yarada bilməməsi.
- elektorat arasında siyasi partiyalarda iştiraka marağın olmaması.
- siyasi arenada partiyaların həddindən artıq çoxluğu;
- partiyaların proqram və ideologiyalarının sözdə müxtəlif, reallıqda bənzər və eyni olması.
- bunun məntiqi nəticəsi kimi elektoratın onların ideoloji oriyentasiyasını müəyyən etməsində çətinlik çəkməsi və konkret seçim edə bilməməsi.
- yarandığı vaxtdan bu günədək müxalifətin Azərbaycanda keçirilmiş prezident, parlament və bələdiyyə seçkilərində uğursuzluğu nəticəsində bu partiyalara marağın sönməsi.
- yeni yaradılan müxalifətyönlü partiyaların öz fəaliyyətində

keyfiyyət dəyişikliklərinə nail olmaması üzündən elektorat arasında nüfuz qazana bilməməsi.

4. Üçüncü və sonuncu - 2005-ci ilin parlament seçkilərindən sonra Azərbaycanda siyasi sistemin əsas xüsusiyyətləri - institutların kompozisiyası, aktorların resursları, strategiyaları və taktikaları, demək olar ki, dəyişməz şəkildə qalmışdır.

5. Siyasi arenada qeyri-formal aktor və institutların formallarla müqayisədə çoxalması meyli müşahidə olunmuşdur.

6. Bu mərhələdə siyasi rəqabət məkanında hakim partiya mövcuddur və onun fəaliyyəti üçün yerdə qalan bütün aktorlar birlikdə heç bir maneə yaratmağa qadir deyildir.

7. Siyasi müxalifətin hakimiyyətə gəlmək imkanlarının tükənməsi fonunda hakim partiyanın və yerdə qalan (müxtəlif yönlü) qüvvələrin qarşılıqlı münasibətlərində kompromis strategiyaları üstünlük təşkil edir.

8. Partiyalaşma prosesi sönükdür, prosesin ilkin mərhələsində müşahidə edilən partiyalararası rəqabət isə siyasi müxalifətin zəifliyi səbəbindən yox dərəcəsindədir.

9. Dünya təcrübəsində *"partiyanın institusionallaşması"* adlı mühüm meyar mövcuddur. Partiyanın institusionallaşmasının standart göstəricisi bir partiyanın üç seçki mərhələsində uğurlu iştirakı ilə müəyyən olunur. Bu meyar tətbiq edilsə, Azərbaycanda yalnız bir partiya (YAP) institusionallaşmışdır. Partiyaların institusionallaşması üçün tələb olunan vaxt da kifayət qədər seçkilərin olmasına baxmayaraq, müxalifətyönlü siyasi partiyalar ondan qətiyyətlə

faydalana bilməmişlər.

Azərbaycanda hakim partiyanın transformasiyasında ötən seçkilər ərzində baş verən ən mühüm xüsusiyyətləri qeyd edək:

- İqtidar partiyasında başlıca meyil, ilk növbədə, güclü lider faktoruna dayaq olaraq ölkədə hakim partiyalı idarəetmə modelinin bərqərar olmasına nail olması və beləliklə də, Azərbaycanın həm dünyada, həm də postsovet məkanında bu modelin formalaşmasını təmin edə bilən çox az ölkələr sırasında yer alması;

- Bütün istiqamətlərdə: parlament, elektoral və regional səviyyələrdə hakim partiya kimi özünü təsdiq etməsi;

- Partiyadaxili elitar konsolidasiyanı və milli birliyi təmin etməklə ölkədə böhran və xaosa son qoyması, inkişaf tempini sürətləndirmək və ictimai-siyasi sabitliyi təmin etməklə, politoloqların qənaətinə görə, MDB məkanında narıncı inqilab dalğasının gedişatına son qoymağa nail olması.

Təvsiyələr

- Partiyalaşmanın müstəqillikdən üzü bəri mütərəqqi təkamülünün və dinamikasının müşahidə edilməməsi bu prosesin bundan sonra da davam edəcəyini yolverilməz edir. Demokratik dünya təcrübəsini əsas tutaraq, dövlətin iştirakı və islahatlar yolu ilə proseslərin ləng axarının sürətləndirilməsi, onun mütərəqqi dünya təcrübəsi və partiyalaşma standartlarına müvafiq istiqamətə yönəldilməsi Azərbaycanda demokratik vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun zəruri məsələsidir. Əks-təqdirdə siyasi partiyalar vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun mühüm vasitəsi olmaq-

dansa, onun yolunda əngələ çevrilə bilərlər;

- Bütövlükdə, partiyalara xas olan kəmiyyət çoxluğunun və fraqmentarlığın fonunda onların passivliyi, ölkənin siyasi həyatında hiss edilməyəcək dərəcədə fəaliyyətini ifadə edən status-kvo bu günə qədər dəyişməmişdir. Bütün bunların ciddi təhlili və status-kvonun dəyişdirilməsi yönündə tədbirlərin görülməsi zəruridir. Buraya isə ilk növbədə partiyalar haqqında yeni qanunun qəbul edilməsi, siyasi rəqabəti canlandırmaq üçün müvafiq məsələlərin əksini tapması aiddir. Əks-təqdirdə Azərbaycanın siyasi məkanında partiyaların kəmiyyət çoxluğunun keyfiyyət mərhələsinə keçəcəyi çox böyük ehtimalla yaxın zaman ərzində də qeyri-mümkündür. Bunun üçün həm partiyaların təşəbbüs göstərmələri, həm də dövlətin himayəsi və islahatları ilə ciddi institusionallaşma tədbirləri həyata keçirilməlidir;

- Dünya təcrübəsində nə majoritar, nə də proporsional seçki sistemi öz-özlüyündə partiyaları inkişaf etdirən əsas amil hesab edilir. Əvvəla ona görə ki, partiya sisteminin bir siyasi institut kimi tənəzzülü dünyada müşahidə olunan bir meyildir. İkincisi, prezident üsuli-idarəsi, adətən, bütün ölkələrdə iki və ya bir neçə partiyalı sistemdə daha optimal inkişaf edir. Prezident institutu ən yaxşı halda iki-partiyalı sistemdə səmərəli fəaliyyət göstərə bilər. Yəni müxalifət prezident seçkilərini uda bilirsə, mövcuddur, yoxsa daim nüfuzunu itirir.

- Bununla belə, müxalifət partiyalarının zəfliyinin bəhs edilən seçki sistemləri ilə deyil, başlıca olaraq subyektiv faktorlardan asılı məsələ olduğunu diqqətə çəkmək üçün proporsional seçki sistemi bir müddət bərpa edilə bilər. Bu, bir tərəfdən müxalifətin canlanması üçün stimula yarada, digər

tərəfdən isə onların zəifliyinin bu məsələdən asılı olmadığıni sübuta yetirə bilər;

- Müxalifətin bütün sahələrdə (ideoloji, siyasi, ictimai, elektoral, siyasi mədəniyyət, sivil mübarizə metodları, partiya-dövlət, partiyadaxili və partiyalararası münasibətlərdə) yeniləşməsi ilə bağlı təşəbbüslərin ictimai müzakirələr vasitəsilə siyasi gündəmə gətirilməsində elmi ictimaiyyətin və ziyalıların vasitəçiliyi, həssaslığı da mühüm məsələdir;

- Partiyaların ideologiyasında mərkəzçilik mövqeyinə üstünlük verilməlidir. Zəif partiyanın ilk növbədə həm də ideya baxımından zəif olması geniş təhlil olunmalıdır;

- Seçki institutu ölkə imicinin formalaşmasında heç bir başqa sahə ilə müqayisə edilməyən üstünlüyə malikdir. Azərbaycanın investisiya cəlbediciliyi, iqtisadi inkişaf, etibarlı tərəfdaş kimi imiclə bağlı problemi yoxdur. 2010-cu ilin parlament seçkiləri Azərbaycanın dünyada imicinin yaxşılaşdırılması ilə yadda qalmalı, bütün qüvvələr buna birlikdə nail olmalıdırlar;

- Politologiya elmində "partiyaların effektiv sayı, miqdarı" adlı indikator işlənib hazırlanmışdır. Siyasi sistemdə partiyaların nə qədər miqdarının əhəmiyyətə malik olduğunu bu indikator müəyyən edə bilər. Həmçinin, elektoral (seçkilərin nəticələri) və parlament səviyyəsində də bu indikator tətbiq edilir. Məsələn, Rusiyada parlament partiyalarının "effektiv miqdarı" (yəni Dumada neçə partiya əhəmiyyətə malikdir) 1,89 təşkil edir. XX əsrin 90-cı illərində bu rəqəm Rusiya üçün 10 idi. Bu o deməkdir ki, yerdə qalanlar içərisində "əhəmiyyətli partiya" mövcud deyil, yaxud "hamısı birlikdə bir partiya qədər çəkiyə malik deyil". Azərbaycanda da bu sahədə təhlillər aparılmalıdır.

Proqnozlar

- Azərbaycanda siyasi partiyaların fəaliyyətində növbəti elektoral mərhələ gedişində və ondan sonra hər hansı köklü və ya radikal dönüş olacağını deməyə ciddi əsas yoxdur. Siyasi müxalifətə aid edilərsə, burada ən mühüm məsələ iflasdan xilas olmaq istiqamətində atılacaq addımlar ola bilər. Çünki müxalifətin seçki taktikası (birləşmə şüarları, uğursuzluğu ört-basdır etmək üçün aktiv və ya passiv müqavimət, proporsional seçki sisteminin bərpa olunması tələbləri) artıq cəmiyyətə aydındır. Siyasi müxalifətçiliyin hazırkı modeli son sınaq ərafəsindədir;

- Eyni zamanda, bu cəbhədə yeni təfəkkür və mövqe nümayiş etdirmək cəhdlərinin də müşahidə edilməsi onu göstərir ki, yaxın gələcəkdə siyasi arenada fəal mövqe tuta biləcək qüvvələrin sırası arta bilər. Məhz bu qüvvələr cari ilin parlament seçkilərində Milli Məclisdə fraksiya təşkil edəcək dərəcədə yer qazana bilərlər;

- Müxalifətin yeni model və strategiya seçən qismi get-gedə hakim partiya ilə rəqabət aparan hazırkı "ana müxalifəti" əvəzləyə bilər; Ana müxalifətə iddialı partiya ətrafında birləşə bilməyənlər kütləvi şəkildə marginallaşmaya düşər ola bilər;

- Partiyalar arasında çoxşaxəli islahatlar, siyasi dialoq və sivil mübarizə proqramına malik olan, mərkəzçiliyi dəstəkləyən qüvvələr yaxın gələcəkdə daha məqsəduyğun perspektivə malik ola bilərlər. Bu mərhələdə, doğrudan da, səhvlər tənqidi və doğru qiymətləndirilərsə, Azərbaycanda müxalifətin artıq neçə illərdir ki, fəaliyyətinə əngəl olan köhnə stereotip təfəkkürdən uzaqlaşması və yeni manevrlər etməsi tamamilə gözlənilən hadisə ola bilər. Ümid Partiya-

sının liderinin məqaləsini yeni müxalifətin siyasi mübarizə strategiyasının və taktikasının formalaşmasına hesablanmış ilkin proqram hesab etmək olar;

- Partiya sədrlərinin özlərini lider elan etmələrinin nə strateji, nə də taktiki manevr baxımdan əhəmiyyəti var. Bunlar yalnız məcburi gedişlərdir. Müxalifətin lider problemi də yalnız yenilik dalğasında yetişə bilər;

- Azərbaycanda müxalifət partiyalarının "neqativ konsensus" adlanan birliyi və ya bloklaşma presedenti formalaşma bilməmiş və bundan sonra da formalaşması mümkün deyil. Mövcud müxalifətin birləşməsi deyil, əksinə parçalanması davam edəcək. Buna görə də söhbət yeni modelli müxalifətin ətrafında birlik yaradılmasından və onun institusionallaşmasından gedə bilər. Bunun üçün isə hələlik xeyli vaxt lazım olacaq. Ehtimal kimi qarşıdan gələn parlament seçkilərində siyasi partiyaların: "Demokratiya Uğrunda İttifaq" bloku (DUİ) – AXCP Klassik Xalq Cəbhəsi Partiyası (KXCP), Azadlıq Partiyası, Müsavat Partiyası kimi model və tərkibdə bloklaşmasını söyləmək olar;

- Dövlət-partiya münasibətlərində xüsusilə də yeni qanun və maliyyələşmə islahatları ilə əlaqədar dünya təcrübəsinə uyğun "konsensus" modelinin davamı və inkişafı mümkündür;

- Hakim partiyanın perspektivləri ilə bağlı onu demək olar ki, bu gün üçün onun alternativ rəqibi yoxdur. Əvvəla ona görə ki, müxalifət son dərəcə fraqmentardır. İkincisi, onların sırasında lider və birlik yoxdur. Buna qarşı isə hakim elitanın sarsılmaz birliyi mövcuddur;

- Hər bir partiyada lider həlledici faktordur. Siyasi parti-

yalar seçki prosesinin ən pragmatik subyektləridir. Öz maraqlarını güddükləri üçün onların davranışı əsasən opportunist (yəni başqa aktorların hesabına fayda əldə etmək) xüsusiyyət daşıyır. Siyasi müxalifətin əsl birliyi üçün isə ümumi oyun qaydalarını müəyyən etməyə və onlara riayət edilməsini təmin etməyə qadir, danılmaz lider faktoru olmalıdır. Belə stimulları isə institusional dizaynda qeyri-müəyyənliklə bağlı olan gözləntilər, risklər və s. şərtləndirə bilər. Ən yaxın tarixi yada salaq: müxalifət narıncı inqilab və s. sabitliyi pozmaq cəhdlərinə daim əl atırdı. Yeri gəlmişkən, bu vərdişlər, hələ ki, müxalifətin taktika və davranışında üstünlük təşkil edir. Buna görə də yaşadığımız seçki ilində ictimai-siyasi sabitliyin təmin olunması ümummilli məsələdir. Ötən elektoral mərhələlərin təhlili göstərir ki, Azərbaycanda bərqərar edilən ictimai-siyasi sabitlik, hələ ki, siyasi proseslərin hətta ən təhlükəli gedişatını və risklərini heçə endirməyə qadirdir;

- Bu gün üçün hakim partiya ilə rəqabət aparmağın qeyri-mümkünlüyü ümummilli səviyyədə, siyasi mühitdə və partiyalararası münasibətlərdə "istər-istəməz konsensus" modelini, status-kvonu şərtləndirmişdir. Lakin siyasi həyatda, bildiyimiz kimi, əbədi heç nə yoxdur. Buna görə də həmin konsensusun nə qədər davamlı olacağı barədə nələri demək olar? Dünya təcrübəsi (Qərbi Almaniya, Meksika) də nəzərə alınarsa, bu model "lider dilemmasını" həll edə, demokratik konsensus istiqamətində ilk addımlardan və varisliyi təmin edə bilən çox mühüm təməllərdən biri ola bilər. Bu gün üçün kəskin siyasi rəqabətin olmaması, qeyri-formal institutların formal institutlar üzərində üstünlük təşkil etməsi yaxın perspektiv üçün hadisələrin hər hansı gözlənilməz gedişatını istisna edir və mövcud konsensus modelinin dəyişəcəyi ehtimalını heçə endirir. Qeyri-

müəyyən perspektivlər barədə vədlər naminə stabilliyin pozulmasında hazırda nə Azərbaycan seçicisi, nə də siyasi mühitdə mövcud olan əksər aktorlar maraqlıdır. Digər tərəfdən özünə ciddi rəqib görməyən hakim partiyanın müxalifətin sivil mübarizə aparması üçün hər cür pozitiv fon və şəffafliq yaratmaq cəhdləri də onun nüfuzunu artırmağa və status-kvonu saxlamağa xidmət edir;

- Nəhayət, yenə də dünya təcrübəsi ilə müqayisə olunarsa, "iqtisadi modernləşmə, bir qayda olaraq, perspektiv baxımından demokratikləşmə prosesinə xidmət edir, onun təkamülünü şərtləndirir" (*Diamond L. Economic Development and Democracy Reconsidered / Reexamined Democracy. Essays in Honor of Seymour Martin Lipset // G. Marks and L. Diamond (eds.). London: Sage, 1992, p. 93-139*).

1970-ci illərin Braziliya təcrübəsini təhlil edən digər müəllifə görə isə "iqtisadiyyat nə qədər uğurlu inkişaf edirsə, konsensus modeli çərçivəsində proseslər o qədər davamlı xarakter kəsb edir" (*Linz J. The Future of an Authoritarian Situation or the Institutionalization of an Authoritarian Regime: The Case of Brazil / Authoritarian Brazil: Origins, Policies, and Future // A. Stepan (ed.). New Haven and London: Yale University Press, 1973, p. 233-254*). Bütün dünya üçün qlobal iqtisadi böhran ili olan bir dövrdə Azərbaycanın inkişaf templəri bu müddəələrdən mühüm və müsbət nəticələr çıxarmağa imkan verir.

- Yaxın və uzaq ölkələrdə Azərbaycanın siyasi partiya mühitində islamçı partiyaların təsir və nüfuzunun artmasına, islamın siyasiləşməsinə dair ssenarilər verən "tədqiqatların" sayı çoxalmaqdadır. Hətta siyasi müxalifətin lidersizlik probleminin məhz fundamentalist dini liderin peyda olaraq həll edəcəyinə dair fikirlər söylənilir. Bu proqnozların ciddi əsasa

malik olmadığını qeyd etməklə yanaşı, dövlətin təhlükəsizliyi baxımından ona həm də həssaslıq və diqqətlə yanaşılmalı, həqiqətdə islam zəminində siyasətə gəlmək istəyənlərin nə kimi potensiala və resurslara malik olduqlarını real faktlarla aşkarlaya biləcək sosioloji tədqiqatlar aparılmalıdır.

- Seçkilərin baş tutmayacağı, böhran və ya hakim partiyanın məğlubiyətə uğrayacağı vəziyyəti tənzimləyən institusional-hüquqi əsasların müəyyən edilib-edilməməsi dövlətçiliyin təhlükəsizliyi baxımından son dərəcə önəmli məsələdir və diqqət mərkəzində olmalıdır.

Seçkilərin gedişatı və nəticələrinə dair müxalifət və iqtidar partiyalarının təmsilçilərinin də proqnozlarını izləmək maraqlı olardı.

Müxalifətin qələbə iddiaları, ötən illərdən fərqli olaraq, çox böyük deyil. Bu seçkilərə müxalifət əsasən köklü dəyişiklik olmasa da, dəyişikliyə doğru real addım kimi istifadə olunacaq proses kimi baxır. Burada istinad olunan əsas amillər qismində isə artıq qeyd edilən bir qisim narazı elektorat, hakimiyyətdaxili qüvvələrin münasibətlərinin dəyərləndirilməsi ilə yanaşı, xarici faktor məsələsinin də geniş müzakirəsi diqqəti cəlb edir. AXCP təmsilçisi hesab edir ki, getdikcə artan qlobal maliyyə böhranının doğuracağı iqtisadi problemlər fonunda cəmiyyətdəki narazılığın daha da güclənməsi müxalifət üçün 2005-ci ildə olduğundan daha artıq uğurlu seçki kampaniyası imkanı yarada bilər (www.azadliq.az).

Siyasi müxalifətin, demək olar ki, əksəriyyəti belə hesab edir ki, regional və qlobal layihələrdə iştirak etməsi və əhəmiyyətli enerji resurslarına malik olması səbəbindən ölkədə "neft və demokratiya" problemi mövcuddur. Hətta

müxalifətin zəifliyinin günahını xarici amillə bilavasitə əlaqələndirən mövqelər də mövcuddur.

“Bu prosesdə müxalifətin təsir imkanları Azərbaycanda seçkinin gedişinə təsir göstərə biləcək Qərb dairələri ilə səmərəli əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulmasından və özünü alternativ güc kimi təqdim edə bilməsindən də çox asılı olacaq. Bunlara görə də bu fikirdəyəm ki, 2010-cu il sıradan bir il deyil” (İsa Qəmbər) (www.yenimusavat.com). “Müxalifətin güclənməsində və onun geniş xalq kütləsi ilə birləşməsində təkə mövcud iqtidar yox, həm də qlobal güclər və onun maraqlarına xidmət edən beynəlxalq təşkilatlar, transmilli şirkətlər maraqlı deyil. Belə müxalifət iqtidarı əvəz etmək üçün yox, onu təzyiqdə saxlamaq üçün qiymətlidir” (Yaşılar Partiyası) (www.mia.az).

Vətəndaş və İnkişaf Partiyasının sədri (VİP), Əli Əliyevin proqnozuna görə: “2010-cu il Parlament seçkiləri Azərbaycanda dövlətçiliyə fayda verə biləcək siyasi sistemin inkişafına, etik, prinsiplial, inandırıcı, güvənli münasibətlər sisteminin yaranmasına keçid mərhələsi ola bilər. Bunun üçün ilk növbədə müxalifət düşərgəsində mövcud bir sıra təşkilat və şəxslərin hegemonluğunu təbii yollarla sıradan çıxarmaq lazımdır. Bu proses faktiki olaraq öz-özünə başlamışdır. Referendum əleyhinə yaranmış Hərəkatın daxilindəki partiyalardan ikisinin lideri birləşərək digər bir partiyanın sıradan çıxarılması cəhdi ötən ilin sentyabrında baş tutmadı və uğursuzluğa düşər oldu. Nəticədə hərəkat çökdü, ən vacibi işə məlum iki partiya rəhbərinin «hakimlik» nüfuzu zədələndi. Proses cari ilin əvvəlində də davam etdi. Belə ki, blokla məlum partiyanın, iki şəxsin üstünlüyü şərti daxilində, bir seçki blokuna sürükləndirilməsi cəhdi fiasko-ya uğradı. Beynəlxalq çevrələrin də(MDİ) bu istiqamətdə

göstərmək istədiyi təsir də faydasını vermədi. Bu iki şəxsin müxalifət düşərgəsində «hakimiyət»lərini davamlı etmək üçün əl atılan bütün vasitələrə rəğmən, nəticəsizlik ortadadır. Bu mərhələ bizim üçün müxalifət «hakimiyətinin» devrilməsi mərhələsi kimi xarakterizə olunmuşdur.

Növbəti mərhələ isə, yəni parlament seçkiləri və ondan sonrakı yaxın dövr, «quruculuq» mərhələsi ola bilər. «Quruculuq» mərhələsi o qədər də asan görünmür, çünki rəqabət çox böyükdür. Belə asanlıqla meydan boşalmayacaq, süni müdaxilə də yolverilməzdir. «Hakimiyət» iddialı bu iki partiyanın Parlament seçkilərində ehtimal olunan uğursuzluğu, onsuz da pis olan partiyadaxili mühiti bir qədər də sarsıdacaqdır. Partiyaların birində rəhbərliyin dəyişməsi (başqa seçkiləri) mərkəzdənqaçma prosesinə və çökməyə, digərində isə seçkidəki məğlubiyyət sədrin istefasına gətirə biləcəkdir. Belə mülahizələr kuluarlarda dolaşmaqdadır. Növbəti üç seçkisiz il partiyalardan kadr axınına da vüsət verəcəkdir. Bu, qaçılmazdır. Bir müddətdən sonra isə parlament təmsilçiliyinin yaratdığı legitimlik şəraiti, büdcədən partiyaların maliyyələşməsinin tətbiq olunacağı halda əlavə imkanlar, düzgün və məqsədyönlü təşkilati, təbliğati və beynəlxalq işlərin qurulması 2013 - cü ilin astanasında fərqli siyasi mənzərə və siyasi münasibətlər sistemi yarada bilər. (Azərbaycanda 2010-cu il parlament seçkiləri: daha demokratik, daha şəffaf Beynəlxalq Konfransın materialları (16 Aprel 2010), Bakı – 2010)

Dünya ölkələrinin siyasi və iqtisadi həyatına dair proqnozlar hazırlayan “Economist Intelligence” təşkilatı Azərbaycanın daxili siyasəti ilə bağlı növbəti iki il üçün proqnozunu verib. Proqnoza görə, prezident İlham Əliyevin siyasi elitada öz dəstəyini təmin etməsi və qruplar üzərində

nəzarətini saxlayacağı mümkündür. 2010-2011-ci illərdə daxili siyasi çəkişmə gözləntiləri azdır.

İqtidarda olan Yeni Azərbaycan Partiyası qarşıdan gələn parlament seçkilərində yeni strategiyasına uyğun olaraq hesab edir ki, bu gün parlamentdə qadınların və gənclərin təmsilçiliyi qənaətbəxş deyil. Bunun artırılmasına ehtiyac var. Yeni Azərbaycan Partiyası bu potensialdan daha səmərəli şəkildə istifadə olunması barədə düşündür.

Partiyanın sədr müavini Əli Əhmədov bu barədə demişdir: "Qadınların və gənclərin də namizədliklərinin irəli sürülməsi üçün təşəbbüslərimizi göstərəcəyik. Amma, təbiidir ki, bizim seçki ilə bağlı taktikamızın mərkəzində duran gerçəklik bundan ibarətdir ki, hər bir seçkidə uğurun çox vacib və həlledici elementlərindən biri insanların bu və ya digər namizədə etimad göstərib səs verməsidir. Seçki taktikamıza və texnologiyalarımızdakı yeniliklər məsələsinə gəldikdə, hər bir seçki digərlərindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. 2010-cu ilin parlament seçkiləri 2005-ci ilin seçkilərindən təbii olaraq fərqlənəcək. Çünki 2010-cu ilin Azərbaycanı 2005-ci ilin Azərbaycanından fərqlənir. Azərbaycanda insanların düşüncəsi bu beş il ərzində xeyli dəyişib. Bütün bunların hamısı Yeni Azərbaycan Partiyasının qarşıdan gələn seçkilərlə bağlı konsepsiyasında ciddi şəkildə öz əksini tapacaq. Bu isə bizim hansı yeniliklərdən istifadə etməyimiz məsələsinə də həll edəcəkdir. Yeni Azərbaycan Partiyasının bütövlükdə seçki texnologiyası seçki mühitinin və dövrünün tələblərinə uyğun olacaq.

Bu gün Yeni Azərbaycan Partiyası parlamentdə 64 deputatla təmsil olunur. Bu, parlament üzvlərinin 50 faizindən bir qədər çoxdur. Növbəti parlament seçkiləri ilə bağlı qarşıya qoyduğumuz məqsədlər iki hissəyə bölünür: birinci-

si, minimum məqsədlərdir. Təbii ki, minimum məqsədlər çərçivəsində qarşımızda duran vəzifə parlament seçkilərində indi malik olduğumuz göstəricini təkrar etməkdir. Bizim maksimum proqramımız da var ki, bu da mövcud olan göstəricinin yaxşılaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bununla bağlı təhlillərimizi aparırıq və güman edirəm ki, konkret fikir söyləmək həddindən artıq tezdir. Amma zamanı çatanda Yeni Azərbaycan Partiyasının müvafiq qərarı ortada olacaqdır” (az.trend.az/news/politics).

8. AZƏRBAYCANDA SİYASİ PARTİYALAR - 2010: PARLAMENT SEÇKİLƏRİ ÖNCƏSİ VƏZİYYƏT VƏ ƏSAS MƏQSƏDLƏR

Partiyaların yaranması və dinamikasının xüsusiyyətləri (daxili və xarici amilləri, leqal və qeyri-leqal fəaliyyəti, təkamül və inqilab) fonunda Azərbaycanda bu sistemə xas olan cəhətləri izləmək üçün milli siyasi məkanda mövcud partiyaların ümumi mənzərəsinə nəzər salaq.

Qeyd edək ki, mövzu aspektində partiyaların seçkilər öncəsi real vəziyyətinin, ümumi mənzərəsinin obyektiv dəyərləndirilməsi üçün təhlil zamanı bilavasitə siyasi partiyaların lider və funksionerlərinin fikirləri və münasibəti əsas olaraq götürülmüşdür. Təqdim olunan ən son məlumatların təhlilində "Research Council" müstəqil araşdırmalar birliyinin (sədr - Sahib Cəfərov, əməkdaş Nazim Mahmudov) əsasən gündəmdə olan 25 siyasi partiyanın liderləri və funksionerləri ilə apardığı **"Azərbaycanda siyasi partiyalar - 2010: parlament seçkiləri öncəsi durum və planlar haqqında sosioloji sorğu"**nun materiallarına istinad edilmişdir. Sorğu gedişində sualları partiyaların liderləri və ya əsas funksionerləri cavablandırmış, göstərilən rəqəmləri və məlumatları onlar təqdim etmişlər (Partiyaların adları əlifba sırası ilə təqdim olunmuşdur).

ANA VƏTƏN PARTİYASI

Təsis tarixi: 24 noyabr 1990-cı il

Qeydiyyat tarixi: 11 avqust 1999-cu il

Partiyanın sədri: Fəzail Ağamalı

Müsaibin adı: Etibar Quliyev

Müsaibin vəzifəsi: sədr müavini

İdeologiyasının əsasında dövlətçilik və vətənpərvərlik ideyaları dayanır. Eyni zamanda, partiya millətçilik ideologiyasını da təməl dəyər kimi ortaya qoyur. Siyasi sistemdə sağ-mərkəzçi mövqedə durur. Üzvlərinin sayı, 2009-cu ilin məlumatına görə, 20 000 nəfərdir. Partiyada üzvlük haqqı könüllülük prinsipi ilə qurulmuşdur. Büdcəsi (2010-cu ilin mart ayı üçün) 1000 AZN-dir. Partiyanın rayon və şəhərlərdə 60 qərargahı var. Partiya 2010-cu ilə qədər 5 qurultay keçirmişdir. Qurultayları hər 5 ildən bir (son qurultayda 350 nəfər iştirak edib) 1/50-ə nisbətində kvota ilə həyata keçirilir. Partiyada seçkili orqanlar sədr, Ali Məclis, Nəzarət-Təftiş Komissiyası, Mərkəzi Şura və rayon təşkilatlarının sədrləridir. Partiyanın üzvlüyündə gənclər 30%-lə kifayət qədər böyük sayə sahibdirlər. Eyni zamanda, qadınlar partiya üzvlərinin 17%-ni təşkil edirlər (sədr müavinlərindən biri qadındır). Son bir ildə partiyaya 200-ə qədər yeni üzvün qəbul edildiyi vurğulanır. Qeyd edək ki, ictimaiyyətlə əlaqələrdə partiyani təmsil edən deputatlar xüsusi fəallığı ilə seçilir. Eyni zamanda, partiyanın internet səhifəsi də hazırlanmaqdadır.

Partiya sonuncu prezident seçkilərində müşahidəçi qismində çıxış etmiş, namizəd İlham Əliyevin mövqeyini dəstəkləmişdir. Sonuncu parlament seçkilərində 14 namizədlə (parlamentə 2 nəfər seçilmişdir) iştirak etmişdir. 2009-cu ilin bələdiyyə seçkilərində 440 namizəddən 215 nəfəri seçilmişdir. Parlamentə təklif edilən layihələrdə partiya olaraq deyil, məhz fərd olaraq təkliflər irəli sürülməsi müşahidə edilmişdir. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi Milli Məclisdə təmsil olunmaqdır. İddia edilən parlament yeri 2 (mövcud millət vəkili mandatları) + 1-dir. Seçkilərə qatılacaq namizədlərin sayı

30 nəfərdir. Partiya seçki bloklarına qoşulmaq barədə düşünməsə də, YAP-la koordinasiya şəklində seçki taktikasını quracağını bildirmişdir. Partiya iqtidar-müxalifət dialoqu istiqamətində 1999-cu ildə real addımlar atmışdır. Lakin bu addımlar öz müsbət nəticələrini verməmişdir. Partiyanın siyasi sistemin təkmilləşdirilməsində əsas təklifi dövlət dəstəyi mexanizmlərinin işlənilməsi və yeni qanunvericiliyin qəbul edilməsidir.

AZADLIQ PARTİYASI

Təsis tarixi: 1995-ci il

Qeydiyyat tarixi: 12 avqust 2005-ci il

Partiya sədri: Əhməd Oruc

Müsaibin adı: Əhməd Oruc

Müsaibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsasında dövlət millətçiliyi dayanır. Siyasi sistemdə mövqeyi mərkəzçidir. Partiya üzvlərinin sayının 4800 olduğu bildirilir. Üzvlük haqqı sərbəstdir. Büdcəsi qeyri-sabitdir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 33-ə yaxındır. Partiya indiyə qədər 3 qurultay keçirmişdir. Qurultaylar 5 ildən bir keçirilir. Qurultayda kvota 2006-cı ildə 130 nəfər olmuşdur. Partiya daxilində seçkili orqanlar sədr, Ali Məclis, Mərkəzi İcra Aparatı və rayon sədrləridir. Partiya üzvü olan gənclər 50% təşkil edir, qadınlar isə, demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayı 2009-cu ildə 50-100 nəfər arasında dəyişməkdədir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqə vasitələri, əsasən, müxalifət qəzetləri hesab olunur. Sonuncu prezident seçkilərində partiya iştirak etməyib. Sonuncu parlament seçkilərində 4 namizədlə iştirak edib, lakin seçilən namizəd olmayıb. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində partiya olaraq iştirak

edilməyib. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi parlamentdə təmsil olunmaqdır. Seçki proqramının xüsusiyyəti isə daha çox orta təbəqənin hüquqlarının müdafiəsidir. Seçki bloklarında iştiraka müsbət baxılır və Demokratiya Uğrunda İttifaqla danışıqlar aparılır. Mövcud resursları partiyanın maddi-texniki istəklərini həyata keçirməyə imkan vermir.

AZƏRBAYCAN DEMOKRAT PARTİYASI

Təsis tarixi: 26 iyun 1991-ci il

Qeydiyyat tarixi: 1999-cu il

Partiya sədri: Sərdar Cəlaloğlu

Müsaibin adı: Həsərət Rüstəmov

Müsaibin vəzifəsi: sədr müavini

İdeologiyasının əsasında liberal-demokratik dəyərlər durur. Proqramının hədəfi demokratik cəmiyyətin qurulmasıdır. Siyasi sistemdə sol mövqeyi təmsil edir. Üzvlərinin sayının 10 000-ə yaxın olduğu bildirilir. Üzvlük haqqı minimum əmək haqqının 1%-i həcmindədir. Partiyanın büdcəsi 600-700 AZN təşkil edir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 55-ə bərabərdir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 6-dır (sonuncu qurultay 2007-ci ildə keçirilmişdir). Qurultayların keçirilmə müddəti 2 ildən bir olmaqla 1/100-ə nisbətində kvota ilə Təşkilat Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir və sonuncu qurultayda 300 nəfərin iştirak etdiyi bildirilir. Seçkilil orqanlar sədr, Ali Məclis, Nəzarət-Təftiş Komissiyası və rayon təşkilatlarının sədrləridir. Partiyada gənclər üzvlərin 10-15%-ni (35 yaşa qədər), qadınlar isə 5%-ni (1 qadın Siyasi Şuranın üzvüdür) təşkil edirlər. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayının (son bir ildə) 1000 nəfər olduğu qeyd edilir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqələri mütəmadi yayıldığı bildirilən

press-relizlər və mətbuat konfransları ilə həyata keçirilir. Sonuncu prezident seçkilərində partiya iştirak etməyib. 2005-ci ilin parlament seçkilərində partiya 40 namizədlə iştirak etmişdir. 2009-cu ilin bələdiyyə seçkilərində 30 üzvün namizədliyi irəli sürülsə də, 2 namizəd seçilmişdir. 2010-cu il parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi 5-6 millət vəkili yerinin qazanılmasına nail olmaqdır. Seçki proqramının əsas xüsusiyyəti narazı elektoratın səsini qazanmaqdır. Seçkilərə qatılacaq namizədlərin sayının 60-dan bir qədər artıq olacağı gözlənilir. Partiya seçkidə bloklaşmaya pozitiv münasibət göstərir və bu istiqamətdə danışıqları davam etdirir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti müsbətdir və bu istiqamətdə yazılı müraciət etmişdir. Mövcud resursları baxımından zəif madd-texniki təchizata malikdir.

AZƏRBAYCAN XALQ PARTİYASI

Təsis tarixi: 1995-ci il

Qeydiyyat tarixi: 1999-cu il

Partiya sədri vəzifəsini icra edən: Qiyas Sadıxov

Müsaibin adı: Qiyas Sadıxov

Müsaibin vəzifəsi: sədr əvəzi

İdeologiyasının əsasında müsavətçilik, xalqçılıq dayanır. Proqramının hədəfi müsavətçilik ideyalarının cəmiyyətdə yayılmasıdır. Siyasi sistemdə sağ mövqedədir. Üzvlərinin sayının 4000 nəfərə yaxın olduğu göstərilir. Üzvlük haqqı sərbəstdir. Büdcəsi qeyri-sabitdir və əsasən seçki dövründə formalaşır. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 40-a qədərdir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 3, keçirilmə müddəti 2 ildən bir, qurultayda kvota 1/5-ə nisbətindədir. Seçkili orqanlar rayonlarda rayon sədrləri, qurultayda sədr və Siyasi Şura-dır. Partiya üzvlüyündə olan gənclər 40%, qadınlar isə 10%

təşkil edirlər. 2009-cu ildə 10 nəfər yeni üzvün qəbul olunduğu qeyd edilir. Sonuncu prezident seçkilərində partiya müşahidəçi qismində iştirak etmişdir. Sonuncu parlament seçkilərində 1 namizədlə iştirak etmiş və "Azadlıq" blokunun tərkibində həmin namizəd millət vəkili seçilmişdir. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində 50 nəfərlə təmsil olunmuş və 2 nəfər seçilmişdir. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi müxalifətin birliyinə nail olmaqdır. İddia edilən parlament yerləri dördüdür. Seçki proqramının başlıca xüsusiyyəti gənclərin prioritet təşkil etməsi, korrupsiya ilə mübarizə, orta sinfin formalaşdırılmasına dair çağırışlardır. Seçkilərə qatılacaq namizədlərinin sayı dördüdür. Seçki bloklarında iştirak etmək niyyətindədir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti pozitivdir. Mövcud resursları zəifdir və seçkilərdə normal iştiraka imkan verəcək səviyyədə deyil. Siyasi sistemin optimallaşdırılmasında partiya qanunvericiliyə dəyişikliklər edilməsinin tərəfdarıdır və müvafiq qanun layihəsini təqdim etmişdir.

AZƏRBAYCAN XALQ CƏBHƏSİ PARTİYASI

Təsis tarixi: 1989-cu il

Qeydiyyat tarixi: 1995-ci il

Sədr: Əli Kərimli

Müsaibin adı: Həsən Kərimov

Müsaibin vəzifəsi: Ali Məclisin sədri

Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatında ilk siyasi təşkilat olmuşdur. 1990-cı illərdə bir neçə ziddiyyətli mərhələdən keçən (xalq hərəkatının genişlənməsi, siyasi uğurlar və parçalanmalar, 20 Yanvar faciəsi və dirçəliş, siyasi hakimiyyət və devrilmə) AXC həmin müddətdə ölkənin siyasi məkanında aparıcı mövqelərdə olmuşdur.

1995-ci ildə AXC siyasi partiyaya çevrilərək AXCP adını almışdır. Bu gün Azərbaycanda olan müxalifətyönlü partiyaların bir çoxu AXC mənşəli təşkilatlardır. Həmin hərəkətdə olan siyasətçilərin əksəriyyəti isə özlərinin ayrıca partiyalarını yaratmışlar.

1989-cu il iyulun 16-da təsis olunan AXC-nin sədri Əbülfəz Elçibəy olmuşdur. AXC yaranarkən 15 nəfərdən ibarət ilk İdarə Heyəti seçilmişdir.

2000-ci ildə Əbülfəz Elçibəyin vəfatı ilə AXCP-də geniş parçalanma baş vermiş, eyni ada əvvəl 2, daha sonra 3 siyasi qurum iddia etmişdir. Sonralar indiki Bütöv Azərbaycan Xalq Cəbhəsi və Klassik Xalq Cəbhəsi partiyaları AXCP adı uğrunda mübarizədən çəkiliblər. Lakin həmin iki təşkilat da yaranış gününü 1989-cu il iyulun 16-dan hesablayır. Bu üç qurumun heç birində AXC-nin ilk liderlərindən kimsə yoxdur.

AXC-nin varisi hesab edilən Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasının sədri hazırda Əli Kərimlidir. Qeyd etdiyimiz kimi, adında "Xalq Cəbhəsi" sözü olan daha iki partiya mövcuddur: Klassik Xalq Cəbhəsi Partiyası (sədri Mirmahmud Mirəlioğludur) və Bütöv Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası (sədri Qüdrət Həsənzadədir).

Azərbaycanda bir çox tanınmış siyasi təşkilat (Müsavat, Milli İstiqlal, Xalq partiyaları və s.) vaxtilə AXC-nin bazasında yaradılmışdır.

Belə ki, İsa Qəmbər (AXC hakimiyyəti dövründə parlament sədri) Müsavat Partiyasının başqanı, Sülhəddin Əkbər (AXC hakimiyyəti dövründə milli təhlükəsizlik nazirinin müavini) Müsavatın Məclis sədri, Etibar Məmmədov Milli İstiq-

lal Partiyasının lideridir. 2009-cu ildə AXC-nin yaranmasının 20 ili tamam olmuşdur.

İdeologiyasının əsasında müsavətçilik, demokratiya, millətçilik durur. Proqramının hədəfi vahid Azərbaycan, demokratik cəmiyyətdir. Siyasi sistemdə sağ mövqeyi təmsil edir. Partiya üzvlərinin sayı 47000 nəfərdir. Üzvlük haqqı əmək haqqının 1%-i həcmində nəzərdə tutulmuşdur. Partiyanın sabit büdcəsi mövcud deyildir. Partiyanın 80 şəhər və rayon təşkilatı mövcuddur. Partiya ümumilikdə 8 qurultay keçirmişdir. Qurultaylar 2 ildən bir keçirilir. Qurultayda kvota 1/10-ə nisbətindədir və sonuncu qurultayda 600 nümayəndə iştirak etmişdir. Seçkili orqanlar sədr, Nəzarət-Təftiş Komissiyası və rayon şöbələrinin sədrləridir. Gənclər partiya üzvlərinin 20 %-ni, qadınlar isə 10%-ni təşkil edirlər. Son bir ildə partiya yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayı 300 nəfərə yaxındır. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi, əsasən, "Azadlıq" qəzeti vasitəsilə həyata keçirilir. Sonuncu prezident seçkilərində partiya seçkiləri boykot edib. 2005-ci ilin parlament seçkilərində 48 namizəd irəli sürülsə də, parlamentə 3 namizəd seçilib. 2009-cu ilin bələdiyyə seçkilərində 47 namizəddən heç biri bələdiyyə üzvlüyünə seçilməmişdir. Partiya parlamentdə iştirakdan imtina etdiyinə görə bu sahədə fəaliyyəti yoxdur. 2010-cu il parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi "Azadlıq" blokunun tərkibində iştirak etməklə 20 parlament yeri uğrunda mübarizəyə qatılmaqdır. Bu seçkilərdə partiya seçki taktikasını narazı elektoratın üzərində cəmləşdirmək fikrindədir. Seçkilərdə partiyanın 70 namizədlə iştirak edəcəyi gözlənilir. Partiyada iqtidar-müxalifət dialoquna birinci addımın iqtidar tərəfindən atılması şərti ilə müsbət baxılır. Mövcud resursları baxımından partiyanın ciddi maliyyə problemləri var. Partiya siyasi sistemin optimallaşdırılmasında yenidən qey-

diyyatı, dövlət dəstəyini və yeni qanunvericiliyin qəbulunu zəruri hesab edir.

AZƏRBAYCAN LİBERAL PARTİYASI

Təsis tarixi: 3 iyun 1995- ci il

Qeydiyyat tarixi: 14 avqust 1995-ci il

Partiya sədri vəzifəsini icra edən: Əvəz Temirxan

Müsaibin adı: Əvəz Temirxan

Müsaibin vəzifəsi: sədr əvəzi

İdeologiyasının əsasında insan haqlarının müdafiəsi, qanunun aliliyi durur. Programının hədəfi insan haqlarının üstünlüyünü təmin edən cəmiyyətin qurulmasıdır. Partiya siyasi sistemdə sol mövqedədir. Partiyada üzvlərin sayının, 1998-ci ilin məlumatına görə, 58 000 nəfər olduğu bildirilir. Lakin partiya mövcud üzvlərinin sayını dəqiq ifadə etməkdən çəkinir. Partiyada üzlük haqqı 0.10 AZN təşkil edir. Partiyanın daimi büdcəsi yoxdur. Partiya 65 şəhər və rayon təşkilatı vasitəsilə yerlərdə fəaliyyətini davam etdirir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 5, qurultayların keçirilmə müddəti 4 ildən bir, qurultayda kvotalar ümumi 300 nəfərdir. Seçkili orqanları sədr, Siyasi Şura, Nəzarət-Təftiş Komissiyası və rayon təşkilatlarıdır. Partiya üzvlərinin 25-30%-ni gənclər, 25%-ni qadınlar təşkil edir. Partiyaya yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayının (son bir ildə) 1000-ə qədər olduğu göstərilir. 2008-ci ilin prezident seçkilərində partiya boykot mövqeyində durmuşdur. 2005-ci ilin parlament seçkilərində 70 namizəd irəli sürmüş, bir namizəd parlamentə keçmişdir. Partiya sonuncu bələdiyyə seçkilərində iştirak etməmişdir. Partiya parlamentdə iştirakdan imtina etdiyindən parlamentə təklif etdiyi layihələr yoxdur. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi "Azadlıq" bloku çərçivəsində seçkiyə getmək, bütün müxalifətin birliyinə nail olub siyasi

güc yaratmaqdır. İddia edilən parlament təmsilçiliyi blokla birgə 25-30 yerdır. Seçki proqramının əsas xüsusiyyəti sosial problemlər, sosial ədalət, korrupsiyaya qarşı mübarizədir. Partiyada seçkilərə qatılacaq namizədlərin sayının blokla birgə 125 olacağı gözlənilir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti müsbətdir, lakin ilk addımın iqtidar tərəfindən atılması əsas şərt kimi qəbul olunur. Mövcud resursları baxımından partiya zəif maddi-texniki resurslara malikdir. Siyasi sistemin optimallaşdırılmasında partiya dövlət dəstəyinin təmin olunmasını ən yaxşı yol hesab edir.

AZƏRBAYCAN LİBERAL DEMOKRAT PARTİYASI

Təsis tarixi: 30 yanvar 1999- cu il

Qeydiyyat tarixi: 1999-cu il

Partiya sədri: Fuad Əliyev

Müsaibin adı: Fuad Əliyev

Müsaibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsasında liberal demokratik dəyərlər durur. Qeyd edək ki, bu partiya öz ideoloji dəyərləri baxımından Liberal Partiya ilə ideoloji yaxınlığa malikdir. ALDP proqramının əsas hədəfi liberal demokratik cəmiyyətin qurulmasıdır. Siyasi sistemdə mərkəzçi mövqe tutan partiyanın 6500-ə yaxın üzvü olduğu bildirilir. Partiyada üzlük haqqı 0.20 AZN təşkil edir. Partiyanın büdcəsi 1000 AZN həcmindədir. Partiya 56 regional təşkilat vasitəsilə siyasi sistemdə təmsil olunur. ALDP ümumilikdə 2 qurultay və qurultay səlahiyyətli 1 konfrans keçirmişdir. Qeyd edək ki, partiyada qurultaylar 5 ildən bir keçirilir. Sonuncu qurultayda hər 30 nəfərdən biri olmaqla 230 nəfər qurultay iştirakçısı seçilmişdir. Partiyada seçkili orqanlar Rəyasət Heyəti (15 üzv), sədr, şəhər və rayon təşkilatlarının sədrləridir. Partiya üzvü olan gənclər 60% təşkil edirlər. Bu da onu

deməyə əsas verir ki, partiyadakı siyasətçilərin əksəriyyəti gənclərdir. Bu, eyni zamanda, siyasi təcrübənin azlığından da xəbər verir. Partiyada qadınlar üzvlərin 30%-ni təşkil edir. Qeyd edək ki, Rəyasət Heyətinin 2 üzvü qadındır. Partiyaya son bir ildə qəbul edilmiş üzvlərin sayının 1000 nəfərə yaxın olduğu göstərilir. Bunun əsas səbəbi partiyanın prezident seçkilərində iştirak etməsi ilə əlaqədar onun ətrafında siyasi fəallığın artmasıdır. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi, əsasən, www.ldpa.az internet saytı vasitəsilə tənzimlənir. Partiya sonuncu parlament seçkilərində 30 namizədlə iştirak etsə də, bu namizədlərdən heç biri seçilməmişdir. 2009-cu ilin bələdiyyə seçkilərində partiya 7 namizədlə iştirak edib. ALDP bu il parlament seçkilərində müxalifətin birliyini hədəfə götürmüşdür. Eyni zamanda, partiya parlamentdə təmsilçiliyi də əsas məqsədi kimi qarşıya qoymuşdur. Belə ki, 11 namizədlə seçkiyə gedən ALDP Ümid Partiyası ilə eyni blokda təmsil olunmağı nəzərdə tutur. Partiya iqtidar-müxalifət dialoquna pozitiv mövqedən yanaşır və 1999-cu ildə bununla bağlı iqtidara müraciət edib. Partiya mövcud resursları baxımından seçki dövründə namizədlərin kampaniyası üçün fond yaradılmasını, qanunvericilik bazasının yenidən işlənilməsinə və qəbul olunmasını təklif edir.

AZƏRBAYCAN MİLLİ DEMOKRATİK PARTİYASI

Təsis tarixi: 1993-cü il

Qeydiyyat tarixi: 24 dekabr 2008-ci il

Partiya sədri: Tufan Kərimli

Müsaibin adı: Tufan Kərimli

Müsaibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsasında millətçilik, milli dəyərlərə bağlılıq dayanır. Partiyanın siyasi sistemdə mövqeyi mərkəz yönlüdür. Üzvlərinin sayı 2500-ə yaxındır. Üzvlük haqqı sərbəstdir.

Büdcəsi qeyri-sabitdir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 37-dir. 4 qurultay keçirilmişdir və onların keçirilmə müddəti 3 ildən birdir. Partiyanın seçkili orqanları sədr, Böyük Məclis (50%-i qurultayda seçilir, tərkibi 35 nəfərdir), Siyasi Şura (bu ali idarəedici orqan da qurultayda seçilir) və Nəzarət-Təftiş Komissiyasıdır. Partiya üzvü gənclər 80%, qadınlar isə 1-2% təşkil edir. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin say qeydiyyatı yoxdur. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqə vasitələri www.bozqurd.com internet saytı, "Milliyətçilik" qəzetidir. Partiya sonuncu prezident və parlament seçkilərində indiki prezidentin siyasi kursunu dəstəkləmişdir. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində təxminən 30 nəfər partiya üzvü namizədliyini irəli sürsə də, heç biri seçilməmişdir. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi 100-ə qədər namizəd irəli sürməklə parlamentdə təmsil olunmaqdır. Partiyada seçki bloklarında iştiraka münasibət mənfidir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti müsbətdir. Mövcud resursları baxımından partiyanın ciddi maliyyə və texniki problemləri var.

AZƏRBAYCAN MİLLİ İSTİQLAL PARTİYASI

Təsis tarixi: 4 iyul 1992-ci il

Qeydiyyat tarixi: 17 iyul 1992-ci il

Partiya sədri: Yusif Bağırzadə

Müsahiblərin adları və vəzifələri:

Arzuxan Əlizadə - Siyasi Şuranın sədri

Əli Orucov – mətbuat katibi

Elşən Mustafayev – bələdiyyələrlə iş üzrə katib

İdeologiyasının əsasında millətçilik, vətənpərvərlik durur. Partiyanın siyasi sistemdə mövqeyi, əsasən, mərkəzə doğrudur. Üzvlərinin sayı (2007-ci ilə olan məlumata görə)

30000-ə yaxındır. Partiyada üzvlük haqqı məcburi deyil və nizamnamə ilə 0.10 AZN-dən az olmayaraq müəyyən edilmişdir. Bütçəsi sabit deyil. 69 şəhər və rayon təşkilatı fəaliyyət göstərir. Partiyada qurultaylar 3 ildən bir keçirilir və artıq partiya 10-cu qurultayını 2010-cu ildə keçirməyi planlaşdırır. Qurultayda dəqiq kvota yoxdur, yalnız regional təşkilatın seçkilərdə iştirakı vacib sayılır. Seçkili orqanlara sədr, katiblik (baş katib və 5 katiblik), Mərkəzi Şura, Mərkəzi Aparat daxildir. Partiya üzvü olan gənclər 18-20%, qadınlar 8% (Siyasi Şuranın 14 üzvündən 3 nəfəri qadındır) təşkil edirlər. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayı son bir ildə 196-ya bərabər olmuşdur. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi www.millet.az internet saytı və illik hesabatlar vasitəsilə həyata keçirilir. Sonuncu prezident seçkilərində partiya iştirak etməyib. Sonuncu parlament seçkilərində partiya 40 namizədlə iştirak etmiş və 2 namizəd parlamentə (qeyri-rəsmi AMİP namizədi - AMİP Siyasi Şurasının qərarı ilə) seçilmişdir. Bu namizədlər seçkidən sonra partiya mənsubiyyətlərini göstərməmişlər. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində 37 rəsmi, 117 qeyri-rəsmi AMİP namizədi iştirak edib. Parlamentə seçilmiş hər 2 namizəd AMİP-lə əlaqəsini kəşib. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi narazı elektoratın, gənclərin, təqaüdcülərin, orta bizneslə məşğul olanların dəstəyini əldə etməkdir. İddia edilən parlament yeri minimum təmsilçilikdir. Seçkilərə partiyanın ən azı 60 namizədinin qatılacağı planlaşdırılır. Seçki bloklarında iştirak barədə dəqiq mövqe olmasa da, bu istiqamətdə danışıqlar aparılır. Partiya iqtidar-müxalifət dialoqunu dəstəkləyir, lakin hökumətə hər hansı bir yazılı müraciət edilməmişdir.

AZƏRBAYCAN SOSIAL DEMOKRAT PARTİYASI

Təsis tarixi: 1989-cu il

Qeydiyyat tarixi: 27 iyul 1990-cı il

Partiya sədri: Araz Əlizadə, Ayaz Mütəllibov

Müsaibin adı: Araz Əlizadə

Müsaibin vəzifəsi: həmsədr

İdeologiyasının əsasında sosial-demokratik dəyərlərin cəmiyyətdə bərqərar olması durur. Partiya siyasi sistemdə solçuluq mövqeyini müdafiə edir. Üzvlərinin sayının 3000-ə yaxın olduğu bildirilir. Partiyada könüllü üzlük haqqı sistemi mövcuddur. Partiyanın büdcəsi qeyri-sabitdir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 40-a bərabərdir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 11, keçirilmə müddəti isə 5 ildən biridir. Son qurultayda 250 nəfər partiya üzvü iştirak edib. Partiyada seçkili orqanlar həmsədrələr, sədr müavinləridir. Partiya üzvlərinin 35%-40%-ni gənclər, bir o qədərini də qadınlar təşkil edirlər. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayı bir ildə 120 nəfər təşkil etmişdir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqə vasitələri yoxdur. 2008-ci ilin prezident seçkilərində partiya seçkilərə qatılmayıb. 2005-ci ilin parlament seçkilərində 9 nəfərin namizədliyi verilsə də, heç bir namizəd seçilməyib. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində iştirak edən 2 namizəddən də heç biri seçilməyib. 2010-cu il parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi 2-3 namizəd irəli sürməkdir. İddia edilən parlament yerlərinin sayı ən azı təmsilçiliyə nail olmaqdır. Seçki proqramının xüsusiyyətlərini işsizlərə, yoxsullara, orta təbəqəyə çağırışlar təşkil edir. Seçki bloklarında iştiraka partiya mənfi münasibət bəsləyir və qoşulmayacağını bəyan edir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoguna münasibəti yalnız o halda müsbətdir ki, bu addım Prezident tərəfindən atılmış olsun. Mövcud resursları ba-

xımından partiyanın maddi-texniki imkanları zəifdir. Partiya siyasi sistemin optimallaşdırılmasını, partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini, siyasi partiyalar haqqında yeni qanunun qəbul edilməsini, proporsional seçki sisteminin bərpasını dəstəkləyir.

AZƏRBAYCAN VAHİD KOMMUNİST PARTİYASI

Təsis tarixi: 1993-cü il

Qeydiyyat tarixi: sentyabr 1995-ci il

Partiya sədri: Musa Tukanov

Müsaibin adı: Musa Tukanov

Müsaibin vəzifəsi: birinci katib

İdeologiyasının əsasında marksizm-leninizm, kommunizm ideyaları dayanır. Proqramının hədəfi cəmiyyətdə fəhlə sinfinin möhkəmlənməsi, onun hüquqlarının qorunmasıdır. Siyasi sistemdə sol mövqeyi təmsil edir. Partiya üzvlərinin sayı 3000 nəfərdir. Üzvlük haqqı sərbəstdir, büdcəsi formalaşdırılmamışdır. Partiyanın 16 şəhər və rayon təşkilatı fəaliyyət göstərir. Partiya indiyə qədər 2 qurultay keçirmişdir. Sonuncu qurultayda 200 nəfər nümayəndə iştirak etmişdir. Qurultayların keçirilmə müddəti 5 ildən birdir. Partiyanın seçkili orqanları Mərkəzi Komitə, Siyasi Büro və birinci katibdən ibarətdir. Partiya üzvü gənclərin sayı 30%, qadınlar 1% təşkil edir. Son dövrlərdə partiya yeni qəbul edilmiş üzvlər qeydə alınmamışdır. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi "İskra" qəzeti vasitəsilə həyata keçirilir. Partiyanın sonuncu prezident, parlament və bələdiyyə seçkilərində iştirakı qeydə alınmamışdır. Qarşıdan gələn seçkilərdə partiya başlıca məqsəd kimi təmsilçiliyi hədəfə almışdır. Seçki bloklarında iştirakı partiya dəstəkləmir. Bunun əsas səbəbi kimi partiyalar arasında ideoloji proqram baxımdan fərqin olmaması göstərilir. Partiya iqtidar-müxalifət dialoqunu

dəstəkləmir. Mövcud resursları ilə bağlı ciddi problemləri var. Partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini və siyasi partiyalar haqqında yeni qanunun qəbul edilməsini vacib hesab edir.

BÖYÜK QURULUŞ PARTİYASI

Təsis tarixi: 2003-cü il

Qeydiyyat tarixi: 2005-ci il

Partiya sədri: Fazil Qəzənfəroğlu

Müsaibin adı: Fazil Qəzənfəroğlu

Müsaibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsası quruluşçuluq (strukturalizm) və dövlət səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılmasıdır. Proqramının hədəfi cəmiyyətdə liberal-demokratik ideyaların yayılmasıdır. Siyasi sistemdə mövqeyi solçuluqdur. Üzvlərinin sayı 3000 nəfərdən çoxdur. Üzvlük haqqı 1 manat təşkil edir. Büdcəsi aylıq 400-500 manat həcmindədir. Partiyanın 45 rayon təşkilatı var. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 3 olmaqla 2,5 ildən bir keçirilir. Qurultayda kvota 1/10-ə nisbətindədir. Seçkili orqanları sədr, Siyasi Şura, Nəzarət-Təftiş Komissiyası və rayon təşkilatlarıdır. Sədr və Nəzarət-Təftiş Komissiyası qurultayda, rayon sədrləri isə yerlərdə seçilir. Partiya üzvü olan gənclər 40% (20% rəhbərlikdə təmsil olunub), qadınlar isə 10%-dir. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayı 2009-cu ildə 1500 nəfər olmuşdur. Partiya KİV-lə və dairələrdə seçicilərlə görüşlər keçirməklə ictimaiyyətlə əlaqə saxlayır. Sonuncu prezident seçkilərində partiyanın namizədi 2,5% səs toplayıb. Sonuncu parlament seçkilərində 17 namizədlə iştirak etmiş, 1 nəfər seçilmişdir. Partiya sonuncu - 2009-cu il bələdiyyə seçkilərində 386 namizədlə iştirak etmiş, 144 nəfər seçilmişdir. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi parlamentdə fraksiya yarada biləcək

yerlərin, ən azı 25 yerin qazanılmasıdır. Bu seçkilərdə partiyanın 100-ə yaxın namizədi iştirak edəcəkdir. Seçki bloklarında iştirakla bağlı partiyada vahid mövqe yoxdur. Partiya hazırda iqtidar-müxalifət dialoqunu real hesab etmir. Mövcud resursları baxımından partiyanın maddi-texniki bazası zəifdir. Partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinə müsbət baxır, siyasi partiyalar haqqında qanuna dəyişikliklər edilməsi tərəfdarıdır.

BÜTÖV AZƏRBAYCAN XALQ CƏBHƏSİ PARTİYASI

Təsis tarixi: 2004-cü il

Qeydiyyat tarixi: 2005-ci il

Partiya sədri: Qüdrət Həsənpuliyev

Müsaibin adı: Söhrab Abdullayev

Müsaibin vəzifəsi: baş katib

Bütövçülük, dövlətçilik, demokratiya partiyanın əsas ideologiyasıdır. Proqramının hədəfi demokratik cəmiyyət quruculuğudur. Siyasi sistemdə mövqeyi sağ-mərkəzçidir. Üzvlərinin sayı 138 000-dir. Üzvlük haqqı əmək haqqının 1%-i həcmindədir. Qeyri-sabit büdcəyə malikdir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 65-dir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 2, keçirilmə müddəti isə 4 ildən bir olmaqla 1-/50-ə, 1/100-ə nisbətində kvota ilə çağırılmışdır. Partiyada seçkili orqanlar sədr, Nəzarət-Təftiş Komissiyası və rayon təşkilatlarının sədrlərindən ibarətdir. Partiyada gənclər üzvlərin 30%-ni, qadınlar 10%-ni təşkil edir. Onlar rəhbərlikdə, İdarə Heyətində, Məclis və Nəzarət-Təftiş Komissiyasında təmsil olunmuşlar. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayının 2009-cu ildə 100 nəfər olduğu bildirilir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi "Xalq Cəbhəsi" qəzeti və internet saytı vasitəsilə həyata keçirilir. 2008-ci ilin prezident seçkilərində partiya sədrin namizədliyini irəli sürmüşdür.

2005-ci ilin parlament seçkilərində 61 namizəd irəli sürülmüş, 1 nəfər seçilmişdir. 2009-cu ilin bələdiyyə seçkilərində 1020 namizəd irəli sürülmüş, 100 nəfər seçilmişdir. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi bu seçkilərə 70 namizədlə qatılmaqdır. İddia edilən parlament təmsilçiliyi 3-5 yerin qazanılmasıdır. Seçki bloklarında iştirak münasibət müsbətdir, lakin rəsmi müraciət olmadığından hələlik bloklaşmamışdır. Partiyanın maddi-texniki resursları zəifdir. Partiyalar haqqında qanunun təkmilləşdirilməsini zəruri hesab edir.

DEMOKRATİK AZƏRBAYCAN DÜNYASI PARTİYASI

Təsis tarixi: 1992-ci il

Qeydiyyat tarixi: 1993-cü il

Partiya sədri: Məmməd Əlizadə

Müsaibin adı: Məmməd Əlizadə

Müsaibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsasında demokratik cəmiyyət quruculuğuna nail olmaq durur. Proqramının da hədəfi demokratik, ədalətli sosial cəmiyyət quruculuğudur. Siyasi sistemdə mövqeyi mərkəzçidir. Partiya sədrinin müsaibədə dediyinə görə, partiya üzvlərinin sayı 124 629 nəfərdir. Üzvlük haqqı 0.20 AZN-dır. Bütçəsi sabit deyil. Partiyada 78 şəhər və rayon təşkilatı fəaliyyət göstərməkdədir. Partiya indiyə qədər 3 qurultay keçirmişdir. Qurultaylar keçirilmə müddəti 5 ildən bir olmaqla reallaşdırılır. Qurultayda kvotalar 1/100-ə nisbətində müəyyən olunur. Sonuncu qurultayda 850 nəfər iştirak etmişdir. Partiyada seçkili orqanlar sədr, Nəzarət Təftiş Komissiyası, İdarə Heyəti, şəhər və rayon təşkilatlarının sədrləridir. Partiya üzvü olan gənclər ümumi üzvlərin 16%-ni, qadınlar isə 30%-ni təşkil edir. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayının 2008-2010-cu illərdə 12 400 olduğu qeyd edilir.

Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqə vasitəsi, əsasən, müstəqil media hesab olunur. Sonuncu prezident seçkilərində partiya namizəd İlham Əliyevi dəstəkləyib. Sonuncu parlament seçkilərində 57 namizəd irəli sürülsə də, bunlardan heç biri seçilməyib. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində 300 nəfər namizədliyini versə də, bələdiyyə üzvlüyünə 3 nəfər seçilib. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi parlamentdə təmsilçiliyə nail olmaqdır. Partiya minimum 2 millət vəkili yeri uğrunda mübarizəyə qatılacaq. Seçki proqramının əsas xüsusiyyəti prezidentin siyasi kursunun dəstəklənməsidir. Seçkilərə qatılacaq namizədlərinin sayı 125 nəfər olacaq. Seçki bloklarında iştirak məsələsini partiyanın Məşvərət Məclisi həll etsə də, ümumilikdə hər hansı blok üzvlüyü partiya tərəfindən dəstəklənmir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti olduqca müsbətdir. Bunu cəmiyyətin inkişafında zəruri hesab edir. Faktiki resurslarını zəif qiymətləndirir. Partiya siyasi sistemin optimallaşdırılmasında yenidən qeydiyyatı, dövlət dəstəyini və yeni qanunvericiliyin qəbul edilməsini dəstəkləyir.

DEMOKRATİK İSLAHATLAR PARTİYASI

Təsis tarixi: 7 aprel 2005-ci il

Qeydiyyat tarixi: 12 avqust 2005-ci il

Partiya sədri: Asim Mollazadə

Müsaibin adı: Asim Mollazadə

Müsaibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsasında demokratik-liberal ideyalar, Avropa mədəniyyətinə və elminə inteqrasiya dayanır. Proqramının əsas hədəfi azadlıq və məsuliyyət prinsiplərinin cəmiyyətdə tətbiqi və tətbiqidir. Siyasi sistemdə sağ-mərkəzçi mövqedədir. Partiya üzvlərinin sayı 8000-dir. Nizamnamədə nəzərdə tutulmuş üzvlük haqqı yoxdur, par-

tiyanın büdcəsi daha çox ianələr və könüllü üzvlük haqqı ilə formalaşır. 2010-cu ilin mart ayı üçün büdcəsi 1000 AZN təşkil etmişdir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 83-ə yaxındır. Partiya yarandığı gündən 2 qurultay keçirib. Qurultayların keçirilmə müddəti 2 ildən bir olmaqla iştirakçılar 1/15-ə nisbətində kvota ilə müəyyən olunur. Sonuncu qurultayda 200 nümayəndə iştirak edib. Partiyanın seçkili orqanları sədr, Siyasi Şura (19 üzv), Nəzarət Təftiş Komissiyası, Ali Məclis və rayon təşkilatlarının sədrlərindən ibarətdir. Partiya üzvlərinin 50%-i gənclərdən, 40%-i isə qadınlardan ibarətdir. Son beş ildə partiyaya 6000 yeni üzvün qəbul edildiyi bildirilir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqə vasitəsi www.demreforms.org internet saytıdır. Sonuncu prezident seçkilərində müşahidəçi qismində iştirak etmişdir. Sonuncu parlament seçkilərində partiya üzvlüyünü göstərən və göstərməyən bir neçə namizədlə iştirak etsə də, yalnız 2 namizəd parlamentə üzv seçilmişdir. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində isə 72 nəfər namizədliyini irəli sürsə də, 21 namizəd seçilmişdir. Partiya bir sıra mühüm problemlərlə əlaqədar müzakirələrin keçirilməsinə nail olmuşdur. 2010-cu il parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi 60-dan çox namizəd irəli sürməklə parlamentdə təmsilçilik uğrunda mübarizə aparmaqdır. Seçki proqramının əsas xüsusiyyəti gənclərin iştirakının prioritet hesab edilməsi, Avropa elm və mədəniyyətinə inteqrasiyanın diqqət mərkəzində saxlanılmasıdır. Lakin partiyanın qarşıdan gələn parlament seçkilərində mübarizəyə qatılacaq namizədlərinin sayı dəqiq müəyyən edilməmişdir. Partiya bu il seçkilərdə daha çox sərbəst iştirak etmənin tərəfdarı kimi çıxış edir. Bununla bağlı partiya tərəfindən təşəbbüsün olmadığı, lakin danışıqların getdiyi bildirilmişdir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti olduqca müsbətdir. Mövcud resursları normal hesab edilə bilər. Partiya siyasi sistemin opti-

mallaşdırılmasında dövlət dəstəyini və yeni qanunvericiliyin qəbulunu zəruri hesab edir.

ƏDALƏT PARTİYASI

Təsis tarixi: noyabr 1993-cü il

Qeydiyyat tarixi: 1994-cü il, 2002-ci il

Partiya sədri: İlyas İsmayılov

Müsaibin adı: Mütəllim Kərimli

Müsaibin vəzifəsi: sədr müavini

İdeologiyasının əsasında liberal, sosial-demokratik dəyərlər dayanır. Proqramının hədəfi sosial ədalətin bərpasıdır. Siyasi sistemdə mövqeyinin sol-mərkəzçi, üzvlərinin sayının 23 000 nəfər olduğu bildirilir. Üzvlük haqqı 0.10 AZN-dir. Büdcəsi qeyri-sabitdir. Partiyanın 68 şəhər və rayon təşkilatı (4 rayonda qərargah mövcuddur) fəaliyyət göstərir. Partiya 2 qurultay keçirmişdir. Qurultayları 4 ildən bir keçirilir. Sonuncu qurultayın 450 nəfər iştirakçısı olmuşdur. Partiyada seçkili orqanlar sədr, Siyasi Şura, və Ali Məclisdir. Partiya üzvü olan gənclər 15-20%, qadınlar isə 10%-dir (Siyasi Şurada 1 qadın var). Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayının (son bir ildə) 150 nəfərə yaxın olduğu deyilir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqə vasitəsi "Geopolitika" qəzetidir (hal-hazırda nəşri dayandırılıb). 2003-cü ilin prezident seçkilərində partiya namizədlə iştirak edib. Sonuncu parlament seçkilərində 32 namizəd iştirak etsə də, yalnız 1 namizəd parlamentə seçilib. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində 300 namizəddən 13 nəfəri seçilib. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi minimum 3 namizədin seçilməsinə nail olmaqdır. Seçki proqramının əsas xüsusiyyətini demokratik, hüquqi dövlət quruluşu, sosial durumun yaxşılaşdırılması və ziyalıların səsini əldə etmək uğrunda mübarizə təşkil edir. Seçkilərə

qatılacaq namizəd sayı 20-30 nəfərə kimi müəyyən edilmişdir. Partiya cari dövrdə parlamentdə təmsil olunan BAXCP və Böyük Quruluş Partiyası ilə birgə blok yaradılmasını mümkün hesab edir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti pozitivdir və dialoqu labüd hesab edir. Mövcud resursları baxımından partiya bir qədər problemlərlə üzləşməkdədir və inkişafa böyük ehtiyac hiss edir. Partiya siyasi sistemin optimallaşdırılmasında proporsional seçki sisteminin bərpasını, dövlət dəstəyini və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsini çıxış yolu hesab edir.

KLASSİK XALQ CƏBHƏSİ PARTİYASI

Təsis tarixi: 2006-cı il

Qeydiyyat tarixi: 2007-ci il

Partiya sədri: Mirmahmud Fəttayev

Müsaibin adı: Mirmahmud Fəttayev

Müsaibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsasında bütöv Azərbaycan, milli-demokratiya, musavətçilik ideyaları dayanır. Partiya siyasi sistemdə sağ mövqedə durur. Üzvlərinin sayının 20000 nəfər olduğu bildirilir. Büdcəsi qeyri-sabitdir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 5-dir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 1 olmaqla, keçirilmə müddəti 3 ildən birdir. Qurultayda kvota 1/50-ə nisbətində müəyyən edilmişdir. Partiyanın seçkili orqanları sədr, Nəzarət-Təftiş Komissiyası və Ali Məclisdir. Gənclər üzvlərin 12%-i (sədr müavini gəncdir, Ali Məclisdə də gənclər təmsil olunur), qadınlar 10 %-i (Ali Məclisdə də qadınlar var) qədərdir. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayı 2009-cu ildə 500 nəfər olmuşdur. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi rayonlarda təşkil edilən mütəmadi müşavirələr yolu ilə həyata keçirilir. 2008-ci ilin prezident seçkilərində partiya seçkiləri boykot edib. 2005-ci ilin parlament seçkilərində

partiya 30 namizədlə iştirak etmişdir. 2009-cu ilin bələdiyyə seçkilərində 200-ə yaxın namizədlə iştirak edən partiyanın 3 nəfər namizədi bələdiyyəyə üzv seçilmişdir. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi fraksiya yarada biləcək sayda namizədlərin seçilməsinə nail olmaqdır. Seçkilərə qatılacaq namizəd sayının 70-ə yaxın olacağı planlaşdırılmışdır. Seçki bloklarında iştiraka partiya müsbət münasibətdədir və bu istiqamətdə danışıqlar aparılır. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti də pozitivdir. Mövcud resursları baxımından partiyanın ciddi maliyyə problemləri var. Partiyaların yenidən qeydiyyatına alınmasını, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini və partiyalar haqqında qanuna dəyişikliklər edilməsini təklif edir.

MÜSAVAT PARTİYASI

Təsis tarixi: noyabr 1911-ci il

Qeydiyyat tarixi: noyabr-dekabr 1992-ci il

Partiya sədri: İsa Qəmbər

Müsaibin adı: Arif Hacı

Müsaibin vəzifəsi: sədr müavini

İdeologiyasının əsasında müsavətçilik, türkçülük, müasirlik, liberallıq ideyaları dayanır. Partiya sağ-mərkəzçi mövqedə olduğunu qeyd edir. Partiya üzvlərinin sayı ilə bağlı rəsmi məlumat verməkdən imtina etsə də, YAP-dan sonra ikinci ən böyük partiya olduğuna iddia edir. Partiyada üzvlük haqqı əmək haqqının 1%-i həcmində müəyyən olunmuşdur. Partiyanın aylıq büdcəsi 1000 AZN-dir. Partiyanın şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 80-dir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 7-dir və 4 ildən bir olmaqla həyata keçirilir. Qurultaylar zamanı kvota 1/200-ə nisbətində müəyyən olunur. Partiyada seçkili orqanlar başqan (seçilmə vaxtına məhdudiyət qoyulub, başqan 2 dəfədən çox seçilə

bilməz), Məclis, rayon təşkilatlarının sədrləridir (konfransda seçilirlər). Partiya üzvü gənclər 30% (Partiya Divanında 1 gənc var), partiya üzvü qadınlar 25% təşkil edirlər (Partiya Divanında 16 nəfərdən 5-i qadındır). Partiyaya son bir ildə yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayının 10000-ə qədər olduğu bildirilir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi mətbuat xidməti və "Yeni Müsavat", "Demokrat", "Paralel" qəzetləri vasitəsilə həyata keçirilir. Sonuncu prezident seçkilərini partiya boykot etmişdir. Sonuncu parlament seçkilərində partiyadan 41 nəfər namizədliyini irəli sürmüş, onlardan 5 namizəd seçilmişdir. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində 30 nəfərə yaxın namizəd bələdiyyə üzvlüyünə keçmişdir. Seçki proqramında demokratik cəmiyyət quruculuğu, liberal iqtisadiyyat, bərabərçilik, Avratlantik məkana inteqrasiya çağırışları prioritet təşkil edəcəkdir. Seçkilərə təxminən bütün dairələrdən namizədlərin qatılması planlaşdırılır. Partiyanın seçki bloklarında iştirakı yalnız Demokratiya Uğrunda İttifaqla (DUİ) əməkdaşlıq çərçivəsində mümkün hesab edilir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti də pozitivdir. Mövcud resursları yüksək olmasa da, əsas gücün narazı elektorat üzərində cəmləndirilməsi planlaşdırılır. Partiya yeni qanunvericiliyin qəbulunu vacib hesab edir.

MÜASİR MÜSAVAT PARTİYASI

Təsis tarixi: 5 may 2001-ci il

Qeydiyyat tarixi: 8 may 2002-ci il

Partiya sədri: Hafiz Hacıyev

Müsaibin adı: Hafiz Hacıyev

Müsaibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsasında sosial-demokratik ideyalar dayanır. Siyasi sistemdə mövqeyi solçudur. Üzvlərinin sayı 90 000 nəfərdir. Üzvlük haqqı nizamnamə ilə sərbəst

müəyyən edilmişdir. Bu səbəbdən də partiyanın büdcəsi qeyri-sabitdir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayının 67 olmasına baxmayaraq, yalnız 2-sində qərargah var. Partiya ümumilikdə 3 qurultay keçirmişdir. Qurultayların keçirilmə müddəti 4 ildə bir dəfə olmaqla 1/200-ə nisbətində kvota ilə müəyyən edilmişdir. Partiyada seçkili orqanlar sədr, Nəzarət-Təftiş Komissiyası, İdarə Heyəti və Siyasi Şuradan ibarətdir. Partiyada gənclər üzvlərin 34%-ni, qadınlar isə 27%-ni təşkil edirlər (sədr müavini qadındır). Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayının 2009-cu ildə 1000 nəfərə yaxın olduğu qeyd edilir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqə vasitələri "Müasir Müsavat" qəzeti və www.muasir-musavat.net internet saytıdır. Sonuncu prezident seçkilərində partiya öz namizədi ilə iştirak etmişdir. Sonuncu parlament seçkilərində partiyanın 18 namizədi qeydə alınmışdır. Lakin parlamentdə partiya təmsil olunmamışdır. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində iştirak edən 124 namizəddən 5 nəfər seçilmişdir. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi Prezidentin kursunu dəstəkləməklə 10 millət vəkili yerinin qazanılmasıdır. Seçki proqramının əsas xüsusiyyəti demokratik-liberal dəyərlərdən çıxış etməklə cəmiyyəti öz mövqeyinə inandırmaqdır. Seçkilərə qatılacaq namizədlərin sayı 85-90 nəfər arasındadır. Seçki bloklarında iştiraka partiya rəhbərliyi müsbət baxmır. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoguna münasibəti isə pozitivdir. Maddi-texniki resursları kifayət qədərdir. Partiyaların yenidən qeydiyyata alınmasına, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinə münasibəti müsbətdir. Partiyalar haqqında yeni qanunun qəbul edilməsinin tərəfdarıdır. Parlamentin səlahiyyətlərinin artırılması, siyasi islahatlar aparılması ideyaları ilə çıxış edir.

SOSIAL RİFAH PARTİYASI

Təsis tarixi: 1998-ci il

Qeydiyyat tarixi: 1999-cu il

Partiya sədri: Xanhüseyn Kazımlı
Müsaibin adı: Həmid Nurəddinoğlu
Müsaibin vəzifəsi: Ali Məclisin sədri

İdeologiyasının əsasında ədalətli dövlətin qurulması ideyası dayanır. Proqramının hədəfi ədalətli dövlətə və sosial rifaha nail olmaqdır. Siyasi sistemdə mövqeyi mərkəzçidir. Üzvlərinin sayının 35 000 nəfər olduğu bildirilir. Üzvlük haqqı əmək haqqının 1%-i həcmindədir. Partiyanın büdcəsi qeyri-sabitdir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 73-ə bərabərdir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 6, keçirilmə müddəti isə 5 ildən bir (sonuncu qurultay 2008-ci ildə keçirilib) olmaqla 1/300-ə nisbətində kvota ilə müəyyən edilmişdir. Partiyanın seçkili orqanları sədr, Ali Məclis, Nəzarət-Təftiş Komissiyası və rayon sədrləridir. Partiya üzvü gənclər 30-40%, qadınlar isə 30% təşkil edirlər. Partiyaya yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayının (son bir ildə) 250 nəfər olduğu qeyd edilir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqə vasitələri "Sosial rifah" qəzeti və www.asrp.az internet saytıdır. Sonuncu prezident seçkilərində müşahidəçi qismində iştirak edib. Sonuncu parlament seçkilərində 3 namizəd verilsə də, 1 namizəd keçmişdir. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində 200 nəfər namizədliyini irəli sürmüş, onlardan 30 nəfər bələdiyyə üzvü seçilmişdir. Partiyanın parlamentə təklif etdiyi layihələr "Qiyətləndirmə haqqında qanun" və s. olmuşdur. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi parlamentdə təmsilçiliyə nail olmaqdır. İddia edilən parlament yeri 3-dür. Partiyanın seçki taktikasının əsas xüsusiyyəti iqtidaryönlü olmasıdır. Seçkilərə qatılacaq namizədlərinin sayı 60-70 nəfər olacaqdır. Partiya seçki bloklarında iştirak etməmək barədə qərar qəbul edib. İqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti müsbətdir və bunu normal cəmiyyətlərə xas xüsusiyyət hesab edir. 2010-cu il parlament seçkilərində öz namizədlərini

maliyyələşdirmək üçün kifayət qədər resurslara malikdir. Partiya sisteminin inkişafında dövlət dəstəyini və yeni qanunvericiliyin qəbulunu zəruri hesab edir.

ÜMİD PARTİYASI

Təsis tarixi: 1993-cü il

Qeydiyyat tarixi: 1993-cü il

Partiya sədri: İqbal Ağazadə

Müsaibin adı: Taleh Əliyev

Müsaibin vəzifəsi: sədr müavini

İdeologiyasının əsasında millətçilik, demokratiya durur. Siyasi sistemdə mövqeyi sağ-mərkəzçidir. Üzvlərinin sayının 50 000 nəfər olduğu göstərilir. Üzvlük haqqı, nizamnaməyə görə, minimum əmək haqqının 1%-i həcmindədir. Partiyanın büdcəsi aylıq 10 000-12 000 manat arasında dəyişir. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 61-dir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 3 olmaqla, keçirilmə müddəti 4 ildən birdir. Qurultayda iştirak üçün olan kvota 1/50-ə nisbətindədir. Partiyada seçkilili orqanlar sədr, Ali Məclis, Nəzarət-Təftiş Komissiyası və rayon təşkilatlarının sədrleridir. Gənclər partiya üzvlərinin 70-80%-ni (45 yaşdan aşağı) təşkil edir. Partiya üzvü olan qadınlar isə 30% (sədr müavini, Nəzarət-Təftiş Komissiyasının sədri qadındır) hüdudundadır. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayı son 5 ildə 2500-3000 nəfərdir. Partiyanın ictimaiyyətə əlaqəsi "Yeni Ümid" qəzeti çərçivəsində həyata keçirilir. Sonuncu prezident seçkilərində partiya müşahidəçi qismində iştirak etmişdir. Sonuncu parlament seçkilərində partiyanın 31 namizədindən 1 nəfəri parlamentə seçilmişdir. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində partiya 395 namizədlə iştirak etmiş və 42 nəfər bələdiyyə üzvlüyünə seçilmişdir. 2010-cu il parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi blok şəklində iştirak etməkdir. Seçkilərə qatılacaq namizədlərinin

sayının 60-dan bir qədər artıq olacağı planlaşdırılır. Seçki bloklarında partiya iki blok layihəsi üzərində danışıqlar aparır. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti müsbətdir. Mövcud resursları baxımından bir sıra maliyyə problemləri var. Partiyaların yenidən qeydiyyatda alınmasını, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini və partiyalar haqqında qanuna dəyişikliklər edilməsini təklif edir.

VƏHDƏT PARTİYASI

Təsis tarixi: 1995-ci il

Qeydiyyat tarixi: dekabr 1995-ci il

Partiya sədri: Tahir Kərimli

Müsaibin adı: Tahir Kərimli

Müsaibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsasında azərbaycançılıq və milli dəyərlər dayanır. Proqramının hədəfi milli vəhdətə nail olmaqdır. Siyasi sistemdə mərkəzçi mövqedədir. Partiyada üzvlərinin sayının 16000 nəfər olduğu bildirilir. Üzvlük haqqı əmək haqqının 1%-i həcmindədir. Partiyanın büdcəsi qeyri-sabitdir. Partiya 47 şəhər və rayon təşkilatı vasitəsilə siyasi fəaliyyətini qurur. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 3, keçirilmə müddəti 2 ildən birdir. Qurultayda kvota 1/50-ə nisbətindədir, sonuncu qurultayda 764 nəfər iştirak etmişdir. Seçkili orqanları sədr, Baş Məclis, Nəzarət-Təftiş Komissiyası və Ağsaqqallar Şurasından ibarətdir. Partiya üzvü olan gənclər 20-25 %, qadınlar isə 10-12% (Siyasi Şurada 3 nəfər qadın fəaliyyət göstərir) təşkil edirlər. Partiya son dövrlərdə nəinki yeni üzvlər qəbul etmiş, hətta üzvlərinin bir qismini itirmişdir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi "Vəhdət" qəzeti vasitəsilə həyata keçirilir. Sonuncu prezident seçkilərində partiya İlham Əliyevin namizədliyini dəstəkləyib. Sonuncu parlament seçkilərində 46 namizəd iştirak etsə də, heç bir namizəd parlamentə seçilməyib.

Sonuncu bələdiyyə seçkilərində partiyanın 100-ə yaxın namizədi iştirak etsə də, heç bir namizəd bələdiyyə üzvü ola bilməyib. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi parlamentdə təmsilçilikdir. Seçki proqramında ərazi bütövlüyü, demokratiya uğrunda şüarlar üstünlük təşkil edəcək. Seçkilərə qatılacaq namizədlərinin sayı isə 10-20 nəfər arasında dəyişəcəkdir. Seçki bloklarında iştirak məsələsi partiya tərəfindən məqbul hesab olunmur. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti müsbətdir. Mövcud resursları aşağı səviyyədə qiymətləndirilə bilər. Partiyaların yenidən qeydiyyatdan keçmə prosesini, dövlət dəstəyini, yeni qanunvericiliyin qəbul edilməsini və s. zəruri hesab edir.

VƏTƏNDAŞ HƏMRƏYLİYİ PARTİYASI

Təsis tarixi: 3 noyabr 1992-ci il

Qeydiyyat tarixi: 26 sentyabr 1992-ci il

Partiya sədri: Sabir Rüstəmxanlı

Müsaibin adı: Samir Həsənlı

Müsaibin vəzifəsi: Siyasi Şuranın üzvi

İdeologiyasının əsasında millətçilik ideyası durur. Siyasi sistemdə partiya mərkəzçi mövqedədir. Partiya üzvlərinin sayının (2009-cu ilin məlumatına görə) 30000 nəfər olduğu bildirilir. Üzvlük haqqı nizamnamə ilə 0.50 AZN həcmində müəyyənləşdirilmişdir. Partiyanın davamlı büdcəsi formalaşmamışdır. Şəhər və rayon təşkilatlarının sayı 79-dur. Partiya cari dövrə qədər 6 qurultay keçirmişdir (sonuncu 2007-ci ilin dekabr ayında keçirilmişdir). Qurultaylar 4 ildən bir keçirilir. Kvota 10/100-a nisbətində müəyyən edilmişdir. Sonuncu qurultayda 408 nümayəndə iştirak etmişdir. Partiyada seçkili orqanlar sədr, Ali Məclis, Siyasi Şura və Mərkəzi Nəzarət-Təftiş Komissiyasından ibarətdir. Partiya

üzvü gənclər 60% (45 yaşa qədər), qadınlar isə 15% (Siyasi Şurada 1%, Mərkəzi Nəzarət-Təftiş Komissiyasında 2%, Ali Məclisdə 10%) təşkil edirlər. Son bir ildə qəbul edilmiş üzvlərin sayı 600 nəfərdir. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi ildə bir dəfə verilən hesabat və partiya üzvlərinin əhali ilə keçirilən görüşləri vasitəsilə həyata keçirilir. Partiya sonuncu prezident seçkilərində iştirak etməmişdir. Sonuncu parlament seçkilərində 31 namizədlə qatılmış və onlardan 3 nəfəri parlamentə üzv seçilmişdir. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində partiyadan 115 nəfər seçilib. Partiya tərəfindən hazırlanaraq parlamentə təklif edilən layihələr Qarabağ problemi, büdcə məsələləri üzrə təkliflər və s.-dən ibarət olmuşdur. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi parlamentdə ən azı 10 namizədin yer qazanmasına nail olmaqdır. Belə ki, partiya təxminən 70 dairədən namizəd irəli sürməyi planlaşdırır. Partiyanın çağırışlarında gənclər prioritet təşkil edir. Parlament seçkiləri ərəfəsində seçki bloklarında iştirak etməyəcəyini bildirmişdir. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti pozitivdir. Mövcud resursları baxımından bir qədər zəifdir. Partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini və yeni qanunvericiliyin qəbul edilməsini labüd hesab edir.

YENİ AZƏRBAYCAN PARTİYASI

Təsis tarixi: 21 noyabr 1992-ci il

Qeydiyyat tarixi: 18 dekabr 1992-ci il

Partiya sədri: İlham Əliyev

Müsaibin adı: Mübariz Qurbanlı

Müsaibin vəzifəsi: icra katibinin müavini

İdeologiyasının əsasında azərbaycançılıq, vətəndaş həmrəyliyi, demokratik dəyərlər dayanır. Siyasi sistemdə mövqeyi sağ-mərkəzçidir. Üzvlərinin sayı 505 000 nəfərdir.

Üzvlük haqqı 0.50 AZN təşkil edir. Partiya mövcud büdcə baxımından şəffaf fəaliyyət göstərməkdədir. Partiyanın 83 şəhər və rayon təşkilatı fəaliyyət göstərməkdədir. Partiya indiyə qədər 4 qurultay keçirmişdir. Qurultayların keçirilmə müddəti 4 ildən birdir. 2008- ci ildə keçirilən qurultayda 622 nəfər iştirak etmişdir. Partiyanın seçkili orqanları sədr, Siyasi Şura, Mərkəzi Nəzarət-Təftiş Komissiyası və rayon təşkilatlarının sədrlərindən ibarətdir. Partiya üzvü olan gənclər 39%, qadınlar isə 35% təşkil edirlər. Yeni qəbul edilmiş üzvlərin sayı 2009-cu ildə 29 000 nəfər olmuşdur. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqə vasitələri "Yeni Azərbaycan" və digər qəzetlər, www.yap.org.az internet saytıdır. Partiya sonuncu prezident seçkilərində öz namizədi ilə iştirak etmiş və partiyanın sədri prezident seçilmişdir. 2005-ci ilin parlament seçkilərində 125 namizəddən 63 nəfəri parlamentə seçilmişdir. 2009-cu ilin bələdiyyə seçkilərində 10431 yer qazanılmışdır. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi daha artıq millət vəkili yerlərinin qazanılmasıdır. Seçki proqramının əsas xüsusiyyəti azərbaycançılıq ideyasına və ümummilli lider Heydər Əliyev ideyalarına sadıq seçki proqramının həyata keçirilməsidir. Seçkilərə qatılacaq namizədlərin sayının 125 nəfər olacağı gözlənilir. Seçki bloklarında iştirak məsələsinə partiya o qədər də müsbət yanaşmır. Partiya iqtidar-müxalifət dialogunu mümkün hesab edir. Mövcud resursları baxımından partiya normal maddi-texniki imkanlara malikdir. Partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinə münasibəti müsbətdir və partiyalar haqqında qanuna dəyişikliklər edilməsini labüd hesab edir.

YURDDAŞ PARTİYASI

Təsis tarixi: 1990-cı il

Qeydiyyat tarixi: 1993-cü il

Partiya sədri: Mais Səfərli

Müsahibin adı: Mais Səfərli

Müsahibin vəzifəsi: sədr

İdeologiyasının əsasında azərbaycançılıq, dövlətçilik dayanır. Partiya siyasi sistemdə sağçı mövqedədir. Üzvlərinin sayının 12 000 nəfər olduğu bildirilir. Partiyada üzlük haqqı sərbəstdir və nizamnamə ilə müəyyənləşməyib. Bu səbəbdən də büdcəsi qeyri-sabitdir. Partiyanın 37 şəhər və rayon təşkilatı fəaliyyət göstərir. Keçirilmiş qurultaylarının sayı 4, keçirilmə müddəti isə 4 ildən birdir. Sonuncu qurultayda iştirakçıların sayının 670 nəfər olduğu bildirilir. Partiyada seçkili orqanlar sədr, müavinlər, Siyasi Şura və Nəzarət-Təftiş Komissiyasıdır (bunların hamısı qurultayda seçilir). Gənclər partiya üzvlərinin 68%-ni, qadınlar isə 45%-ni təşkil edirlər. Partiyanın ictimaiyyətlə əlaqəsi mətbuat xidməti vasitəsilə həyata keçirilir. Partiya ilə bağlı hər hansı bir qəzet yoxdur. Sonuncu prezident seçkilərində partiya müşahidəçi qismində iştirak etmişdir. Sonuncu parlament seçkilərinə partiya 12 namizədlə qatılmışdır. Sonuncu bələdiyyə seçkilərində partiyayı dəstəkləyən 100-dən çox qeyri-rəsmi üzvü bələdiyyəyə seçilmişdir. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiyanın başlıca məqsədi Prezidentin kursunu dəstəkləyərək sabitliyi qorumaqdır. 2010-cu ilin parlament seçkilərində partiya 15 namizədlə təmsilçilik uğrunda mübarizəyə qatılacaq. Seçki bloklarında iştirak məsələsinə partiya müsbət yanaşır. Lakin hal-hazırda hər hansı bir blokda təmsil olunmur. Partiyanın iqtidar-müxalifət dialoquna münasibəti müsbətdir və mövcud resursları seçkilərdə qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün yetərlidir.

Son olaraq qeyd etmək lazımdır ki, bütün hallarda müstəqillik dövründə çoxpartiyalılıq şəraitində keçirilən seçkilər ölkədə elektoral demokratiyanın inkişafında, siyasi rəqabət mühitində siyasi rəhbərliyin dinc və konstitusiyon seçkilərlə əvəzlənməsinin ənənəyə çevrilməsində irəliyə doğru atılan mühüm bir addımdır. 2010-cu ilin parlament seçkilərinin bu baxımdan yeni keyfiyyət mərhələsi olacağına ümidlər çoxdur.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ELEKTRON MƏNBƏLƏR:

www.cec.gov.az

www.secki.info

www.lent.az

www.1news.az

www.zerkalo.az

www.echo-az.com

www.day.az

www.mediaforum.az

www.apa.az

www.trend.az

www.sia.az

www.municipality.az

www.musavat.com

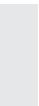
www.azadliq.az

www.azadliq.org

www.meclis.gov.az

www.baki-tebriz.com

—

Tiraj : 500
Sifariş : 085

Nəşriyyat:
CBS-PP MMC

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Strateji Araşdırmalar Mərkəzi
Azərbaycan, Bakı şəhəri, AZ 1005
M. İbrahimov küç. 8

Tel.: (+994 12) 596 82 41

Faks: (+994 12) 437 34 58

E-poçt: info@sam.gov.az

Veb-ünvan: www.sam.gov.az

© Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Strateji Araşdırmalar Mərkəzi, 2010